Рік IX. Р. 1900 кн. II. Т. XXXIV.

34

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

IX Jahrgang. 1900, II B. B. XXXIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 25. I (6. II). 1900.

Рік IX. **Р. 1900 кн. II.** **Т. XXXIV.**

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. **1900, II B.** **B. XXXIV.**

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 25. I (6. II). 1900.

ЗМІСТ XXXIV ТОМУ.

Реферати призначені на київський археольоґічний з'їзд означені зьвіздкою *).

Inhalt des XXXIV Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Сторінка з історії українсько-руського сільського духовенства

(по самбірським актам XVI в.).

Розвідка М. Грушевського.

Шість літ тому з нагоди ювилею київської археоґрафічної комісиї оглядаючи результати археоґрафічних студий України-Руси, я підніс був, поруч з иньшими прогалинами — брак материялів по історії сільського духовенства, головно його економічного й правного становища, бо такі материяли в наших архивах єсть, хоч і не богаті. З того часу ся прогалина не була заповнена; тому з великою приємностию занотував я собі перед двома роками досить богату колекцию документів про сільські церкви і духовенство в урядовій збірці грамот при самбірськім інвентарі 1568 р. (Литовська Метрика Московського архива міністерства справедливости IV. В. кн. 22), а тепер з нагоди київського археольоґічного з'їзда подаю її, по части in extenso, по части (дублєти) в реґестах і ексцерптах[1]).

Як зауважить сам читач, документи сї, виключивши кілька екстраваґанций обіймають час властиво від двадцятих до кінця шістьдесятих років XVI в., отже яких сорок літ. Се був час памятний в історії Самбірщини: час дуже інтензивної кольонїзациї, головно самбірського підгіря, розпочатої з ініциятиви правительства, аби facere conditionem meliorem et amplificationem

[1]) Ексцерпти (зроблені словами самих документів) я означаю буквою Е на початку, реґестами називаю переказаний по руськи зміст грамоти. Через те що ми маємо тут не ориґінали, а копії, на борзї повитягані в книгу, бачимо ми в документах чимало помилок і прогалин.

bonorum nostrorum. Поруч з заснованнєм нових сел ішло заснованнє нових православних парафій і тим поясннює ся така маса церковних документів з сих років: маємо їх для старих і нових парафій, не рахуючи потверджень, звиш шістьдесят; що правда, документи сї досить однородні, і се, розуміє ся, понижає цінність сеї колекциї, але має й свою добру сторону: повтореннє тих самих норм в цїлім ряді документів показує нам, що маємо до дїла не з виїмковим явищем, а власне з нормою, і ся численна серия актів з одної місцевости й тїсного періоду часу дає нам можливість уставити дещо — небогато, але напевно — в сфері економічних і правних відносин сільського духовенства. Головно документи сї дають відповідь на такі питання: як засновували ся нові церкви й парафії, які дотациї діставали, як і під якими умовами діставали сї нові й всякі взагалї парафії сьвященники або кандидати сьвященичого стану, і як вони переходили з рук до рук; в тім порядку ми й перейдем тепер сї питання.

Як я вже сказав, в середині XVI в. ішла інтензивна кольонїзация Самбірщини і в парі з новими селами закладали ся нові церкви. Самбірським старостам король уділяв право роздавати осадчі привилеї на війтівства (sculletiae) і ерекциї на „попівства“ (poponatus): на таке специяльне порученнє покликує ся кілька разів староста Старжеховский: „я на основі наданого минї королївським величеством права засновувати попівства (super fundationem poponum)“, „я маючи від королївського височества привілеґію уставляти війтів і попів в староствах Самбірськім і Дрогобицькім, як про те ширше говорить грамота, заведена до самбірських актів...“ (ч. 55, 59, 62)[1]). Таке право мали очевидно (судячи з їх грамот) і иньші самбірські старости, не кажучи вже про королїв Бону й Ізабелю, що мали якійсь час се староство в державі.

Заснованнє церков в документах мотивує ся часом „помноженнєм хвали божої“: in laudem omnipotentis dei adaugendam effectu in augendo cultu divino (ч. 20, 26—7), але се тільки риторична прикраса. Миж знаємо, що в початках і в середині XVI в. в польській суспільности істнував погляд, що числа православних церков не можна властиво помножати, в усякім разї збудованнє нової церкви може стати ся тільки за специяльним дозволом правительства[2]), сеж останнє, очевидно, годило ся з такими випадками як

[1]) Порівняти заяву ревізорів з 1529 р. в ч. 2 про таке право.
[2]) Див. про се статю „До історії „руського обряда“ в давнїй Польщі“ в XXX т. Записок.

з malum necessarium. Се зовсїм виразно виступає і в наших документах: правительство, даючи свою згоду на заснованнє нової парафії, почуває потребу мотивувати свою уступку, а часом виразно зазначає, що робить се під натиском потреби: потверджуючи старостинський дозвіл на будову другої церкви в с. Головецьку, король зазначає, що сей старостинський дозвіл був зроблений з потреби — ex necessitate factam et institutam esse (ч. 7). Як була ся necessitas, безперечно — dura для правительства, докладно поясняють нам иньші грамоти. „Бажаючи, пише король в дозволї на будову церкви в с. Ільничку, аби в новозаснованих селах наших Ільничку Малім або Дольнім і Завадцї положені були початки християнської побожности і щоб також і тим способом лекше звабити туди численних осадників (ut etiam vel ea ratione colonorum frequentia facilius eo allici queat), ми позволили війту сих наших сел Івану Лазуровичу поставити в селї Ільничку Малім або Дольнім церкву грецького обряда і щоб в нїй могла відправляти ся служба божа по звичайному грецькому обряду“[1]). Тут, безперечно, перша половина — фраза, а друга містить дійсний мотив, що й повторяєть ся в иньших наданнях. „Бажаючи зробити в тім більшу вигоду нашим підданим — місцевим селянам грецького обряда, пише король в дозволї на будову церкви в Рикові — аби вони тим лекше і вигіднїйше осїдали в сїм нашім селї, ми дозволили Стецьку сину війта Михалка поставити в тім нашім селї Рикові синаґоґу чи церкву грецького обряда“; буквально теж саме мотивованє повторяєть ся і в сучасній презентї на новозасновану парафію в с. Липю. Поруч сього, очевидно, основного мотива таких надань — щоб не знеохочувати кольонистів браком церков і тим не перешкоджати кольонїзациї, в деяких грамотах підносить ся й иньший мотив — адмінїстрацийного характера: що істнованнє в селї „попа“ буде служити до удержання порядку; не знати вже, як то собі розуміли се автори надань — чи що піп безпосередно буде впливати в сїм напрямі на своїх вірних, в інтересах правительственних аґентів, чи причинить ся до сього посередно — розповсюдненнєм моральности й побожности. „Будучи обовязаним, пише староста Старжехов-

[1]) Називаючи село, я не цитую нумера документа, бо з альфабетичного показчика сїл поданого при кінцї статї легко собі знайти потрібний документ. Цифри-ж в цитатах означають число документа. Документи розміщені хронольоґічно, але заразом і по осадам: ті що належать до одної осади, зібрані разом.

ский в своїм дозволї на будову церкви в с. Смеречцї, помножати доходи короля й. м., я позволив осаджувати село на потоку Смеречцї, але щоб був в тім селї лїпший порядок, я за проханнєм громади, а також за порадою всечестного (pobożnego) Симка Мишковича дозволив йому збудувати церкву в тім селї Смеречцї, аби він там правив всею громадою відповідно до порядку грецької віри"; або як в иньшій грамотї пише тойже староста, він уставляє руську парафію в с. Билинї „для удержання в порядку селян і помноження доходів" (propter ordinatam conservationem incolarum et prouentuum augmentationem) — під останнїм міг він розуміти те саме, що король в наведених вище грамотах: що заснованнє парафії причинить ся до зросту кольонїзациї, або й простїйше — що з заснованнєм парафії прибуде до королївського (і старостинського скарбу) річного доходу півкопи, котру обовязані були платити руські сьвященики[1]).

Заснованнє православної парафії часом рішало ся принципіально вже при заснованню нового села. Ми маємо кілька осадчих привилеїв, де староста (або королева) або й король, поручаючи якомусь осадчому осажувати село й надаючи йому при тім дїдичне війтівство в тїм селї, разом з двома ланами (або дворищами), що служили нормальною дотациєю війтїйства, заразом визначає й третїй лан — на церкву, propter poponem, pro locatione poponis: „на се війтівство буде мати право він (війт) із своїми спадкоємцями розробити два лани поля, а третїй для осадження сьвященика" (привилей с. Рикова — ч. 57, див. іще ч. 33, 43—7, 53, 55, 57). Одначе таке принципіальне рішеннє справи в осадчім привилою не виключало, а може навить і вимагало ще додаткового, специяльного фундацийного привилея для парафії. Для с. Рикова, хоч в нїй, як ми що йно бачили, вже осадчий привилей визначив дотацию для парафії, в тім же році кандидат на парафію, війтів син Стецько випрошує від короля осібний привилей на будову церкви.

Але взагалї такі випадки, де заснованнє парафії вперед переюдикувалось, здаєть ся, належали до рідших. Звичайно-ж уже пізнїйше, коли село почало кольонїзуватись, і показувало ся, що є для кого робити парафію (populo rittus istius rutenici iam congregato — ч. 20), та починали ся заходи коло того з самого села, — давав ся дозвіл на будову церкви, визначала ся дотация, а часом

---

[1]) Такий мотив власне підносить король в однїй грамотї, додаючи ще півлану ґрунту на церкву (ч. 30).

заразом видавала ся й презента на сю парафію певній особі. В такім разї питаннє про церкву підіймали інтересовані. Дуже часто в документах згадуеть ся про ініцияти ву громади, що вона просила старосту позволити її збудувати церкву або прохала поставити якого доброго попа; правдоподібно, що й там, де грамоти й не згадують про участь в справі громади, бажаннє селян дуже часто рішало справу: адже се було головним мотивом, як уже сказано — не знеохочувати селян браком церкви. „Ласкаво прихиляючи ся до прохання людей з Дубової Яблінки, пише староста Старжеховский, взагалї особливо щедрий на мотивованнє своїх дозволів, — аби їм позволити збудувати церкву грецького обряда і дати їм попа, щоб міг їх навчити знати Бога, я, знаючи чесноту й здібности всечестного попа Дмитра, сина Васька, тамошнього війта, надав йому попівство в тім селї Дубовій Яблінцї“; або: „ласкаво прихиляючи ся до прохання підданих з села Билини, що просили поставити їм попом якого доброго й здібного чоловіка, аби правив церквою руського обряда, я надав попівство“... і т. д.; див. іще ч. 60, 63.

Так само бувало і з заснованнєм другої церкви в тім самім селї — „через намноженнє осадників“, за проханнєм людей з того села — ч. 3, 7.

Окрім громади удавали ся до старости, або до короля й иньші інтересовані. Часом оборотний сьвященик умів придбати ласку старости, добути рекомендацию перемишльського владики, а певно до того — й рекомендацию громади: документів, де ерекцийна грамота даеть ся з огляду на „здібність і добре поводженнє“ такого і такого всечестнїйшого, маємо ми досить богато. Але дуже часто ініцията заснования парафії виходила ще від місцевого війта й його родини. Діло в тім, що осадчі нових сіл були в дуже значній, переважній частинї Русини (а бували не рідко між ними й сьвященики). Такий осадчий в ролї війта діставав звичайно два лани ґрунту, право на третю частину королївських доходів з заснованого села й дводенну або трехденну панщину до року з селян, з іще деякими вигодами. Отже війтівство було гарненьким маєточком, з півпривилеґійованим становищем, але ділити його на кількох синів — було вже не Бог зна що. „Попівство“ з своїм звичайним ланом ґрунту й правом на ріжні доходи, про котрі нивше будемо говорити, було дуже добрим додатком до війтівства, особливо коли у війта було кілька синів, або братів. Вимоги від сьвященика що до його фахової осьвіти були мінімальні, війтівські-ж родини належали до сільської інтелїґен-

циї, тому для якого небудь війтовича не тяжко було здобути ті відомости, які вимагали ся, аби бути признаними ad obeundum id munus (сьвященичого) idoneus. Через те ми дуже часто й стрічаємо се явище, що по заснованню села від війта приходить до старости або короля проханнє — позволити збудувати в селї церкву й сю парафію зайняти комусь з війтівської родини. Ся комбінация мабуть чи не була найчастїйшою при заснованню нових парафій. З одного боку війт, осадивши село, мав право на королївську ласку й прихильність до свого прохання, з другого — громада, стоючи в залежности від війта, звичайно, не відмовляла своєї участи — прохання від себе в інтересах війтівського кандидата. Тим пояснясть ся, що ми так часто стрічаємо надання парафій членам війтівських родин.

Часом війт, представляючи осадчий привилей до королївського потвердження, долучав до нього разом з иньшими проханнями й се, щоб у селї заснувати парафію й віддати її комусь з його родини. „Окрім того, прихиляючи ся до прохань певних наших дорадників за тими братами Ілєю, Хведором і Прокопом (володарями війтівства), пише король в своїм потвердженню осадчого привилея с. Нанчулової волї, ми позволили їм побудувати руську церкву в тім новозаснованім селї, а для неї позволили їм розробити оден лан поля, і сю церкву разом з полем і всїми приналежностями дали разом із попівством одному з них, що буде більш здатним для того обовязку, разом із потомками, наколи вони будуть здатні до того уряду, держати, володїти спокійно, як і иньші попи Самбірського староства“ (ч. 24, також ч. 36 і 37).

В результатї такої практики попівство уважало ся часом як би одною з вигід — приналежностей війтівства. В потвердженню осадчого привилея с. Любогіря король позволяє війтам Юшку і Хведору поставити в селї корчму і фолюш і володїти ними разом з тим війтівством і потім додає: „Окрім того прихиляючи ся і т. д.... ми позволили одному з них — Юшку, яко більш до того здатному, поставити церкву і придаємо до того війтівства оден лан необробленої землї, що його має той Юшко піп розробити і володїти, також і його потомки“... і т. д. Відси був лише оден крок до того, що ерекциональний лан разом з двома війтівськими ланами від разу включав ся в осадчий привилей, наче якась приналежність війтівства, і при тім tacite розуміло ся, що війту належить перше право здобути презенту самому для

себе або для кого з своєї родини; про такі осадчі привилеї я згадував уже — маємо їх кілька: „Аби сї війти, пише староста Старжеховский в осадчім привилею с. Беріжка, виданім Яцку і Федині, — пильнїйше займали ся осадженнєм сього села, позволив я їм розробити два лани і четверть, збудовати млин, фолюш (torquatile) на річцї під селом, де вони побератимуть доходи з селян, що їх осадять, і шинок, та городників осадити, скільки можна буде, на присїлку, а третїй лан позволив їм розробити для попа; матимуть вони окрім того третю частину з усїх королївських доходів“ і т. д., або в наведенім вище привилею с. Рикова: „на се війтівство вільно буде йому й його спадкоємцям розробити два лани поля на війтівство, а третїй для попа, поставить він також млин з фолюшом і шинок для свого доходу“ і т. д. Або в привилею с. Лининки: „надав тим війтам (староста) три лани: оден для війтівської оселї, другий в полї, третїй для попа, в володїннє йому і його наступникам, на праві війтівськім“.

Часто війт випрошував парафію для себе чи для когось із своєї фамілїї незалежно від свого війтівського привилею, до помочи уживаючи прохання селян або арґументуючи се потребами самої кольонїзациї. Я зацитував вже вище ерекциональну грамоту с. Дубовоі Яблінки, де староста, позволяючи поставити в селї церкву, надає її війтовому сину, а от нпр. іще королївська ерекциональна грамота с. Липя, де читаємо: „уважаючи на заходи і працю Демяна, війта с. Липя, які він показав в розроблюванню війтівства, осадженню людей і в будові синаґоґи або церкви грецького обряда, і довідавши ся від певних людей, що він буде здатним відправляти попівську службу при сїй церкві, та бажаючи зробити більшу вигоду для наших підданих — селян грецького обряду в тім селї, аби вони лекше залюднювали се село, ми поставили при сїй церкви попом сього Демяна“ і т. д.

Наколи війт або його свояк не міг зараз обняти надану їм парафію, він міг тим часом заступати себе через яких иньших сьвященників, не тратячи право на парафію. От як говорить про се королївська ерекциональна грамота сс. Завадки й Ільничка Долїшнього: король позволяє війту Івану Лазуровичу, „котрого пильну старанність в осаджуванню і побільшенню (сих) сел ми зауважили“, поставити церкву і розробити для неї по одному лану поля в кождім селї, „а щоб сам Іван

Лазурович мав потїху від своеї працї, ми забезпечаем управу сих церков чи попівств в селах Ільнику Малім або Дольнім і Завадцї йому й його синам, коли вони будуть здатні до сього обовязку,.. одначе з тим, що коли його сини не будуть здатні до сього обовязку, або тим часом поки вони дійдуть лїт, коли стануть здатними, — сам Іван буде обовязаний сповняти всї церковні служби, без усякого занедбання служби божої, за посередництвом осіб правно до того поставлених". З сих слів виходить така можливість, що коли сини війта Івана й він сам зовсїм не будуть здатні до повнення сьвященичих обовязків, то він може поручити адмінїстрацию парафії якомусь сторонньому сьвященнику від себе, а собі поберати доходи з парафії (головно з ерекционального ґрунту), або продати свої права на парафію, і так воно й стало ся, як се йбачимо в документї ч. 65: десять лїт пізнїйше війт Іван продав свої права на парафію в с. Завадцї якомусь поповичу Івану, й король потверджуе сю продажу. В иньшій грамотї — потверджуючи осадчий привілей с. Турки і позволяючи війту поставити церкву, король дае йому заразом право дати презенту на сю церкву — pro una vice tantum — свому сину Остапу.

Звичайною правительственною дотациею руської парафії був лан поля; се була норма прийнята не тільки в Самбірщинї (див. нпр. ч. 6), а й взагалї в Польсько-литовській державі XVI в., так що при ревізиях або потвердженнях робили навить редукцию більших ерекциональних ґрунтів до сеї нормальної одноланової дотациї[1]). З другого боку стрічаемо додаткові надання, коли показувало ся, що церкві не було визначено при ерекциї повного лану: король, за посьвідченнем старости, що церковного поля ледви буде півдворище, додае ще півдворища (ч. 40, 50). Тільки в одній з самбірських ерекциональних грамот (с. Жукотина) стрічаемо дволанову дотацию, і вона становить виїмкове явище, бо в иньшій грамотї (ч. 64), де ми стрічаемо теж два лани ерекциональні, се поясняеть ся тим, що тут засновуеть ся парафія для двох сел, і в кождім селї з осібна визначаеть ся по одному лану поля.

Ерекциональний лан при заснованню парафії давав ся звичайно in cruda radice, na surowym korzeniu: його вимірювали, і сьвященник чи кандидат мав право його собі розробити. Окрім

[1]) Див. Записки т. XXVIII, miscellanea, док. 2.

лана орної землї діставав він іще сіножати і городи, secundum proportionem eiusdem agri, і право користати з иньших натуральних вигід села[1]). До того прилучали ся тодї ще деякі специяльні права — нпр. право молоти в місцевім млинї збіже без оплати, але тільки для власної потреби[2]), право пасти своїх свиней і овець (але тільки своїх власних) в королївських лїсах і полонинах, не платячи за те[3]). З рештою можливо, що й се були загальні права, тільки не у всїх грамотах згадують ся, а розуміє ся під тими вигодами, „з якими иньші попи держать свої парафії", бо в найновійшій з грамот, де згадуєть ся про вільність „від дани овечої й свинячої", додано — „як і иньші попи".

На ерекциональнім ґрунтї сьвященик (як і війт) мав право осаджувати підсусїдків і городників (hortulanos, inquilinos); се розуміло ся, відай, само собою, але часом згадуєть ся в грамотах специяльно, нпр. у ч. 61: „і на тім ланї поля буде вільно осадити для своєї користи городників, кільки схоче (secundum arbitrium suum)"; в одній же (ч. 59) се право ограничуєть ся: сьвященник має право осадити на ерекциональних ґрунтах тільки трох городників.

Розуміє ся, сьвященик міг побільшити ерекциональні ґрунта купном або даровиною від своїх парафіян або стороннїх людей (ч. 13).

Про його доходи з парафіян грамоти згадують переважно тільки в загальних виразах — „з усїма доходами які належать до сього попівства подібно як до иньших попівств Самбірського староства" і под.; в кількох лише грамотах близше згадують ся сї доходи. І так в одній грамоті (ч. 67) сказано, що сьвященик має право на копу збіжа „всякого зерна", — unius sexagenae frumenti cuiuscunque grani, з лану чи дворища мабуть, в другій (ч. 56) — тільки по копі овса з кождого дворища (de singulis areis per unam cassulam avenae), але при тім додано інтересну замітку: „як і в иньших селах"; нарештї в третїй іде мова про „десятину від снопів або скопщину" (decimasque manipulaneales alias skopsczyzne — ч. 59), і знову з тим ще додатком — „як иньші попи". Обидві грамоти з сими увагами вийшли від тогож самого

[1]) Див. ч. 32, 56, 58, 61, 62.
[2]) Див. ч. 48, 59.
[3]) Див. ч. 8, 9, 10, 11, 15, 40, 59, 60.

самбірського старости Яна Старжеховского, в двох сусїднїх роках (1566 і 1567); можна б думати, що в повітї була подвійна норма — в одних селах давали десятину снопову, в иньших по копі овса, але здаєть ся, простїйше буде пояснити, що decimae manipulaneales прийшли сюди тільки як означеннє для данини, що звала ся в житю скіпщиною, а писар для неї не найшов латинської назви, себ то що в обох разах, мабуть, іде мова про туж саму данину, що звала ся скіпщиною, а давала ся по копі вівса. З рештою тут могло бути значне ваганнє в поодиноких селах, бо ся данина не реґляментувала ся правительством, а залежала від умови сьвященика з громадою[1]), і тим часом як в одних селах давали по копі вівса тільки, в иньших могли давати й иньше збоже, або й по копі „усякого зерна". Універсальним, здаєть ся, був тільки, судячи по тогочасним ерекціональним грамотам з Забужа[2]), самий принцип хлїбної дани на сьвященика. Окрім того зберав він празникове — так одна грамота, поруч тієї скіпщини, згадує ще дохід strennantia ex incolis pro festo Paschae (ч. 59). Нарештї одна грамота (ч. 5) каже про дохід від сповіди й иньших церковних служб (tam a confesionibus quam ab aliis ecclesiasticis ministeriis).

Сьвященик був вільним від ріжних селянських оплат — деякі ерекциональні грамоти вичисляють їх докладно: „сей Стецько і його потомки не будуть повинні по смерти своїй (чудесний канцелярський стиль!) давати нам і нашим наступникам нїяких річей (nulla morticinia, umarczizny communi appelatione dicta, як пояснюють се иньші документи), анї за доньок своїх (видаючи їх заміж) данини званої куниця, також і вола підчас воєнного похода (pro expreditione bellica), анї овечої данини, анї данини букової: de faginatione[3]) alias z żeru[4])". Сьвященники натомісь обовязані були платити грошеву данину — пів-копи, 30 грошей з нормального ерекционального ґрунту — лану; де ґрунту було меньше, давав ся в нїй часом опуст (ч. 6); про иньші їх обовязки грамоти згадують тільки загально; з інвентарів

---

[1]) Пор. Зап. XXVIII, miscell., док. ч. 1 і 2.

[2]) Ibid. Тут дають з дому по копі жита й по копі ярини і по 2 гр., „яко и до костела полского люди вери латинское дают".

[3]) Від fagus — бук, данина за право пасти свиней в лїсах, переважно букових, коли в них уродить „жер" для свиней — горішки букові, а в дубових — жолуді.

[4]) ч. 11, див. іще ч. 6, 8, 9, 10, 11, 15, 40, 41, 59, 60.

знаємо, що окрім того вони давали ще кілька грошей „поклону“, часом сири[1]).

Часом одну парафію держали разом два сьвященики (ч. 40).

Право презенти, poponatus conferendi potestas в королївщинах належала королю, як в приватних маєтностях належала до дідича[2]); про королївське право презенти виразно говорить нпр. документ 42.

Але король, як ми вже бачили передавав се право презенти місцевим старостам; з них тільки Ян Старжеховский покликуєть ся на специяльне порученнє короля, але всї взагалї виконують сю функцию — дають ерекциональні грамоти і презенти, чи то на підставі практики, чи подібних поручень, яке згадує Сторжеховский. Туж функцию, розуміеть ся, виконували підчас свого володїння Самбірщиною й королеви Бона та Ізабеля. Але старостинські надання (а також і королеви) для більшої певности (а може навить і з права) звичайно предкладали ся для потвердження королеви. Староста Старжеховский, не вважаючи на свою potestatem privilegiatam popones et scultetas statuendi, в однїй ерекциональній грамотї (ч. 60) з'обовязуєть ся здобути для сього сьвященника королївське потвердженнє свого надання (będę mu tyz powinien przywiliey u krolia iego mosczi wyprawicz do zywotha tegosz popa); як в сїм разї, правдоподібно й частїйше старости самі предкладали такі грамоти до потвердження королеви: ми маємо чимало королївських потверджень ерекциональних грамот, де зовсїм не згадуєть ся про се, що прохав потвердження сьвященик: правдоподібно, сї потвердження видані були за ініциятивою самих старост. Надання Бони й Ізабелї ми маємо переважно також в королївських потвердженнях. Але що й без таких потверджень старостинські грамоти мали значіннє в житю, видно з того, що при ревізиї прав предложено було й кілька непотверджених старостинських ерекциональних грамот: на основі їх сьвященики, видко, спокійно володїли своїми парафіями десятки лїт, і сї старостинські ерекциї уважали ся добрими правами; тай між потвердженнями маємо такі, що видані по кільканадцятьох або й кількадесятьох лїтах.

Просячи презенти, уживали рекомендациї епископа й просьби громад, що й згадують ся часом між мотивами, які прихилили до видачі презенти; але кандидати удавали ся до подавця без-

[1]) Див. самбірський інвентар в II т. Жерел до історії України-Руси.
[2]) Див. нпр. ерекціональну грамоту в XXV т. Записок, miscell.

посередно, не через посередництво своїх епископів; тому ми часто стрічаємо в презентах, коли не згадуєть ся про рекомендацию епископа, застереження, що кандидат має зайняти свою парафію лише в такім разї, коли буде здатним до того[1]) — орікати сю здатність могла, розуміється, тільки духовна власть.

Коли в ерекциональній грамоті або в презенті парафія надавала ся на кілька поколїнь, то спадкоємець, обнятий такою презентою, переймаючи парафію від попередника, не потрібував до того осібної презенти; се виразно каже королївська презентацийна грамота на с. Піняни, видана свящ. Василю на два поколїння: „так що коли се попівство або через смерть самого попа Василя, або через свобідне його уступленне опорожнить ся, його син — згаданий Іван займе його місце, не просячи від нас нової презенти (alia praesentatione nostra non requisita),... а по смерти їх (батька і сина) презентованне сього попівства вернеть ся вповні до нас“. Се з рештою розуміеть ся й само собою, і було, певно, загальною нормою для таких надань; що иньше коли се право передачі признавалось в меньш катеґоричній формі — „в роді dummodo idoneus fuerit repertus et nostris sucessoribus placebit (ч. 12) і т. и.

Новозасновані парафії надавали ся з досить значними привілеґіями. Се зрозуміло: звичайно такий перший з ряду парох мав сам зайняти ся будовою церкви, далї — ерекциональний ґрунт він діставав, як ми вже знаємо, in cruda radice, себ то тільки право — розробити його, а в се розробленнє треба було вложити чимало і працї й гроша, і відбити їх потім собі міг він тільки протягом довшого часу. Тому видаючи презенти на новозасновані парафії, правительство й його аґенти забезпечали сьвященику володїннє парафію не тільки до його віку, але й на кілька поколїнь; для сього практикували ся два способи — записуваннє певної суми на парафії або забезпеченнє володїння протягом кількох поколїнь, або навить і обидва сї способи разом.

Звичайно парафія давала ся на два поколїння, себ то нею мав володїти той хто дістав презенту і його син або иньший свояк, котрому передасть він сю парафію, аж до смерти сього другого. „Бажаючи при тім показати більшу ласку нашу до згаданого Василя, каже нпр. король в однїй з таких грамотї (ч. 42), — ми заховуємо його самого, а по його смерти — його сина Івана, наколи він буде здатним зайняти сей попівський уряд, в воло-

[1]) Нпр. ч. 12, 13, 14, 15, 26, 27, 28, 29 й ин.

дінню сим попівством"[1]). В иньших грамотах не вказуєть ся часом сей наступник, а говорить ся взагалї про сина або свояка, котрому схоче передати свою парафію той хто дістає презенту[2]). Зрідка стрічають ся надання навить на більше число поколїнь: самому сьвященику, його сину і внуку — нпр. староста Одровонж надає парафію в Висоцьку Нижнім сьвященику Костю Киріаку, угорському виходцеви, бувшому ігумену Мукачівського монастиря, разом з його сином Стецьком, „а по смерти згаданого Костя Киріака і його сина Стецька наші наступники повинні будуть прийняти до тієїж сінаґоґи с. Висоцька Нижнього одного з синів сього Стецька або його свояків, котрий буде здатний сповняти сьвященичі обовязки руського обряда". Стрічаємо часом і такі ерекциональні грамоти, де сьвященику новозаснованої парафії запевняєть ся вона до віку його самого і для його потомків без усяких ограничень — нпр. ч. 21: „згаданий Лазар і його правні потомки, наколи вони будуть здатні до сього церковного уряду,... будуть володїти сим попівством разом з тим ланом поля. Але в усякім разї найбільш практикувало ся наданнє на два доживотя.

Забезпеченнє се одначе не бувало абсолютним, принаймнї не завсїди: часом грамота додає умову — „наколи буде добрим і здатним", ad vitae suae extrema tempora, in quantum fuerit bonus et idoneus, relinquimus et conservamus (ч. 20, також 33, 34), і здаєть ся, що така умова розуміла ся сама собою й взагалї при всяких таких наданнях.

Другим способом забезпечення, як сказав я — була запись грошевої суми.

Звичайна норма суми, яка записувала ся на парафії, було 10 гривен = 16 золотих (480 грошей); таку норму ми все стрічаємо в наданнях Бони, що особливо часто практикувала сю форму забезпечення сьвященника, тим часом як її попередник староста Одровонж не держить ся так акуратно сеї норми, і записує часом і більші і меньші суми. Часом така запись робить ся в формі продажі (за тогож Одровонжа): староста в своїй грамоті каже, що він продав лан ерекционального ґрунту за певну суму кандидату на парафію; не може бути сумнїву, що ми маємо тут тільки особливу форму записи, і що кандидат зовсїм не платив сих грошей; з рештою ми маємо й безпосередню вказівку на се

---

[1]) Подібне ч. 5, 59.
[2]) Нпр. ч. 12, 13, 14, 15, 40.

в док. ч. 24, де король, потверджуючи грамоту, розуміє venditio як subscriptio — запись суми.

Така сума записана на парафії мала винагородити сьвященика за працю й гроші вложені ним в свою парафію й ерекциональні ґрунти: посторонній чоловік, що дістав би презенту на сю парафію, мав її заплатити давнійшому властителю чи його родині або спадкоємцям, — „наколиб він був віддалений від сеї парафії, або з власної волї уступить ся, або помре — то той, хто-б схотїв мати сю парафію, повинний буде наперед виплатити означену суму чи йому самому чи його правним спадкоємцям“[1]). Сума 16 зол. була досить значною тоді, і в дійсности така запись в значній мірі забезпечала сьвященика і його потомків від апетитів посторонніх кандидатів на парафію.

Але часом іще запись суми в ерекциональній грамоті лучила ся з забезпеченнєм володіня на одно або кілька доживоть. Нпр. в однїй грамоті, вже цитованій нами (ч. 11), староста Одровонж записує, або як сказано в документї — продає ерекциональний ґрунт за 40 зол.[2]) (ґрунт сей, як він сам каже — здавна належав до парафії, що істнувала вже перед тим — доказ, що то не була продажа в дійсности) і забезпечає володіннє парафією сьвященику, його сину і внуку. В иньшій грамоті (ч. 9) тойже Одровонж в формі продажі записує сьвященику на церковнім ґрунті (що теж здавна належав до парафії) 12 гривен і забезпечає заразом володіннє його потомкам без ограничень: „а по смерти самого Григория ми позволяєм його синам, внукам і правнукам і їх законним потомкам, наколи вони будуть сьвящениками до того здатними, володіти сею церквою з усіми правами як в справах духовних так і сьвітських (secularibus sive temporalibus)“; подібне в док. 8.

Його наступниця королева Бона практикувала самі записи суми (10 грив.), без забезпечення володіння, хоч се не перешкаджає й її признавати перше право на парафію потомкам сьвященика: „Ми записуємо, говорить ся в однїй такій грамоті (ч. 18), з нашої особливої ласки сьому попу на його попівстві 10 гривен, так що по смерти його окрім його законних потомків, — наколи сї не будуть здатні до сього уряду, кождий посторонній, котрий би схотїв дістати се попівство, наперед буде обовязаний

[1]) ч. 32, теж 18, 22, 33, 54.

[2]) В документї тут прогалина, але про зміст можна доміркуватись.

заплатити сї 10 гривен його спадкоємцем, відповідно до звичаю иньших попів Самбірського повіта". Але завсїди коляторови тут полишало ся ширше право розпорядження нїж там, де забезпечене було доживотє; в декотрих грамотах Бони зазначено виразно, що парафія з такою записею суми надаєть ad beneplacitum nostrum (ч. 16, 21, 29, 31, пор. ч. 23 — donec probe et honeste se gesserit).

Після Бони перестав звичай записувати грошеві суми на парафіях: забезпечають ся тільки доживотя, і то звичайно тільки по одному[1]), хоч король признавав теж перше право на парафію за потомками сьвященика: нпр. в ерекциональній грамоті с. Хащова він надає парафію Лазару дяку до віку його і його правним потомкам, „наколи вони будуть здатні до сього сьвященичого обовязку". Місце суми, записаної в грамоті, заступає сума, яка буде признана сьвященику чи його родинї по отаксованню вложеного ним в ерекциональні ґрунти й будинки капіталу — про се виразно каже грамота ч. 54, і нема сумнїву, що тут маємо норму загальну.

Як бачимо з вище сказаного, само правительство підтримувало тенденцию дїдичности парафій: до сього вели сї забезпечення доживотий, записи сум і се признаннє першого права на парафію спадкоємців, „наколи вони будуть здатні до сього обовязку". З рештою дїдичність парафій була давньою, питоменною руською практикою (на неї маємо вказівки нпр. іще в церковній уставі Всеволода), а так дивило ся на неї й польське правительство: „якожъ есть обычай въ Руси, ижъ церковь и доходы церковные на потомки спадаеть"[2]). До сьогож вело й саме житє: перспектива для кождого стороннього — заплатити записану суму спадкоємцям, а там де такої суми не було записано — еквівалент вартости ерекциональних будинків й иньших видатків, зроблених сьвящеником, давали сильну підпору дїдичности; з другого боку сьвященик, що сидів здавна на парафії, при добрій охотї міг лекше нїж стороння особа позискати собі і місцевого старосту й сільську громаду. З тих причин передача в дїдицтво — синам, братам, зятям мусїла бути широко росповсюдненою, найбільше частою формою перехода з рук у руки.

Другим широко практикованим способом була продажа. Вона леґалїзувала ся, а навить протеґувала ся самим правительством

---

[1]) Нпр. ч. 30, 51, 54, 66, 67.

[2]) Ревизія пущъ и переходовъ звѣриныхъ въ в. кн. Литовскомъ с. 252.

сим звичаєм записей сум. Коли в родині сьвященика не було нікого хто хотів би або міг прийняти парафію, спадкоємці продавали свої права на неї охочому; той, просячи презенти, предкладав формальний акт на доказ того, що попередні хозяєва парафії продали чи відступили йому свої права на неї.

В нашій колекциї ми маємо презенти обох катеґорий: видані потомкам сьвященика і видані стороннїм особам, що сплатили права її попередникам. Так нпр. Бона в презентї ч. 19 по рекомендациї старости і перемишльського владики позволяє, щоб місце сьвященика з с. Котковець nuper defuncti заняв оден з його синів, „котрий буде до того здатний і владикою поставлений до сього попівства“, а в док. ч. 30 позволяє сьвященикам передати парафію зятеви.

На передачу парафії особі не обнятій привилеєм — чи на продажу, чи на відступленнє — треба було специяльного дозволу королївського або старостинського, се виразно згадуєть ся в згаденій грамоті ч. 30: сьвященик просить дозволу аби міг передати свою парафію зятю, „бо він сього не міг зробити без специяльного нашого дозволу“.

До другої катеґориї — презент виданих на підставі купна від попереднього сьвященика належать документи ч. 4, 50, 51.

Таке широке признаннє дїдичности, права продажі, права на відшкодованнє робило з нашого сїльського духовенства XVI в. рід властительської верстви, посередньої між привілеґіованою й непривілеґіованою, дуже подібної до кляси сїльських війтів, з котрою воно як ми бачимо, дуже близько подекуди — як от в Самбірщині, було звязано й ґенетично.

1899. 13(25). VII. Грушівський хутір.

Поправка: с. 18 ряд. 16 знизу замісь standem читати: standam; с. 22 р. 14 зн. замісь a Hendeu читати: attendentes.

I.

Черхава.

Єлисавета, вдова Спитка, надає сьвященнику Андрію Черхавському дворище замісь поля відібраного від Черхавського монастиря. 26 мая 1402 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту. 17 серпня 1553 р.

Donatio Popowscze Dworziscze in villa Czerniechow Andrea de Czerchawa.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, exhibitas nobis esse literas infrascriptas supplicatumque esse nobis nomine nobilium Dionisii et Mathiae Czerkawskich, ut illas authoritate nostra regia approbare, rattificare et confirmare dignaremur, quarum tenor est iste:

Nos Elisabeth relicta olim magnifici domini Spithkonis, palatini cracoviensis notum facimus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, quia inspectis et consideratis fidelibus meritis ac fidelibus obsequiis nobis per Andream de Czerchawa nostrum fidelem exhibitis, fideliter impensis ac in posterum nostris posteris charissimis impendendis, ut merita meritorum condigna vicissitudine semper gaudeant representari vel r..deri, pro quodam campo, quem ante monasterio Czerchawa recepimus et alienauimus, eidem Andreae sacerdoti respectu huiusmodi campi unam aream vacuam et desertam in villa nostra Czerniechow sittam et habitam quod dicitur Popowscze dworzyscze cum omnibus suis utilitatibus, ut puta pratis, pascuis, campis, syluis, mericis, rubetis, virgulis, melle, mellificiis, terris arabilibus et non arabilibus, fluuiis, stagnis, paludibus, piscinis, aquis earumque decursibus, venationibus piscium, aucupationibus et antiquis metis, granitiis ac universis usibus quomodolibet spectantes ad eandem, nihil penitus pro nobis reseruantes, damus, conferrimus, sibi et suae posteritate omnimode resignamus, petentes filios nostros charissimos in nomine Christi, ut huiusmodi donationem nostram tenere dignentur inreuocabiliter, super quo praesentia sibi dari iussimus nostri sigilli cum appensione. Actum et datum in ciuitate nostra Pochoncze in crastino corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo[1]) secundo. Praesentibus strenuis ac famosis viris domino Stiborio pro tunc capitaneo samboriensi et aliis quamplurimus fide dignis.

Nos igitur Sigismundus Augustus rex praenominatus praeinsertas literas authoritate nostra regia approbamus, rattificamus et confirma-

[1]) Помилка, замісь quadringentesimo.

mus (in quantum tamen de iure confirmari debent) praesentibus decernentes eas robur firmum et perpetuum habituras tenore praesentium mediante, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est appensum. Datum Cracouiae feria quinta post festum assumptionis gloriosissimae beatae virginis Mariae proxima anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio, regni nostri vigesimo quarto. Relatio venerabilis Joannis Przerembski, regni Poloniae vicecancellarii et cracoviensis praepositi. Joannes Przerembski, regni Poloniae vicecancellarius sct. (*л. 430*).

II.

Королївські ревізори затверджують збудованнє нової церкви в с. Черхаві й її дотацию. 6 січня 1529.

Reuisorum super eandem sinagogam confirmatio.

Joannes Radogoszki canonicus lancicensis sacrae maiestasis regiae secretarius ac Martinus Falęczki, sacrae regiae maiestatis aulicus, capitaneus samboriensis, pro tunc reuisores per regiam maiestasem dati et deputati, significamus tenore praesentium, qui ad petitionem religiosi Ichnath sculteti czerchoviensis ac nouae sinagogae per eundem aedificatae ex admissione et cum confirmatione reverendi domini wladica praemisliensis in Czerchawa poponis, vigore reuisionis nostrae synagogam per eundem publicatam confirmamus authoritate nobis pro tunc a regia maiestate tradita, eamque donationem et synagogam eandem standem et donationem robur perpetuae firmitatis decernimus habituras, sigillorum nostrorum et testimonio euidentiori appensione. Datum in Sambor ipso die epiphaniarum anno Domini millesimo quingentisimo vigesimo nono. Idem Joannes Radagoski manu sua sigillauit. Idem Martinus Falęczki manu propria (*л. 431 v.*).

III.

Староста Л. Мелецкий дозволяє на далї істнувати другій церкві в с. Черхаві, збудованій за проханнем селян. 5 червня 1559 р.

Poponatus fundatio noui in Czerchawa.

Jan Mielieczki, woiewoda ziem Podolskich, marsalek koronny, samborski y grodeczki starosta etc.

Wszem wobecz czynię iawno komu kolwiek wiedziecz potrzeba, isz urzędniczy, kthorzy byli przedę mną w starosthwie Samborskiem, za prozbami liudzi ze wszi Czerchawy zbudowali drugą czerkiew nową Ichnathowi Popovi thamze w Czerchawie, a tho isz ieden pop w thei wszi nie mogł doszycz uczynicz okolo sprawowania liudzi; prze tho ia thesz na prozbę thychze liudzi s Czerchawy zosthawilem przerze-

czonego Ichnatha popa przy thei czerkwi nowei, w khtorei mu będzie wolno polowiczę liudzi sprawowacz w thei ze wszi Czerchawie, a maią mu bycz posluszni. K theize czierkwi będzie trzymał dworzyscze a pozythki wszeliakie do skarbu iego krolewskiei mosczi będzie powinien, iako ini popowie dawacz y placzicz. A dlia liepszei pewnosczi szwiadeczthwa k themu listhowi pieczęcz moię przyczisznączіem kazal y ręką wlaszną podpiszalem szie. Datum in Grodek feria secunda post octauas corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono. Idem qui supra manu propria. (*л. 231)*.

IV.

Кор. Жиґимонт Авґуст затверджує купно парафії в Черхові сьвященикам Костеви і Тарасови. 11 грудня 1562 р.

Super eundem poponatum aduitalitas.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis et singulis, harum noticiam habituris, quia nos annuentes intercessioni magnifici Joannis de Ocziesсhyno, regni nostri cancellarii, cracoviensis generalis, oswięczimensis, zathoriensis, samboriensis, olstinensisque capitanei, syncere nobis dilecti, quam pro discretis Kosth et Tarasz poponibus villae nostrae Czerchawa in capitaneatu Samboriensi consistentis apud nos fecit, eosdem popones in poponatus Czerchauiensis praedicti, qui ipsi a Luca ibidem popone czerchauiensi pro certa pecc. summa emerunt, eamque emptionem actis curiae samboriensis coram nobis comprobarunt, nec non omnibus ad eum pertinentiis, videlicet agris, pratis, curia alias dworzyscze, in quorum ipsi possessionem et usu scilicet vel alioqui prout praedecessores eorum popones czerchauienses eundem poponatum tenuerunt, habuerunt et possidebant, retinendos et relinquendos esse duximus, prout retinemus et relinquimus per praesentes literas nostras ad vitae eorum et singulorum eorum extrema tempora, promittentes pro nobis et successoribus nostris, quamdiu praedicti popones vixerint, eos redimendi pro mensa nostra omnimodum quem nobis visum fuerit commodum relinquimus potestatem. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Piotrocouiae in conuentu generali regni undecima die mensis decembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo secundo, regni nostri trigesimo tertio. Relatio magnifici Joannis de Ocziesсhyno, regni Poloniae cancellarii, crac. generalis, oswięczimen., zathorien., samborien., olstinen. capt. Joannes Ocziesżki, regni Poloniae cancellarius sct. (*л. 431*).

V.

Кобло.

Староста Станїслав Одровонж потверджує наданне свого батька для церкви в с. Коблї і сьвященика Богдана Лотневича на парафії, забезпечаючи по нїм парафію його зятю Федору. 29 вересня 1527 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту і сьвященника Федора на парафії. 6 падолиста 1556 р.

Poponatus villae eiusdem Koblo.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, exhibitas esse nobis literas in harta poccorina scriptas, sub titulo et sigillo in zona serycea appenso magnifici Stanislai Odrowąsz de Sprową, pallatini Russiae, protunc capitanei samboriensis, omni suspicionis nota vacantes, donationem certae areae alias dworzyscza una cum pomario ac cum duabus piscinulis ecclesiae ruthenicae als czerkwi in villa Koblo factam in se continentes, supplicatumque nobis est per quosdam consiliarios nostros nomine religiosi Fedor, in villa Koblo poponis, ut easdem authoritate nostra regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur, quarum tenor est talis:

Stanislaus Odrowąsz de Sprowa in Jaroslaw et Zynkow haeres, capitaneus samboriensis.

Significamus tenore praesentium universis et singulis quibus expedit, praesentium noticiam habituris, quam praesentibus tam futuris, quia nos speciali respectu commoti erga virtutem et fidelia obsequia religiosi Bochdan Lothniewicz poponis in villa Koble, quibus se iam pridem ante multos annos reddidit commendatum felicis recordationis magnifico domino Joanni Odrowąsz de Sprowa, pallatino Russiae et capitaneo samboriensi, genitore nostro amantissimo, ita ut ex singulari beneficentia sibi contulerit et donauerit aream alias dworzyscze in praefata villa Koblo appropriuaueritque eandem ecclesiae alias czerkvi tituli btae Mariae Virginis, in eadem villa Koblo nouiter erectae, quae quidem area praefatae ecclesiae alias czerkwi ibidem donata ab inferiore sua parte emensurata est et limitata ad arborem usque bialobrzoza pro tunc ibidem consistentem in contiguo Iwan Krainikowicz, a parte vero superiori usque ad magnam pomum penes Iwan Dankowicz....[1]), quod etiam monasterium ex antiquo praefatae ecclesiae in Koblo adiacet; unde nos praefatam donationem memorati magnifici

---

[1]) Пропав оден рядок при обтинанню книги.

Ioannis Odrowąsz de Sprowa genitoris nostri amantissimi ratificare volentes, tenore praesentium eandem approbamus et confirmamus, simulque vigore praesentium omittentes, ut tota communitas villae ipsius Koblo ad praefatam ecclesiam cum omni iure et consuetudine ecclesiastica attineat ac more caeterarum ecclesiarum contributiones omnes annuatim tam a confesionibus quam ab aliis ecclesiasticis ministeriis supradicto Bochdan poponi eiusque successoribus soluat. Praeterea habentes etiam rationem, quia praenominatus Bochdan pop omnium primus in sepe dicta villa Koblo cum ecclesia rutenica in cruda radice se locauerit, vigore praesentium eidem Bochdan concedimus et ad mortem suam penes praefatam ecclesiam permaneat, nullaque ratione inde moueri debet, postquam vero ipsum Bochdan ex hac vita migrare contigerit, ex tunc in locum suum mediante Fedor pop gener ipsius legittimus succedet, cui pariter ad saepedictam ecclesiam in villa Koblo ad finem vitae suae concedimus permanendi facultatem, harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio literarum. Datum in Sambor dominico die sancti Michaelis anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus literas praeinsertas et donationem, in eis contentam, ratas et gratas habentes, eas authoritate nostra regia approbandam, ratificandam et confirmandam esse duximus, approbamusque, confirmamus et ratificamus literis hisce nostris, decernentes eas robur debitae et perpetuae firmitatis, quattenus tamen in eorum usu continuo hucus usque fuerit, habituras, donationem ecclesiae praenominatae factam perpetuam esse et fore declarantes, harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio literarum. Datum Warschauiae feria sexta post festum sanctorum omnium proxima anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto, regni nostri vigesimo septimo. Relatio reverendi Joannis a Przeramb, regni nostri vicecancellarii, gnesnens., crac., vilnen. praepti. Joannes Przerembski regni Poloniae vicecancellarius sct. (*л. 421 v. — 2*).

VI.

Головецько.

Самбірський староста Ст. Одровонж забезпечає сьвященнику Бартоломею парафію в с. Головецькім йому і сину до віку і зменшує його обовязки в огляду на малі ґрунти. 27 марта 1528 р.

Кор. Бона потверджує сю грамоту 20 серпня 1553 р.

Кор. Бона уставляє, що новорозроблені дворища в с. Головецькім мають належати до давньої парафії. 6 січня 1556 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сї грамоти. 14 липня 1558 р.

Poponatus villae Holowieczko.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc. etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, exhibitas nobis esse binas literas per certos consiliarios nostros, alteras in pargameno, alteras uero in papiro scriptas, utrasque titulo et sigillo serenissimae olim dominae parentis nostrae communitas, poponi sinagogae rittus graeci in villa nostra Holowieczko capitaneatus Samboriensis seruientes, sanas, saluas, et integras nullique vicio aut suspicioni abnoxias, supplicasseque nobis, vt easdem authoritate nostra regia approbare, ratifficare et confirmare dignaremur, primarum autem literarum talia verba fuerint:

Bona, Dei gratia regina Poloniae, suprema dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae etc. domina.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, oblatas nobis esse literas pargameneas per poponem de villa nostra Holowieczko tenutae nostrae Samboriensis super eiusdem poponatum in Holowieczko sub titulo magnifici olim Stanislai Odrowąsz, sigilloque eius appenso communitas, sanas, saluas et integras, petens per nos illas sibi confirmari. Quarum quidem tenor sequitur de verbo ad verbum et est talis:

Stanislaus Odrowąsz de Sprowa capitaneus samboriensis ac haeres in Iaroslaw et Zinkow etc.

Significamus tenore praesentim noticiam habituris, quia nos habentes generosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Bartholomei poponis de villae tenutae nostrae Holowieczko, unum ex filiis suis aut propinquioribus, qui idoneus fuerit ad functionem sacerdotii rittus rutenici, ibidem in Holowieczko ad eandem sinagogam nos aut nostri successores debent suscipere et in possessione agrorum, pratorum et excrescentium alias lazy dictarum, quas ipse nunc tenet aut utifruitur, eundem etiam conseruamus et conseruare volumus, sicut prodecessores suos. Post vero mortem suam nulla morticinia dicta vulgaritur vmarsczizny nos aut successores nostri debent recipere, et per praesentes idem Bartolomeus pop in Holowieczko sit liber a receptione quarumcunque rerum post mortem suam, et dationem annualem, quam caeteri popones nostri in capitaneatu nostri Samboriensi tenentur nobis soluere, videlicet per triginta grossos, praedicto vero poponi moderno in Holowieczko dimittimus decem grossos usque ad mortem suam, ea de causa quia ipse paucos agros et prata habet pro

predicta sinagoga sua nec possidet integram aream, sicut caeteri popones; idcirco ipse solum viginti grossos singulis annis nobis et nostris successoribus soluere tenebitur; et de porcis ipsius propriis nullam exactionem nos et nostri successores ricipere debent, videlicet de faginatione. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum in Sambor feria sexta infra octauas visitationis gloriosissimae virginis Mariae anno incarnationis dominicae millesimo quingentesimo vigesimo octauo, praesentibus tunc existentibus generosis nobilibus Paulo Radeczki vicecapitaneo nostro samborien., Stanislao Zaba factore nostri ozimnen., Paulo Breski de Korczbok, de Kropus etc. Martino Zaranowski, Iwan Bielenski etc. caeterisque plurimis fide dignis circa praemissa.

cuius quidem poponis supplicationibus permotae, praefatas literas[1]) in omnibus earum punctis, clausulis et conditionibus, quantum in nobis est, confirmandas duximus et confirmamus praesentibus literis nostris, decernentes eas robur debitae firmitatis in omnibus contentis ius habere debere. In cuius rei testimonium sigillum nostrum est praesentibus subappensum. Datum Warschauiae vigesima augusti anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio. Bona regina sgtt.

secundae vero literae eiusmodi tenoris erant:

Bona Dei gratia regina Poloniae, suprema dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae etc. domina.

Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis et singulis, quomodo cum auctae sunt areae decem ex agris antiquae extirpationis in villa nostra Holowieczko — in fluuio Wielki pothok versus fluuium Lomna in capitaneatu nostro Samboriensi sita, ne tandem in posterum id in dubium vocaretur a Hendeu., quod auctio arearum in agris antiquis villae praefatae facta est, incolas omnes in areis eiusmodi omnes decem residentes ad sinagogam antiquam rittus rutenici in eadem villa Holowieczko, ex antiquo fundatam, pertinere censuimus, omnesque incolas in areis ipsis ad sinagogam prefatam antiquam adiungimus pertinereque volumus. Quocirca generoso Petro Boratinski castellano praemisliensi et capitaneo nostro samboriensi et aliis capitaneis pro tempore exinstentibus, quibus interest et in futurum interesse poterit, maudamus, quattenus incolis rittus rutenici ex huiusmodi areis auctis de prouentibus, qui ad sinagogam ex antiquo pertinent, poponi circa sinagogam villae praedictae Holowieczko pro nunc existenti aliisque pro tempore existentibus respondere iubeant literasque nostras praesentes exequantur, pro gratia nostra facturi. In cuius rei testimo-

[1]) В оригіналі помилкою: nras.

nium sigillum nostrum praesentibus est subimpressum. Datum Warschouiae feria secunda ipso die festi trium regum anno Domini millesimo quingentessimo quinquagessimo sexto.

nos itaque Sigismudus Augustus rex prefatus supplicationi eiusmodi consiliariorum nostrorum benigne annuentes literas utrasque pro insertas autoritate nostra regia in omnibus punctis, clausulis, conditionibus et articulis approbamus, ratificamus et confirmamus praesentibus vimque et robur debitae firmitatis obtinere debere decernimus — harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est subappensum. Datum in Crasnysthaw feria quinta in crastino s. Margarethae anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo. Regni nostri vigesimo nono. Relatio magnifici Ioannis de Oczieschino r. Poloniae cancellarii, crac. generalis ac oszwieczimen., zathorien., sandecen., olstinenque capitanei et succamerarii. crac. Ioannes Oczieski r. Poloniae cancellarius. (*л. 340 v. — 2*).

VII.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує дозвіл самбірського старости на заснованнє другої церкви в с. Головецькім. 13 червня 1561.

Poponatus villa Holowieczkie.

Sigismundus Augustus, dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod cum magnificus olim Ioannes de Mieliecz, pallatinus Podoliae, regni nostri supremus marsalcus ac samboriensis grodecensisque etc. capitaneus, volens facere conditionem meliorem bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis dedisset et concessisset facultatem prouido Steczkoni sculteto in villa nostra Holowieczko, in eadem praefectura sita, alteram ecclesiam rittus graeci in eadem villa Holowieczkie, idque propter frequentiam incollarum eiusdem villae extruendi, ad eamque ecclesiam unum laneum agri in cruda radice extirpandi, extirpatumque per ipsum Steczkonem et eius successores una cum ecclesia praedicta obtinendi, nunc vero cum supplicatum nobis esset nomine prenominati Steczkonis, ut concessionem eiusmodi ratam et gratam habere eam auctoritate nostra Regia approbare et confirmare dignaremur, nos animaduertentes concessionem praedictam ex necessitate factam et institutam esse, ipsam ratam et gratam habere eamque auctoritate nostra regia approbandam et confirmandam duximus, uti approbamus et confirmamus praesentibus, ita tamen, ut id fiat sine damno et praeiudicio aliorum bonorum nostrorum et villarum circumcirca iacentium et tum et zupparum nostrarum in eadem profectura existentium, ipse quoque Steczko ratione ecclesiae et lanei agri

praedicti dationes et contributiones omnes iuxta morem et consuetudinem aliorum poponum, in eadem profectura existentium, nobis et successoribus nostris dare et pendere teneantur et sint astricti, iuribus etiam nostris regalibus ibidem per omnia semper manentibus saluis. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Wilnae feria sexta post octauas festi sacratissimi corporis Christi proxima anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo, regni vero nostri trigesimo secundo. Relatio reverendi in Christo patris domini Philippi Padniewszki episcopi crac. et r. Poloniae vicecancellarii. Philippus Padniewsky episcopus es vicecancellarius (*л. 342*).

VIII.

Тершів.

Староста Станїслав Одровонж в формі продажі надає парафію в с. Тершові Стефану попу і його потомкам, в сумі 20 золотих, в увільненнєм від ріжних повинностей. 12 падолиста 1528 р.

Super poponatum in ibidem.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Stanislaus Odrowąsz de Sprowa capitaneus samboriensis et in Jaroslaw et Zynkow haeres etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris, quia nos habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Stepan poponis de villa tenutae nostrae Terszow, quibus se omnibus commendatum redidit, tum etiam ad intercessionem certorum proborum hominum et officialium nostrorum, pro ipso Stepan popone ad nos factam, eidem vendidimus et per praesentes vendimus perpetue et in aeuum et eius legittimis successoribus unam integram aream, quae ex antiquo spectat pro ecclesia seu synagoga in Therszow, pro viginti florenis pecc. communis et numeri polonicis. Et iam eidem Stepan poponi hanc gratiam nostram impartimur per praesentes literas nostras, quod ipse Stepan, quamdiu vixerit, ab administratione ecclesiae seu synagogae in Terszow authoritate nostra aut successorum nostrorum ammouere non debet, quin imo ipso Stepan e uiuis excedente, concedimus praesentibus, ut filii ac nepotes et pronepotes eorumque legittimi successores, si fuerunt praesbiteri et ad hoc idonei, ecclesiam illam in Terszow successiue habeant et possideant cum pleno regimine tam in spiritualibus quam in temporalibus. Quia vero spiritualia non subsistunt sine temporalibus, ideo conseruamus praedictum Stepan poponem in Terszow et suos legittimos successores circa eandem integram

aream, ad eandem ecclesiam in Terszow ex antiquo pertinentem et spectantem. Et post mortem ipsius Stepan poponis et ipsius successorum nullas res alias odumarsczizny nos aut nostri successores recipere debent. Similiter et pro expeditione bellica non tenebuntur dare bouem pro curru, neque de faginatione porc(um) aut aliquam donationem, nec post filios aut filias dationem dictam kunicze tenebuntur nobis aut nostris successoribus dare. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subimpressum. Datum in Sambor feria quinta in crastino festi Martini episcopi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo octauo, praesentibus pro tunc generosis ac nobilibus Joanne Jablonski vicecapitaneo nostro samboriensi, Paulo Brzeski, Adam Kozbok et aliis quamplurimis fide dignis circa praemissa testibus (*л. 436 v.*).

IX.

Староста Станїслав Одровонж надає (в формі продажі) парохію в с. Тершові сьвящ. Григорію й його потомкам, в сумі 12 кіп, в увільненнєм від ріжних повинностей. 11 вересня 1531 р.

E. Habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Gregorii alias Hrehorii poponis in villa tenutae Waniowicze, eidem vendidimus unam integram aream, quae spectat ex antiquo pro eadem ecclesia seu synagoga in Waniovicze pro 12 marcis; quin imo ipso Hrehorio e viuis excedente concedimus, ut filii ac nepotes et pronepotes eorumque legittimi successores, si fuerint praezbiteri et ad hoc idonei, ecclesiam illam in Waniowicze successiue habeant et possideant cum pleno regimine tam in spiritualibus quam in secularibus siue temporalibus. Quia vero spiritualia non subsistunt sine temporalibus, ideo conseruamus praedictum Hrechorium poponem in Waniowicze et suos legittimos successores circa eandem aream integram, neque post mortem ipsorum aliquas res alias odumarsczizny wulgariter nuncupatas nos et nostri successores recipere debent, sic et pro expeditione bellica bouem pro curru non tenebuntur dare, neque etiam faginare[1]) porcos, aut aliquam donationem, nec post filias filiosque dationem dictam kunicza tenebuntur nobis aut nostris successoribus dare.

Грамоту сю потвердив для religiosi Mathiej alias Mathviej poponis ritus graeci in Tarnowcze кор. Жиґимонт Авґуст, 10 сїчня 1562 р. (*л. 439 v.*).

[1]) В оригіналї хибно: saginare.

X.

Торчиновичі.

Староста Станїслав Одровонж потверджує на парафії с. Торчинович Степана попа, записуючи йому в формі продажі суму 26 зл. і звільняючи від ріжних повинностей. 13 падолиста 1528 р.

E. Poponem Stepan circa synagogam in villa Tharczynovicze conseruamus, quamdiu in humanis aget, post mortem vero praedicti Stepan de Tharczynovicze unum ex filiis suis aut propinquioribus, qui idoneus fuerit ad functionem sacerdotii rittus rutenici, ibidem in Tarczinovicze ad eandem synagogam nos aut nostri successores suscipere debent. Pro qua quidem synagoga ipsi Stepan poponi vendidimus unam integram aream, quam ipse nunc tenet et utifruitur, pro 26 florenis. Qui quidem pop Stepan et eius successores post mortem nullas res tenebuntur nobis et nostris successoribus dare, nec post filias suas dationem dictam kunicze, similiter et bouem pro expeditione bellica, nec et de faginatione alias z zeru ullam dationem tenebuntur dare, libereque poterunt pascere sues et porcos proprios in syluis omnibus tenutae nostrae Tarczynovicze samboriensis absque vlla datione.

Грамоту сю потвердив для Мартина, olim Stephani, сьвященника с. Тарчиновець, кор. Жиґимонт Авґуст, забезпечаючи йому сю парафію до віку його, 13 лютого 1563 р. (*л. 441 v.*).

XI.

Висоцько Нижнє.

Староста Станїслав Одровонж потверджує ігумена Костя Киріака на парафії с. Висоцька Нижнього, з правом передачі сину і внуку, і увільняє його від ріжних побічних оплат. 15 вересня 1530 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту. 21 липня 1564 р.

Poponatus Wiszoczkie Nizne.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris ad quos pertinet universis, exhibitas esse coram nobis literas conseruationis religiosi Kosth Kiriak eiusque posterorum circa sinagogam in villa Wyszoczkie Nizne omnibusque ad eam pertinen., per magnificum olim Stanislaum Odrowąsz factae, supplicatumque nobis esse, ut easdem literas authoritate nostra regia confirmare et approbare dignaremur, quarum quidem literarum tenor est qui sequitur talis:

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Stanislaus Odrowąsch de Sprowa, in Jaroslaw et Zynkow haeres, capita-

neus samboriensis. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris, quia nos habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Kosth Kiriak, quondam existentis humion in monasterio mukaczouiensi, quibus se omnibus, tum ad intercessionem certorum amicorum nostrorum, pro ipso Kosth Kiriak ad nos factam, ipsum religiosum Kosth et filium eius Stheczkonem, de terra Vngariae et villa Dambrowka, circa synagogam in villa tenutae nostro Wyszoczkie Nizne conseruamus et conseruare volumus, quamdiu ipse Kosth Kiriak et filius eius dictus Steczko in humanis aget, post mortem vero praedicti Kosth Kiriak et filii ipsius Steczkonis unum ex filiis eius praedicti Steczkonis aut propinquioribus eiusdem, qui idoneus fuerit ad functionem sacerdotii rittus rutenici, ibidem in Wyszoczkie Nizne ad eandem sinagogam nos aut nostri successores suscipere debent. Pro qua quidem synagoga nos pro quadraginta florenis peccuniarum monetae et numeri polonicalium, quemlibet in florenum per triginta grossos computando, pro praedicta sinagoga unam integram aream perpetuae et in aeuum, quae area ex antiquo pertinebat ad eandem sinagogam, quas tenuit, et cum campis circa eandem iacentibus a via usque ad montem, sic longis et latis campis, sicut una Iutrzyna, et cum prato dicto Pozwala, alias ad Dzielnicze usque ad fluuium Strei, sic late et longe sicut ex antiquo continentur, dictum pratum alias od czieszniny priorem a villa Wyszoczkie Nizne usque ad aliam czieszniny et blonie. Qui quidem Steczko et eius successores post mortem nullas res tenebuntur nobis et successoribus nostris dare, nec post filias suas dationem dictas kunicze, similiter et bouem pro expeditione bellica, ac aliam de agnis nullam dationem, ac etiam de faginatione alias z zeru nullam dationem tenebuntur etiam dare, sed libere poterit, suique successores pascere agnos, sues et porcos, tantum proprios, in syluis omnibus tenutae nostrae samboriensis absque vlla datione. Solum idem Steczko et eius posteritas singulis annis de eadem sinagoga dationem nobis et nostris successoribus tenebibur dare mediam sexagenam more caeterorum poponum. Praedictus etiam Steczko et eius posteritas potens erit cuique idoneo poponi vendere praedictam emptionem, pro eadem summa, aut permuttare vel impignorare et ad usus suos beneplacitos conuertere, nostro tamen speciali consensu ad id praehabito. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum in Sambor feria quinta proxima ante festum natiuitatis Domini nostri saluatoris anno ab incarnatione eiusdem millesimo quingentesimo tricesimo.

Nos itaque Sigismundus Augustus praenominatus rex, annuentes suppicationibus, apud nos ea in parte interpositis, praedictas literas, hic, ut praemissum est, superius de verbo ad verbum insertas, ratas et gratas habentes, in omnibus earum punctis, clausulis, conditionibus confirmandas, rattificandas et approbandas duximus, prout confirmamus, rattificamus et approbamus praesentibus literis nostris, decernentes omnia et singula, quatenus in earum possessione et usufructu praedictus Kosth Kiriak, aut eius successores fuerint, robur debitae et perpetuae firmitatis obtinere — harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio literarum. Datum Parczouiae in conuentione generali regni pridie s. Mariae Magdalenae anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, regni vero nostri trigesimo quinto. Relatio magnifici Valentini Dembienski regni Poloniae cancellarii, luhobomlienque (sic) capitanei. Valentinus Dembienski, regni Poloniae cancellarius sgtt. (*л. 409*).

XII.

Ясїнка.

Староста Станїслав Одровонж надає в формі продажі лан ґрунту на церкву в с. Ясїнцї, забезпечаючи довічне володїннє парафією сьвященнику Ваську. 23 червня 1534 р.

Poponatus villae Iaszienka.

Nos Stanislaus Odrowąsz de Sprowa in Jaroslaw et Zynkow etc. haeres, castellanus leopoliensis et caepitaneus samboriensis.

Significamus tenore praesentium uniuersis et singulis quibus expedit, praesentium noticiam habituris, tam praesenbitus, quam futuris, quia nos habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis discreti Vaskonis de Lasthowki, poponis villa tenutae nostrae capitaneatus Samboriensis, quibus se nobis reddidit comendatum, tum etiam ad intercessionem nonnullorum amicorum nostrorum, pro ipso Vaskone ad nos factam, eidem Vaskoni pop vendidimus et per praesentes vendimus ad tempora vitae ipsius duntaxat et non ultra unam aream integram alias dworzyscze zupelne, nunc nouiter emensuratam, in bonis Iaszionka sittam, cum agris, pratis, hortis, prout praedicta area in suis metis est distincta et limitata, et hoc pro ecclesia siue synagoga rittus ruthenici, ibidem in Iaszionka consistente, nouiter erectae et constructae, et hoc pro decem marc. peccuniarum communium polonicalium in quam libet marcam quadraginta octo computando, per ipsum Vaskonem poponem praedicta bona — aream, agros, prata, ortos, ad dicta synagogam in Jaszionka pertinentia tenenda,

habenda, possidenda, utifruenda, vendenda, commuttanda et ad usus suos benaplacitos, quo sibi melius et utilius videbitur, conuertendas, requisito tamen super hoc speciali nostro consensu et admissione nostra et successorum nostrorum, quod sibi denegare non debemus neque nostri successores denegare debebunt. Et eidem Vaskoni cum nostris legittimis successoribus promittimus, quod post mortem ipsius eius filium legittimum, si ipsum habuerit, vel aliquem ex proximioribus ipsius, dummodo ad id idoneus fuerit inventus nobisque et nostris successoribus placebit, eum a fruitione et possessione synagogae predictae, et areae et bonis praedictis in Jassionka consistentibus non remouebimus, et nostri successores non debebunt. Praefatus etiam Wasko cum suis posteris de iure et tali consuetudine eisdem bonis utifruetur et possidebit et de illis censum dabit et alia onera nobis et nostris successoribus adimplebit, quemadmodum et alii popones nobis quotanius pendere et soluere de antiqua consuetudine tenentur et sunt obligati, alias iuribus nostris et successorum nostrorum in toto manentibus saluis. In cuius rei euidentius testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Actum et datum in Sambor feria tertia in vigilia nativitatis sancti Ioannis Baptistae praecursoris Domini nostri Jesu Christi anno Domini millesimo quingentesimo trycesimo quarto. (*л. 399 v.*).

XIII.

Лімна.

Самбірський староста Станїслав Одровонж надає в формі продажі поповичу Івашку Дяку дворище в с. Лімнї на церкву, забезпечаючи парафію йому і його сину до віку. 1 жовтня 1534.

Селяне з Ломни Іван Бучко з синами відступають на церкву своє поле. 7 мая 1550.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сї документи й забезпечає сьвященнику Олексію й його сину доживотне володїннє парафією в с. Лімнї. 29 жовтня 1558 р.

Poponatus villae Lomna.

Sigismudus Augustus Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, exhibuisse coram nobis certos consiliarios nostros nomine religiosi Alexii, sinagogae in villa nostra Lomna capitaneatus Samboriensis sitae poponis, binas literas infrascriptas, alteras pargameneas, titulo et sigillo subappenso olim Stanislai Odrowąsz samboriensis capitanei communitas, alteras vero papireas, certum rescriptum, ex actis castrensibus samboriensibus descriptum in se continentes, quarum utraque

poponi et sinagogae villae nostrae Lomna praedictae seruiebant, sanas, saluas et integras nullique vicio aut suspicioni obnoxias, supplicasseque, ut eiusmodi utrasque literas et omnia earum contenta authoritate nostra regia approbare, rattificare et confirmare dignaremur. Primarum autem literarum is tenor fuerat:

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Stanislaus Odrowąsz de Sprowa, in Zinkow et Iaroslaw haeres, nec non castellanus et capitaneus leopoliensis, samboriensisque. Significamus tenore praesentium notitiam habituris, quia nos habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Iwasko Diiak, popowicz de Holowieczko, in terra Premisliensi, et districtu Samboriensi, tenutae nostrae existentis, quibus se omnibus commendatum reddidit, tum etiam ad intercessionem certorum dominorum et amicorum nostrorum pro ipso Iwaskone Diiak ad nos factam, eysdem et ipsius legittimis successoribus vendidimus et per praesentes vendimus vnam integram aream ad ecclesiam in villa dicta Lomna, pro decem marcis peccuniae monete et numeri polonicalis in regno communiter curentis cum omnibus ad dictam aream attinentiis, prouentibus ac proprietatibus, post mortem vero Iwaskonis unum ex filiis ipsius, qui valens et idoneus ad sacerdotium rittus rutenici repertus fuerit, ipsum nos ad eandem ecclesiam in dicta villa suscipiemus et nostri successores suscipient. De qua quidem ecclesia ipse praenominatus Diiak et eius legittimi successores singulis annis nobis et successoribus nostris per unum flor. pecc. soluere et dare debet, tenebitur ac tenebuntur. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum in curia samborien. feria quinta post festum s. Michaelis archangeli proxima anno ab incarnatione Domini millesimo quingentesimo trecesimo quarto:

Secundarum vero literarum ea fuit series verborum.

Venientes personaliter ad iuditium castrense samboriense laboriosi Iaczko dictus Buczko una cum Iwan, Hriczko filiis suis propriis de villa Lomna, subditi sac. reg. mt., nec compulsi nec coacti, neque aliquo errore deuio seducti, sani mente et corpore existentes, publice et per expressum recognouerunt, quia agrum suum proprium als laz iacentem in campis dictis Desczane sub monte dicto Rozlucz religioso Olexae poponi ad sinagogam sancti Ioannis Baptistae als swietego Iana ad villam Lomna dederunt, donauerunt, assignauerunt et adscripserunt, prout dant, donant perpetuae et in aeuum irreuocabibiliterque ita late longe circumferentialiterque, prout soli tenebant, habebant et possidebant, nil sibi et suis successoribus reseruantes. Et iam sibi ex nunc praefati Iaczko, Iwan, Chriczko praefato Olexae poponi dederunt

et dant effectualem possessionem in praedictum agrum et dant, eorumque successores tenebuntur praefatum poponem et eius successores ab omni impetitione iuridica et quibusuis iuribus tueri, defendere, euincere et eliberare totiens, quotiens sibi aut eius successoribus opus fuerit, super quod memoriale positum est, quod iudicium recepit. Acta sunt haec in curia samboriensi in conuentu vernali feria quarta in vigilia sancti Stanislai anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo. Ex actis castrentibus samboriensibus extractum. Petrus Radeczki n. sgt.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praefatus supplicationi eiusmodi benigne annuentes, literas utrasque perinsertas, in quantum usus earum retinetur, in omnibus punctis, clausulis, conditionibus et articulis approbamus, rattificamus et confirmamus arthoritate nostra regia, decernentes easdem vim et robur debitae firmitatis obtinere debere, ita tamen vt hac confirmatio nostra eiusmodi literarum iuribus nostris in nullo deroget, quae nobis salua reseruamus. In super volentes gratiam nostram in prefatum Alexium poponem rittus graeci testari, non solum ipsum verum etiam Paulum ipsius filium, quoad uterque eorum vixerit, non amouebimus in poponatu circaque sinagogam villae nostrae Lomna conseruaturos nos verbo nostro regio cum serenissimis successoribus nostris pollicemur ad extremum vsque vtriusque vitae eorum terminum, a qua et pertinentiis eius tam Alexium praefatum quam Paulum filium ipsius, quoad usque eorum vixerit, non amouebimus, verum ipsum Alexium et filium eius praedictum in usufructu ac possessione pacifica eiusdem sinagogae et omnium ipsius attinentium et pertinentium manutenebimus, tuemur et defendemus, serenissimique successores nostri conseruabunt et defendent, ad extrema usque tam patris quam filii praedictorum tempora, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est subapensum. Datum Warschouiae sabbato ante festum omnium sanctorum proximo anno Domini millesimo quingentesimo quiquagesimo octauo, regni uero nostri vigesimo nono. Ioannes Oczieski r. P. cancellarius sgt. (*л. 332 v. — 334*).

XIV.

Розлуч.

Староста Станїслав Одровонж надав в формі продажі лан ґрунту на церкву в с. Борисовій Волї, в сумми 10 кіп, на два доживотя. 22 жовтня 1534.

Poponatus villae Rozlucz.

E. Nos habentes gertatiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Lazur poponis de villa dicta Boryszowa wolia, unam integram aream alias dworzyscze ad ecclesiam tituli Nativitatis Mariae virginis in villa Boryszowa wolia pro 10 marcis ad extremum diem

vitae ipsius; post mortem vero ipsius Lazor poponis unum ex filiis eiusdem, qui valens et idoneus ad sacerdotium rittus rutenici repertus fuerit, ipsum nos ad eandem ecclessiam in Boryszowa wolia suscipiemus et nostri successores suscipient. De qua ecclesia Lazur pop cum sua posteritate singulis annis per unum florenum peccuniae dare tenebuntur. (*л. 372 v.*).

XV.

Мокрани.

Староста Станіслав Одровонж надає в формі продажі лан ґрунту в с. Мокранах сьвященнику Яцку, в сумі 10 зл., забезпечаючи йому парафію на два доживотя і звільняючи від ріжних повинностей. 10 січня 1533 р.

E. Nos habentes gratiosum respectum idoneitatis et bonae conseruationis religiosi Iaczkonis de Iakubowa wolia villa poponis filio, nunc vero existentis pop in villa tenutae nostra Mokrzany, eidem vendidimus et eius legittimis successoribus unam integram aream alias dworzyscze in eadem villa Mokrzany pro eadem seu synagoga in Mokrzany pro 10 florenis. Eidemque Iaczkoni poponi impartimur, quod ipse pop Iaczko, quamdiu vixerit, ab administratione ecclesiae seu synagogae in Mokrzany ammoveri non debebit, quinimo ipse Iaczko e uiuis excedente concedimus, ut unus ex filiis suis aut propinquioribus, qui idoneus fuerit ad functionem sacerdotii rittus rutenici ibidem in Mokrzany, ad eandem ecclesiam nos et successores nostri suscipere debent. Post mortem vero ipsius Iaczko poponis et ipsius successorum nullas res recipere debemus, nec et nostri successores recipere debent, sic et de ipsius poponis et successoribus eius propriis porcis et suibus de faginatione, alias z zeru, nullam dationem seu exactionem recipere debemus, nec nostri successores recipere debent.

Грамоту сю потвердила кор. Бона для тогож Яцка 1545 р. (*л. 424 v.*).

XVI.

Плоське.

Кор. Бона надає парафію в новозаснованім селї Плоскім Матвію і записує на нїй 10 гривен. 15 жовтня 1546 р.

Кор. Жиґмонт Авґуст потверджує сю грамоту. 4 липня 1558 р.

Poponatus villae Ploskie.

Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interst universis, harum noticiam habituris, exhibitas nobis esse literas serenissimae olim parentis nostrae dominae Bonae, reginae Poloniae, in pargameno scriptas ac sigillo ac subscriptione eiusdem munitas, sanas, saluas et integras nullaque ex parte suspectas, institutionem certi poponis in sinagoga rittus rutenici et inscriptionem areae ad eandem in certa summa peccuniae in villa Ploskie dicta in se continentes, supplicatumque nobis, ut eas authoritate nostra regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur, quarum tenor est iste:

Bona Dei gratia regina Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, harum noticiam habituris, quia nos volentes subditis nostris rittus rutenici in villa nostra Ploskie nouiter locata de popone rittus eiusdem prouidere, eisdem nostris subditis villae praedictae in poponem discretum Matiam circa sinagogam in eadem villa constituendum duximus. Cui quidem poponi pro huiusmodi poponatu totam et integram aream cum omnibus attinentiis ad poponatum legittime spectantibus in decem marcis peccuniae inscribimus, ita tamen quia ipse pop eandem aream cum omni iure et libertate in pecc. praefata tenebit et possidebit beneplacitum nostrum, prout et alii popones eiusdem capitaneatus nostri soluere tenen. Quamquidem aream una cum poponatu idem Mathias in decem marcis peccuniae tenebit et possidebit ad beneplacitum nostrum[1]). In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Crac. ipso die sanctae Heduigis anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo sexto. Bona regina.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praefatus literas hic insertas ratas et gratas habentes, eas in omnibus earum punctis clausulis, articulis et conditionibus approbamus, rattificamus et confirmamus literis hisce nostris, decernentes eas et omnia in eis contenta robur debitum, quatenus in usu et possessione earum hucusque, obtinere debere. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum in Crasnisthaw die quarta mensis iulii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo, regni nosti vigesimo nono. Relatio reverendi in Christo patris Ioannis Przerembski nominati episcopi chelmensis et regni Poloniae vicecancellarii. Ioannes Przerembski regni Poloniae vicecancellarius sgtt. (*л. 357*).

---

[1]) Тут дещо повторено, а дещо упущено (про обовязок сьвященика платити податок пор. ч. 17).

XVII.

Мшанець.

Кор. Бона надає парохію в с. Мшанції Івану, з записею 10 гривен. 15 жовтня 1546 р.

E. Nos de certa scientia et gratia nostra, in villa nostra Mszaniecz et popone rittus rutenici prouidere nostris subditis villae praedictae cupientes poponem discretum Iwan circa sinagogam in eadem villa existentem constituendum duximus, cui quidem poponi ad poponatum totam et integram aream cum omnibus attinentiis ad poponatum legittime spectantibus in decem marcis pecc. inscribimus, de qua quidem area dationes, census et tributa quotannis nobis soluere tenebitur prout et alii popones eiusdem nostri capitaneatus soluere tenentur. Quam quidem aream una cum poponatu idem Iwan in eisdem 10 marcis peccuniae tenebit ad beneplacitum nostrum.

Грамоту сю потвердив кор. Жиґимонт Авґуст 4 липня 1558 р. (*л. 343 v.*).

XVIII.

Ісаї.

Кор. Бона надає до церкви с. Ісаїв дворище і записує на нїм 10 гривен. 10 лютого 1552 р.

Poponatus villae Iszaie.

Bona, Dei gratia regina Poloniae, suprema dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae etc. domina. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quia nos supplicationibus Fedinae poponis de villa nostra Iszaie tenutae nostrae samboriensis, tum petitis apud nos quorundam pro ipso factis aclinatae, dedimus et donauimus eidem aream unam alias dworziscze pro poponatu et ecclesia sua praedicta, quam hactenus nullam habuit, pro commoditate villae praefatae, ut moris est in eo istic districtu Samboriensi, sibi emensurandam, quam quidem aream una cum poponatu ipse popo ad vitam suam habebit et possidebit cum omnibus utilitatibus quomodocunque ad ipsum poponatum ex antiquo pertinentibus. Praeterea inscribimus ex speciali gratia nostra eidem poponi in poponatu isto id. marcas decem monetae et numeri regni huius, ita quod mortuo ipso quicunque alter praeter successoros suos legittimos, si hi idonei ad officium hoc non fuerint, poponatum istum habere voluerit, tum prius ipsa decem marcas reponere tenebitur successoribus suis secundum consuetudinem aliorum poponum districtus Samboriensis, iuribus autem etiam et prouentibus omnibus

nostris consuetis semper saluis permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Warschouiae decima februarii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo. Bona regina sctt. (*л. 417 v.*).

XIX.

Недїльна.

Кор. Бона записує сьвящ. Демковичу 16 зл. на парафії в с. Недїльній. 1 мая 1552 р.

Poponatus villae Niedzielna.

E. Habentes commendatam probitatem et in rebus ecclesiasticis rittus graeci peritiam religiosi Demkowicz poponis in villa nostra, praedictum poponatum dedimus, inscribentes illi in poponatu ipso 16 ff. peccuniarum monetae et numeri polonici dantesque, quantum in nobis est, quamdiu probe et honeste se gesserit ac idoneus fuerit, omnimodam facultatem poponatum praedictum administrandi et fructus omnes et prouentus ad eandem ecclesiam et eius popones antiquitus quomodolibet pertinentes pro se tollendi et percipiendi ac in usus suos beneplacitos conuertendi iuxta debitum et consuetudinem ex antiquo seruari solitam, saluis nihilominus remanentibus tributis, censibus et aliis iuribus nostris, nobis more aliorum poponum eiusdem districtus pendi solitis.

Грамоту сю потвердив кор. Жиґимонт Авґуст 1 серпня 1558 р. (*л. 445*).

XX.

Михновець.

Кор. Бона потверджує предачу парафії в с. Михновій від сьвящ. Олекси його зятю сьвящ. Демяну Мардзовичу. 6 жовтня 1552 р.

Poponatus villae Michnowiecz.

Bona Dei gratia regina Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, harum noticiam habituris, exposuisse coram nobis religiosum Demian Mardzowiecz poponem in villa nostra Michnowa tenutae samboriensis, resignatum sibi esse poponatum eundem a socero suo religioso Oleskone, quem is vigore literarum magnifici olim Stanislai Odrowąz tenutarii samborien. obtinebat, quas quidem literas ipse idem popo Demian nobis exhibuit in fidem cessionis huiusmodi per socerum sibi factae supplicauitque nobis dictus popo, ut cessionem eiusmodi

ratam haberemus. Cuius nos suplicationibus ac aliorum nonnullorum pro ipso factis annuentes, hanc ipsam cessionem approbamus et in eo ipso poponatu praedictum Demian poponem ad vitae suae extrema tempora, in quantum fuerit bonus et idoneus, relinquimus et conseruamus, cum omnibus eiusdem poponatus fructibus et prouentibus, ad eandem sinagogam et eius popones ex antiquo quomodolibet pertinentibus, saluis nihilominus etiam tributis, censibus et aliis iuribus nostris nobis aliorum more poponum eiusdem districtus pendi solitis remanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Warschouiae die sexta mensis octobris anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo. Bona regina sgtt. (*л. 347*).

XXI.

Х а щ і в.

Кор. Жиґимонт Авґуст позволяє збудувати руську церкву в новім селї Ломницькій Волї (Хащові) і парафію, за рекомендациєю епископа, надає Лазару дяку, до його віку, позволяючи йому розробити лан ґрунту. 25 лютого 1553 р.

Poponatus villae Chasczow.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis et singulis, quia nos motu et affectu nostro singulari, quem in augendo cultu diuino ubique in bonis nostris gerimus, consensimus extruere in villa nostra Lomniczka wolia noua in districtu et tenuta nostra Samboriensi ecclesiam rutenicam ad laudem omnipotentis Dei et pro administrandis sacris illic populo rittus istius rutenici iam congregato discreto Lazaro diiako, in graeca hac fide et religione erudito, cui ad supplicationem et comendationem idoneitatis suae reverendi in Christo patris Antoni Radzilowski wladicae praemisliensis et samboriensis apud nos pro eodem factam, dedimus et concessimus poponatum in eadem villa circa ecclesiam ipsam per eum extruendum. Cui ecclesiae donamus et ascribimus laneum agri, per eundem Lazarum sibi extirpandum ac per capitaneum nostrum samboriensem mensurandum secundum aliorum poponum eiusdem districtus Samborien. consuetudinem in similibus obseruatam. Quem quidem poponatum una cum laneo agri eiusmodi, ut praemissum est, dictus Lazarus ad vitam suam tenebit, possidebit, ac successores sui legittimi tenebunt, habebunt et possidebunt, si ad hoc munus ecclesiasticum idonei fuerint, cum perceptione omnium et singulorum prouentuum et obuentionum more

aliorum poponatum eiusdem districtus Samboriensis, — iuribus autem et obuentionibus etiam nostris secundum alios poponatus in eodem etiam saluis remanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum est praesentibus subappensum. Datum Cracouiae sabatto post festum s. Matthei apostoli et evangelistae proxima anno Domini millessimo quingetesimo quinquagesimo tertio, regni nostri vigesimo quarto. Relatio magnifici Ioannis de Ocziesczino r. P. cancellarii, succamerarii burgrabiique crac., sandecen. ac olstinen. capitanei. Joannes Oczieski r. Poloniae cancellarius sct. (*л. 336*).

XXII.

Ільник.

Кор. Бона забезпечає сьвященнику с. Ільника Лазору парафію до віку й записує на нїм 10 грив. для його спадчиків. 20 серпня 1553 р.

E. Supplicationibus quorundam pro Lazaro popone de villa nostra Ilnik districtus Samboriensis annuentes, eundem Lazarum in ipso suo poponatu, quem iam a multis annis possidet, ad vitae suae tempora relinquimus et in eo ipso poponatu eidem Lazaro decem marc. pecc. inscribimus, ita quod morte sua subsecuta ille, qui poponatum ipsum habere voluerit, prius successoribus suis praefatas decem marc. reponat (*л. 386 v.*).

XXIII.

Ясениця.

Кор. Бона потверджує на парафії с. Ясеницї сьвящ. Бориса і записує йому на ній 16 зл. 9 жовтня 1553 р.

E. Nos habentes commendatam probitatem et in rebus ecclesiasticis rittus graeci peritiam religiosi Borysz poponis in villa nostra Iaszienicza, eydem Borysz poponi poponatum in Iaszienicza cum area et agro pro eodem poponatu spectantibus, illi emensurandis, damus inscribentes illi in ipsa area et agro 16 fl. dantesque illi, donec probe et honeste se gesserit idoneusque fuerit, omnimodam facultatem praedictum poponatum, quantum in nobis est, administrandi fructusque omnes et prouentus ad eandem synagogam et eius popones quomodolibet ex antiquo pertinentes pro se percipiendi iuxta consuetudinem in talibus observari solitam, saluis nihilominus remanentibus tributis, censibus et aliis iuribus nostris, nobis more aliorum poponum eiusdem districtus pendi solitis (*л. 442 v.*).

XXIV.

Нанчівка.

Кор. Бона поручає Ілї Нанчулу засновати нове село Нанчулів і надає йому в нїм війтівство. 10 жовтня 1553 р.

Кор. Жиґмунт Авґуст потверджує сю грамоту на прохання братів Федора, Прокопа й Ілї з с. Нанчулової волї та позваляє поставити в нїм церкву, а парафію надає найбільш до того здатному з братів. 4 липня 1558 р.

Scultetia cum poponatu villae Nanczulowa wolia.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus literis hisce nostris quorum interest universis et singulis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, exhibitas nobis esse literas pargameneas per honestum Fiedorum de villa nostra Nanczulowa tam ipsius quam Procopii et Iliae fratrum ipsius germanorum nomine, sub titulo et sigillo et manus subscriptione serenissimae olim dominae Bonae, reginae Poloniae, parentis nostrae charissimae, emanatas, locationem villae Nanczulow cognominandae circa fluuium Nanczul dictum nouiter locandae in capitaneatu Samboriensi et venditionem siue subscriptionem scultetiae alias kniasthwo et molendini ibidem Iliae Nanczul in se continentes, sanas, saluas et integras in nulloque suspectas, supplicatum esse, ut eas authoritate nostra regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur, — quarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

Bona, Dei gratia regina Poloniae.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, praesentibus et futuris, quia nos, cupientes bonorum nostrorum meliorem conditionem et amplificationem facere habentesque certam informationem, quod circa fiuuium Nanczulow, a graniciebus capitaneatus Praemisliensis in eodem capitaneatu Samboriensi commode villa una locari et extirpari possit, praeterea eam ipsam villam circa dictum fluuium Nanczulow et granicie capitaneatus praemisliensis de nouo locandam duximus. Sed quia non per aliud magis nisi per bonorum scultetorum diligentiam, praecipue autem in ipso cupitaneatu Samboriensi villae locari et extirpari sint solitae, proinde habentes comendatam probitatem, et industriam prouidi Iliae Nanczul, commissimus eidem et facultatem omnimodam damus praesentibus villam de nouo circa fluuium Nanczulow a graniciebus capitaneatus Praemisliensis, in loco non possessionato et vacuo, sine tamen praeiudicio et incommoditate aliarum villarum adiacentium locare et homines siue colonos ad libertatem vocare, qui a censibus, libertate, datiis, laboribus et aliis oneribus gau-

debunt secundum consuetudinem iuris valachici, more aliorum incolarum, illic locari solitorum, in eodem iure valachico residentium, quo etiam iure hanc villam nouiter locandam, Nanczulow cognominandam, gaudere volumus perpetuis temboribus. Vt autem dictus Iliasz Nanczul locationi eiusmodi villae diligentius et acuratius intendat, eidem et ipsius legittimis successoribus vendidimus et per praesentes vendimus in eadem villa locanda Nanczulow scultetiam, alias kniasthwo pro centum flor. pecc. monete et numeri polonicalium, in quemlibet florenum per grosso[s] triginta computando, eandem summam ipsi et eius legittimis successoribus in eadem scultetia inscribentes, prout inscribimus literis nostris. Porro ut propensior et magis solicitus sit de locatione villae eiusmodi, damus eidem et ad eandem scultetiam aduingimus areas duas integras in eadem villa locanda Nanczukow, tertiam vero in solitudine ipsi emensurandam. Et de hominibus nostris eiusdem villae tertiam partem post expiratam libertatem annuatim unum arare et alterum falcastrare diem, tortasque et alias res iuxta aliarum villarum valachicarum consuetudinem dare et prestare annuatim tenebuntur et erunt obligati. Insuper admittimus eidem Iliae indicto fluuio Nanczulow molendinum extruere, de quo ipse et eius successores emolumenta percipient more aliorum scultetorum valachicorum — per ipsum Illias et eius legittimos successores scultetiam praedictam ac molendinum per ipsum extruendum in praenominata pecc. summa centum florenorum polonicalium cum omnibus et singulis fructibus, prouentibus et obuentionibus generaliter universis, agris pratis, campis, hortis, areis, hominum laboribus, scultetis praestare solitis, et aliis dictae scultetiae utilitatibus tenenda, habenda, possidenda, quiete et pacifice more aliorum scultetorum valachicorum usque supremum nostrum, quod nobis et nostris successoribus in eadem scultetia saluum et illesum relinquimus — harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est appensum. Datum Cracoviae decima octobris anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio. Bona regina.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praefatus supplicationi, nomine dictorum fratrum videlicet Illiae, Fiedori et Procopii nobis factae, uti iuste, benigne annuentes, literas hic insertas et omnia in eis contenta approbamus, ratificamus et confirmamus literis hisce nostris in omnibus earum punctis, clausulis et articulis atque conditionibus, decernentes eas et omnia in eis contenta robur debitum et perpetuum obtinere debere. Damus insuper dictis Illiae, Fiedorj et Procopy fratribus potestatem tabernam in fundo villae eiusdem extruendi ac more aliorum scultetorum cum omnibus illius redditibus tenendi et possi-

denti. Adducti praeterea supplicationibus certorum consiliariorum nostrorum, pro praenominatis Illia, Chuedoro et Procopio fratribus ad nos interpositis, illis admissimus, utiquidem admittimus literis hisce nostris, extruere atque statuere ecclesiam rutenicam in eadem villa nouiter locata ac ad eandem ecclesiam adscribimus terrae incultae unum laneum agri per eosdem extirpandum, ecclesiamque eam cum agro ac omnibus ad eandem pertinentibus per unum ex eis, ad id munus magis idoneum, et successores illius una cum poponatu, in quantum ad hoc munus idonei fuerint, tenendam, habendam pacifice et quiete more aliorum poponum, in eodem capitaneatu Samboriensi consistentium, possidendam temporibus perpetuis. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum literis hisce nostris est appensum. Datum Crasznosthawi die quarta mensis iulii anno Domini millessimo quingentesimo quiquagesimo octauo, regni nostri vigesimo nono. Relatio reverendi in Christo patris domini Ioannis de Przerembski nominati episcopi chelmen. et regni Poloniae vicecencellarii. Ioannes Przerembski regni Poloniae vicecancellarius sgtt. (*л. 362 v. — 364*).

XXV.

Любогіре.

Кор. Бона поручає осадити село (Любогорчу) Олексї Ревтовичу і надає йому війтівство в нїй. 10 жовтня 1553 р.

Кор. Жиґмунт Авґуст потверджує сю грамоту і продажу сього війтівства братам Юшку і Хведору, дозволяючи їм при тім поставити в селї корчму, фолюш і церкву, і надає парафію Юшку. 4 липня 1558 р.

Кор. Жиґмонт Авґуст потверджує свою попередню грамоту. 14 марта 1568 р.

Scultetia cum poponatu villae Lubochorza.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris, quorum interest universis, tam his qui nunc sunt, quam postea futuris, exhibitas esse coram nobis pro parte honestorum Iusko et Chwedor fratrum germanorum, in villa nostra Oliexianka, in capitaneatu Samboriensi existentii, scultetorum, literas nostras in pargameno scriptas, sigillo nostro munitas, saluas atque integras, continentes in se consensum nostrum super venditionem eiusmodi scultetiae praedictis fratribus, per honestum Alexium Rewtowicz factam, et confirmationem priuilegii, per serenissimam olim dominam parentem nostram super villam praedictam ac illius scultetiam concessi, supplicatumque esse nobis nomine praefatorum

fratrum per certos consiliarios nostros, ut eas authoritate nostra regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur, quarum quidem literarum tenor sequitur de verbo ad verbum et est talis:

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masowiae, Samogitiae etc. dominus et haeres.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, suplicatum nobis esse per certos consiliarios nostros nomine honestorum Iusko et Chwedor fratrum germanorum, ut cum hi sculteticiam alias kniasthwo villae Olexianka, circa fluuium Liubochorcza in capitaneatu Samboriensi sittae, apud honestum Alexium Rewthowicz, cui locandae dictae villae potestas concessa fuerat, summa peccuniaria in eadem scultetia inscripta emissent, nos in eam ipsam venditionem consentire ac priuilegium infrascriptum, per serenissimam olim dominam parentem nostram super eandem villam ac illius sculteticiam concessum, approbare, ratificare, et confirmare dignaremur, quarum tenor iste:

Bona Dei gratia regina Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quorum expedit universis, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quia nos, cupientes bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis meliorem conditionem et amplificationem facere, habentesque certam informationem, quod iuxta fluuium Liubochorcza a graniciebus nobilium praefatorum in loco vacuo et deserto, absque tamen praeiudicio et incommoditate aliarum villarum adiacentium[1]), locare et homines siue colonos ad libertatem vocare, qua a censibus, datiis, laboribus et aliis omnibus oneribus gaudebunt secundum praescriptum et consuetudinem iuris valachici, expirata autem libertate, labores, census, datias, contributiones soluent et alia onera obibunt more consuetudinis et iuris valachici, quemadmodum caeteri incolae, illic locari solitae, in iure valachico residentes, quo iure etiam hanc villam noiuter locandam, Olexanka cognominandam, gaudere volumus perpetius temporibus. Ut autem dictus Olexa locationi eiusmodi villae diligentius et acuratius intendat, eidem et ipsius legittimis successoribus vendidimus et per praesentes vendimus in eadem villa Olexianka nunc locanda sculteticiam, alias kniasthwo, pro quinquaginta florenis, pecc., mon. et numeri polonicalium, in quemlibet florenum triginta grossos computando, eandem summam ipsi et ipsius legittimis successoribus in eadem scultetia inscribentes, prout inscribimus praesentibus. Porro ut propensior magisque solicitus sit de locatione villae eiusmodi, damusque eidem ad eandemque sculteticiam adiungimus duas areas in ipsa villa,

[1]) Тут в оригіналї пропуск.

tertiam verro in solitudine illi...[1]) eiusdem villa tertiam partem post expiratam libertatem. Ratione cuius tertiae partis dationum iste idem sculltetus Olexa tenebitur nobis et nostris successoribus pro statione annuatim soluendos florenos peccuniarum polonicalium; coloni vero singilatim villae eiusdem locandae ultra onera nostra ipsi sculteto post expiratam libertatem unum arare, et alterum falcastrare diem tortasque et alias res uixta aliarum villarum valachicarum consuetudinem dare et praestare singulis annis tenebuntur et erunt obligati. Insuper admittimus eidem Oliexa in dicto fluuio Liubochorcza molendinum extruere. De quo ipse et eius successores scultetiam praedictam ac molendinum per ipsum extruendum in praenominata summa quinquaginta florenorum cum omnibus et singulis fructibus, prouentibus et obuentionibus generaliter universis, agris, pratis, campis, hortis, areis, hominum laboribus, scultetis praestare solitis, et aliis dictae scultetiae utilitatibus, tenendam, habendam, quieteque et pacifice possidendam, ac in usus suos beneplacitos conuertendam, nostro tamen vel successorum nostrorum ad id consensu acedente. De qua quidem scultetia ipse Oliexa et eius successores tempore bellice expeditionis tenebitur in castro nostro samboriensi seruitia obire et alia onera iuxta consuetudinem et debitum aliorum scultetorum valachicorum, iusque supremum nostrum, quod nobis et successoribus nostris in eadem scultetia saluum et illesum relinquimus — harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est apensum. Datum Warssowiae decima die octobris anno Domini millesimo quingentesimo quinquagessimo tertio. Bona regina.

nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus supplicationi eiusmodi, uti iuste, benigne annuentes, in venditionem praefatam consentiendum et literas suprascriptas in omnibus earum punctis, clausulis et articulis approbandas, ratificandas et confirmandas duximus, uti quidem consentimus, approbamus, ratificamus et confirmamus praesentibus literis nostris, decernentes eas et omnia in eis contenta robur debitum et perpetuum obtinere debere. Damusque insuper praedicto Iuskoni et Chwedor potestatem tabernae in fundo villae eiusdem extruendae ac more aliorum scultetorum cum omnibus illius redditibus tenendae et possidendae, nec non etiam facultatem extruendi molendinum seu molae torquatilis, alias foluscha, in qua mola lodicos, et alia id genus vestimenta rutenica parare et condensare poterint, eiusque ius possidendi cum supra nominata scultetia tantisper, donec taxatis eius impensis illi, quicquid indictum molendinum impenderit, fuerit

[1]) Верхній рядок сторони обтятий при оправі.
[2]) Тут дещо пропущено в оригіналі.

restitutum per nos vel successores nostros. Adducti preterea supplicationibus certorum consilialiorum nostrorum, pro altero ex eis, ad hoc magis idoneo, videlicet Ioskonem, ad nos diligenter factis, admisimusque ipsi soli, uti quidem admittimus literis hisce nostris extruere atque statuere ecclesiam rutenicam in eadem villa nouiter locata ac ad eandem scultetiam adscribimus terrae incultae unum laneum, per eundem Iosko extirpandum, ecclesiamque huiusmodi cum agro ac omnibus ad eam pertinentibus per praefatum Ioskonem poponem et illius successores una cum poponatu, in eodem capitaneatu Samboriensi consistenti, perpetuo possidendum. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum in Krassnysthaw quarta die mensis iulii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo, regni vero nostro vigesimo nono. Relatio reverendi in Christo patris domini Ioannis Przerembski, nominati episcopi chelmensis et regni Poloniae vicecancellarii. Ioannes Przezembski r. b. vicecancellarius.

itaque nos Sigismundus Augustus rex praefatus supplicationi, uti iuste, benigne annuentes, praeinsertas literas authoritate nostra regia approbandas, ratificandas et confirmamus praesentibus literis nostris, decernentes eas vim ut robur debitae firmitatis obtinere debere — harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum appendi iussimus. Datum Knessyni die quatuordecima mensis martii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octauo, regni vero nostri anno trigesimo nono. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri Myskowski, confirmati episcopi plocensis et r. P. vicecancellarii. Petrus Miskowski, confirmatus episcopus plocensis et regni Poloniae vicecancellarius. sct. *(л. 404—405 v.).*

XXVI.

Ушне.

Кор. Бона позволяє сьвященику Луцї Телепіану поставити церкву в с. Ушнім і записує йому суму 16 зл. 16 сїчня 1554 р.

Poponatus villae Uszne.

Bona, Dei gratia regina Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium, quorum interest universis, quia nos comendatam habentes peritiam discreti Lucae filii Wassili Thelepian, admisimus eidem et admittimus praesentibus, in laudem omnipotentis Dei adaugendam ecclesiam rithus graeci in villa nostra Uszne, nunc locanda in capitaneatu nostro Samboriensi, extruere et aedicare, in qua quidem ecclesia sic aedificanda poponatum ipsi Lucae Thelepian iam ex nunc damus, in quantum ad id munus idoneus repertus fu-

erit, adiungentes et gratiose ad eandem ecclesiam dantes unam aream integram, per scultetum villae eiusdem emensurandam, inscribentesque dicto Lucae poponi in ipsa area sedecim florenos peccuniarum polonicalium, prout inscribimus praesentibus literis nostris, et hoc ut ecclesiam ipsam eo diligentius et citius extrueret. Cui quidem Lucae, quantum in nobis est, omnimodam facultatem damus poponatum superius nominatum administrandi, colonos villae eiusdem docendi et gubernandi ac cum omnibus et singulis prouentibus, utilitatibus aliisque omnibus obuentionibus poponatum ipsum more aliorum poponatum concernentibus, tenendi, habendi, possidendi, iure et consuetudine aliorum poponum rittus graeci, in talibus seruari solitis, saluis nihilominus remanentibus tributis et aliis iuribus nostris, nobis more aliorum poponum eiusdem districtus nobis pendi solitis — harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est appensum. Datum Warschouiae die sedecima ianuarii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo quarto (*л. 404).*

XXVII.

Днїстрик.

Кор. Бона позволяє сьвященику Григорію Плоскиничу (Hreor Ploskinicz) поставити церкву в новозаснованім селї Днїстрику (Niestrzik locari iceptan). 16 сїчня 1554 р. (Зміст буквально той сам що в попередній грамотї) (*л. 366*).

XXVIII.

Лопушанка Хомина.

Кор. Бона записує на парафії в с. Лопушанцї Хоминій суму 16 зл. для сьвящ. Лазура Іванця, за рекомендацією епископа перемишльського 18 серпня 1554 р.

E. Nos ad comendationem venerabilis Antonii Radyłowski wlad. praemisliensis et nostri samboriensis, pro religioso Lazur Iwaniecz apud nos factam, eidem Lazor poponatum in villa nostra Lopuszanka in capitaneatu nostro Samboriensi damus ad beneplacitum nostrum, inscribentes illi tam in eodem poponatu, quam area, pratis, hortis, agris et aliis omnibus eundem poponatum ex antiquo concernentibus, in quorum usu persistit, 16 fl. Cui iam ex nunc, in quantum bonus et idonaeus fuerit, plenam concedimus facultatem praedictum poponatum regendi, tenendi, fructusque omnes disponendi saluis tamen reseruatis in eodem poponatu tributis, censibus et aliis iuribus

nostris, more aliorum poponum eiusdem districtus nobis pendi solitis. (*л. 444*).

XXIX.

Прислоп.

Кор. Бона записує на парафії в с. Прислопі суму 16 зл. для сьвящ. Яцка (religioso Iaczkone filio Iwani sculteti in villa nostra Przyslop), за рекомендациєю епископа перемишльського. 18 серпня 1554 (Зміст документа буквально той сам, що й попереднього) (*л. 415*).

XXX.

Старий Самбір.

Кор. Бона позволяє самбірську „попу" Ігнату передати свою парафію зятю Івану Дяку і записує на нїм для того Івана 16 зл. 20 січня 1555 р.

Кор. Жиґмонт Август потверджує сю грамоту для Івана Дяка, забезпечуючи йому парафію до віку. 20 серпня 1558 р.

Priuilegium poponatus in antiqua Sambor.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Massouiae, Samogitiae etc.

Significamus praesentibus literis quorum interest universis et singulis, exhibitas nobis esse serenissimae olim dominae Bonae, reginae Poloniae, parentis nostrae desideratissimae, literas, sigillo apenso et subscriptione eiusdem communitas et obsignatás, sanas, saluas et integras nullaque ex parte suspectas, resignationem poponatus in se continentes, supplicatumque esse nobis per certos consiliarios nostros pro parte discreti Ivan Diiak de Felstin popone, ut eas autoritate nostra regia approbare, ratificare et confirmare dignaremur, quarum tenor sequitur talis:

Bona, Dei gratia regina Poloniae, magna dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Massouiae, Samogitiae etc. domina.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, quia cum religiosus Ichnath popo de antiqua Sambor instituisset resignare eundem poponatum suum discreto Iwan Diiak de Felstin genero suo, quia id sine speciali consensu nostro facere non potuit, suplicatum est nobis nomine illius, ut in eam ipsam resignationem consentire dignaremur. Petitioni itaque iuste annnentes, in eiusmodi resignationem, postquam facta fuerit, consentimus et poponatum praedictum in antiqua Sambor, quantum ex nobis est, praedicto Ivan Diiak de Felstin, in quantum ad id idoneus fuerit, administrandum concedimus et cum

omnibus et singulis prouentibus, fructibus, obuentionibusque generaliter universis, dictum poponatum ex antiquo quolibet concernentibus, nullis exceptis, utpote area, pratis, hortis, datiis et aliis quibuscunque tributis, tenendum, habendum, possidendum, vtifruendumque ac pro libitu suo disponendum permittimus et conferrimus praesentibus, inscribentes eidem Ivan in area ipsa et aliis ad eandem synagogam pertinentibus sedecim florenos peccuniarum polonicalium, prout inscribimus literis hisce nostris, reseruatis tamen in eodem poponatu tributis, censibus ac aliis datiis nostris, nobis more aliorum poponum eiusdem districtus pendi solitis et debitis, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est subappensum. Datt. Warschouiae die vigessima iannuarii anno Domini millesimo quingentessimo quinquagessimo quarto.

nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus, supplicationi eorundem consiliariorum nostrorum, uti iuste, benigne annuentes, literas praeinsertas approbandas, ratificandas et confirmandas duximus, rattificamusque, approbamus, confirmamus praesentibus, decernentes eas omniaque et singula in eis contenta robur debitae et perpetuae firmitatis obtineri debere. Volentes praeterea maiorem gratiam illi exhibere, illum in praedicto poponatu ad villae eius extrema tempora praesentibus conseruamus, promittentes pro se et pro serenissimis successoribus nostris eundem Iwanum Dyiak in praedicto poponatu, quousque vixerit, conseruaturum esse. In quorum fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus et appensum. Datum in Crassnysthaw vigessima die augusti anno Domini millesimo quingentessimo quinquagessimo octavo, regni vero nostri vigessimo nono. Relatio reverendi in Christo patris Ioannis Przerembski, nomitati episcopi chelmensis et regni Poloniae vicecancellarii (*л. 320—1 v.*).

XXXI.

Грозьова.

Кор. Бона записує сьвящ. Івану в Грозьовій 16 зл. на парафії. 28 мая 1555 р.

E. Nos habentes commendatam probitatem et industriam religiosi Iwan poponis in Groziowa wolia, in capitaneatu nostro Samboriensi sita, eum ipsum poponem Iwan in administratione et usufructu poponatus in Groziowa wolia ac in omnibus ad eum ipsum poponatum ex antiquo pertinentibus, utpote area, agris, pratis, hortis et aliis obuentionibus, conseruamus hinc ad beneplacitum nostrum, inscribentes illi in area ipsa flor. 16. Tenebit itaque eundem poponatum, gubernabit et

illo utifruetur libere, saluis iuribus et aliis oneribus nostris thesauri nostro more aliorum poponum districtus Samboriensis pendi solitis. (*л. 354 v.*).

XXXII.

Сприня.

Кор. Бона надає парафію в с. Сприні Матвію, записуючи на нїм суму 10 грив. для нього. 18 грудня 1555 р.

Poponatus villae Sprinia.

Bona, Dei gratia regina Poloniae, suprema dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae etc. domina.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, quod nos commendatam habentes probitatem solertiamque discreti Mathwei ad administrandum munus poponali, dedimus eidem poponatum in villa nostra nouiter locata dicta Sprynia tenendum, habendum et possidendum cum omnibus illius fructibus et obuentionibus universis ad vitam ipsius, in quantum bene et honeste in officio gubernandi suo se gesserit, et ut exemplo aliorum poponum eiusdem tenutae Samboriensis aream, prata et hortos habeat ad hunc ipsum poponatum, damus ei arream integram locaque pro pratis et hortis conuenientia, per capitaneum vero nostrum aut notarium proventuum samboriensem eidem emensuranda, more, ut diximus, aliorum poponum. Inscribimus praeterea eidem poponi in praedicto poponatu marc. decem pecc. et mon., ita quod si amotus ab isto ipso poponatu, aut eo ultro cesserit, vel mortuus fuerit, tum habiturus poponatum siue ipsi aut successoribus eius naturalibus praedictam summam peccuniarum prius reponere debebit et tenebitur, iuribus nihilominus etiam nostris saluis semper permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Warschoviae die decima octaua decembris anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto. Bona regina. (*л. 432 v.*).

XXXIII.

Коблянська воля.

Кор. Бона записує на парафії с. Коблянської волї для сьвящ. Грицька 10 грив. і надає дворище. 18 грудня 1555 р.

E. Habentes comendatam probitatem dexteritatemque in administratione poponatus villae nostrae Koblanska wolia honesti Chriczkonis poponis in praefata villa nostra, eundem in eo ipso poponatu relinquen-

dum duximus ad vitae suae tempora extrema, in quantum sese honeste in eo ad extremum gesserit. Damus autem eidem poponi ad praedictum poponatum aream integram locaque apta pro pratis et hortis per eundem sibi comparandis, et per capitaneum nostrum aut notarium prouentuum nostrorum samboriensem emensurandis, secundum alios poponatus tenutae ipsius nostrae Samboriensis. Inscribimus insuper praefato Chryczkoni in eo ipso poponatu 10 marcas, ita quod si vel eo ultro alieni cesserit, priuatusne, mortuus fuerit, tum succendens in poonatum pantea successoribus suis naturalibus praefatam peccuniarum summam reponat, iuribus nihilominus etiam nostris in eodem poponatu semper saluis permanentibus. (*л. 421*).

XXXIV.

Рипяни.

Кор. Бона записує на парафії в с. Ripiany **для** honesti Michalko poponis **10 грив. 4 січня 1556 р.** (*л. 368*). **(Зміст грамоти той сам, що в попередній).**

XXXV.

Котковичі.

Кор. Бона дає згоду, щоб оден з синів покійного сьвященика с. Котковичі був сьвящеником на місці батька. 4 січня 1556 р.

Poponatus villae Kothkowicze.

Bona, Dei gratia regina Poloniae, suprema Dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae etc. domina.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quia nos ad intercessionem generosi Petri Borathinski castellani praemisliensis ac religiosi Antonii Radzilowski wladicae praemisliensis et samboriensis unum ex filiis olim poponis in Kothkowicze rittus ruthenici nuper defuncti, qui erit ad id idoneus et per ipsum wladika ad poponatum constitutus fuerit, in officio poponatus sinagogae in villa praefata nostra Kothkowicze relinquendum et conseruandum duximus, prout praesentibus literis nostris conseruamus, ita ut ipse unus ex filiis synagogam huiusmodi cum area caeterisque ad synagogam ipsam ex antiquo attinentiis prouentibusque tenebit ac possidebit in summa decem marcarum peccuniae, eo iure prout olim pater eius usus fuerat, tantisper quousque in eo ipso officio idoneus fuerit, iuribus tamen nostris prouentibusque saluis manentibus. In cuius rei testimonium sigillum no-

strum praesentibus est appensum. Datum Warschowiae die quarta ianuarii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto. Bona regina sct. (*л. 422*).

XXXVI.

Лопушанка Лехнова.

Кор. Івабеля поручає Олехну Стебницькому осадити село на р. Лопушній і надає в ній війтівство йому. 31 марта 1556 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту і при тім позволяє війту виставити церкву та надає йому сю парафію. 4 липня 1558 р.

Scultetia cum poponatu villae Lopusanka Lechnowa.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc. Significamus tenore praesentium quorum interest universis et singulis, exhibitas nobis esse literas pargameneas serenissimae principis dominae Isabellae, Vngariae etc. reginae, sororis nostrae charissimae titulo, manus subscriptione ac sigillo munitas, integras et nulli vicio obnoxias, locationi villae Stebnik de noua radice circa fluuium dictum Lopuszny inter villas Chasczow et Michnowicz defluentem prouido Olechnoni Stebniczki admissam in se continentes, suppicatumque pro parte Olechnonis Lopuszenski, vt eas approbare, ratificare et confirmare dignaremur. Quarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

Isabella, Dei gratia regina Ungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, quia nos cupientes bonorum nostrorum samboriensium meliorem conditionem et amplificationem facere postque edoctae essemus, quod circa fluuium Lopuszny in eo capitaneatu Samboriensi commode una villa locari et extirpari possit, propterea eam ipsam villam circa dictum fluuium Lopuszni de nouo locandam duximus. Sed quia non aliqua re alia magis quam bonorum sculteto rum diligentia ac industria, praecipue autem in hoc ipso capitaneatu Samboriensi villae locari sint solitae, proinde habentes comendatam probitatem et industriam prouidi Olechno Stebniczki, commissimus eidem et facultatem omnimodam dedimus prout committimus et facultatem damus praesentibus literis nostris villam unam de nouo radice Stebnik circa fluuium dictum Lopuszny, inter villas Chasczow et Michnowiecz defluentem, in loco deserto et vacuo absque tamen praeiudicio et incommoditate aliarum villarum adiacentium locare et homines siue colonos ad libertatem vocare, qui a censibus, datiis et laboribus ac aliis omnibus oneribus gaudebunt libertate iuxta praescriptum iuris consuetudinis valachicae, expirata autem libertate labores, census, datias et contributiones soluent et alia onera

obibunt secundum consuetudinem seu ius valachicum more aliorum incolarum, in villis capitaneatus Samboriensi locari solitorum et in eodem iure valachico existentium, quo etiam iure tam in libertate, quam aliis omnibus oneribus hanc villam nouiter locandam et Stebnik cognominandam gaudere volumus perpetuis temporibus. Vt autem Olechno dictus Stebniczki locationi huiusmodi villae diligentius et acuratius intendat, eidem et ipsius legittimis successoribus vendidimus et per praesentes vendimus in eadem villa Stebnik per aeum locanda scultetiam als kniasthwo pro septuaginta flor. pecc. monete et numeri polonicalium, in quemlibet florenum per triginta grossos computando. Quam summam eisdem et ipsius legittimis successoribus in eadem scultetia inscribimus praesentibus literis nostris. Porro ut magis sollicitus sit et propensior reddatur circa locationem eius villae, damus eidem et ad hanc ipsam scultetiam adiungimus duas areas integras in ea ipsa villa, tertiam vero in campo siue silua, et de donationibus nostris tertiam partem post expiratam libertatem. Ratione cuius tertiae partis donationum iste idem scultetus tenebitur nobis et nostris successoribus pro statione annuatim soluere florenos duos. Coloni vero villae locandae praefatae singilatim tenebuntur ipsi Olechno Stebniczki sculteto et eius legittimis successoribus post expiratam libertatem annuatim vnum diem arare, alterum metere et tertium falcastrare tortasque et alias res iuxta aliarum villarum valachicarum consuetudinem dare, prestare annis singulis erunt obligati. Insuper admittimus eidem Olechno Stebniczki in dicto fluuio Lopuszny molendinum extruere, de quo ipse et eorum successores emolumenta percipient, more aliorum scultetorum iuris valachici, per ipsum Olechno Stebniczki et eius legittimos successores scultetiam ipsam ac molendinum extruendum tenenda emolumentaque percipienda in praefata summa cum omnibus et singulis fructibus, prouentibus et obuentionibus generaliter universis, nec non agris, pratis, campis, hortis, areis, tortis, hominum laboribus, scultetis prestari solitis et aliis ad dictam scultetiam pertinentibus, nullis exceptis, iure aliorum scultetorum valachicorum habenda quiette et pacifice possidenda et in usus beneplacitos conuertenda, nostro tamen vel successorum nostrorum consensu ad id accedente. De qua quidem scultetia ipse Olechno Stebniczki et eius successores tempore bellice expeditionis tenebitur secundum mandatum nostrum vel capitaneorum nostrorum samboriensium seruitia obire et alia omnia onera iuxta consuetudinem et debitum aliorum scultetorum valachicorum, iusque supremum regium, quod nobis et successoribus nostris in eadem scultetia saluum et illesum reseruamus, praestare, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum et subscription. manus est appensum. Datum Leopoli feria secunda post do-

minicam Palmarum anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto. Isabella regina.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus supplicationi praedictae benigne annuentes, literas proinsertas et omnia in eis contenta approbamus, confirmamus et ratifficamus praesentibus literis nostris, decernentes easdem robur debitae et perpetuae firmitatis habituras. Damus illi insuper potestatem tabernae in fundo villae eiusdem extruendae ac more aliorum sculteto rum cum omnibus illius redditibus tenendae ac possidendae. Adducti praeterea supplicationibus certorum consiliariorum nostrorum, pro praenominato Olechno Lopuszenski sculteto apud nos interpositis, illi admissimus, vti quidem admittimus literis hisce nostris, extruere atque statuere ecclesiam rutenicam in eadem villa nouiter locata, ac ad eandem ecclesiam adscribimus terrae incultae unum laneum, per eundem Olechno scultetum extirpandum, ecclesiamque huiusmodi cum agro ac omnibus ad eam pertinentibus per prefatum Olechno Lopuszenski poponem et illius successores legittimos una cum poponatu, in quantum ad hoc munus idonei fuerint, tenendam, habendam, pacifice et quiete possidendam, more aliorum poponum in eodem capitaneatu Samboriensi consistentium. In cuius rei fidem et euidentius testimonium, sigillum nostrum praesentibus literis appensum est. Datum in Crassnysthaw die quarto mensis iulii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagessimo octauo, regni vero nostri anno vigessimo nono. Relatio reverendi in Christo patris domini Ioannis Przerembski nominati episcopi chelmensis et r. Poloniae vicecancel. Ioannes Przerembski. r. p. vicecancellarius. (*л. 336 v.—8*).

XXXVII.

Турка.

Кор. Ізабеля поручає Павлу Івашковичу і Хведору Яцковичу осадити с. Турецку і надає їм війтівство. 9 квітня 1556 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту, дозволяючи при тім поставити в селї церкву, а сьвящеником при нїй поставити Федорового сина Остафія. 17 вересня 1567 р.

Scultetia cum poponatu villae Tureczka.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, exhibitas nobis esse nomine Chwedorii Iaczkowicz, villae nostra Turka in capitaneatu Samboriensi sculteti, literas pargameneas, titulo

et sigillo serenissimae dominae reginae Ungariae Isabellae, sororis nostrae charissimae communitas, super locationem villae circa fluuium Turka, sanas, saluas et integras nullique vicio aut suspicioni obnoxias, supplicatumque est nobis, ut illas authoritate nostra regia approbare, rattificare et confirmare dignaremur, quarum is tenor fuerat:

Isabella, Dei gratia regina Ungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis, quia nos cupientes bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis meliorem conditionem et amplificationem facere, cum certo edoctae essemus, quia circa fluuium dictum Turka et pothok dictum Dolchy in eodem capitaneatu Samboriensi commode villa una locari et extirpari possit, propterea eam ipsam villam circa fluuium dictum Turka et pothok dictum Dolchy de nouo locandam duximus. Sed quoniam non per aliud magis, quam per bonorum scultetorum diligentiam villa locari et extirpari possit, praecipuae autem in illo capitaneatu Samboriensi villae locari et possessionari sint solitae, proinde habentes comendatas prohibitates et industrias prouidorum Pauli Iwaszkowicz de villa Rypiany et Chwedorii Iaczkowicz de villa Holowieczkie, commissimus eisdem et facultatem omnimodam dedimus, prout committimus et facultatem damus praesentibus literis nostris, villam unam de nouo nemore Turka circa dictum fluium Turka et pothok dictum Dolchy, superius villae Iablonka defluens, in loco deserto et vacuo, absque tamen praeiudicio et incommoditate aliarum villarum adiacentium locare et homines siue colonos ad libertatem vocare, qui a censibus, datiis, laboribus et aliis omnibus oneribus gaudebunt libertate iuxta praescriptum iuris et consuetudinis Valachiae, expirata autem libertate labores, census, datias, contributiones soluent et alia onera obibunt, secundum consuetudinem siue ius valachicum, more aliorum incolarum, illic locari solitorum et in eodem iure valachico existentium, quo etiam iure tam in libertate quam in aliis omnibus oneribus hanc villam Turka nouiter locandam gaudere volumus perpetuis temporibus. Ut autem praenominati Paulus Iwaszkowicz et Chwedor Iaczkowicz locationi eiusmodi villae diligentius et acuratius intendant, eisdem et eorum legittimis successoribus vendidimus et per praesentes vendimus in eadem villa Turca locanda scultetiam alias kniasthwo pro septuaginta florenis peccuniarum monetae et numeri polonicalium, in quemlibet florenum per triginta grossos computando, eandem summam praefatis Paulo Iwaskowicz et Chwodorio Iaczkowicz eorum legittimis successoribus in eadem scultetia inscribentes, prout inscribimus praesentibus literis nostris. Porro ut propensiores magisque solliciti sint de locatione villae eiusmodi, damus eisdem et ad eandem adiungimus duas

areas integras in ipsa villa Turca, tertiam vero in campo seu silua et de donationibus nostris tertiam partem post expiritam libertatem. Ratione cuius tertiae partis dationum isti iidem sculteti tenebuntur nobis et nostris successoribus pro statione annuatim soluere duos florenos, coloni vero villae praefatae locandae singilatim ipsis scultetis et eorum legittimis successoribus post expiratam libertatem annuatim unum arare, alterum mettere et tertium falcastrare diem, tortasque et alias res, iuxta aliarum villarum valachicarum consuetudinem dare et prestare tenebuntur et erunt obligati. Insuper admittimus eisdem Paulo Iwaskowicz et Chwedoro Iaczkowicz in dicto fluuio Turka molendinum extruere, de quo ipsi et eorum successores emolimenta percipient more aliorum sculterorum iuris valachici, per ipsos Paulum et Chwedor et eorum legittimos successores scultetiam et molendinum extruendum, emolumentaque percipienda in praedicta summa cum omnibus et singulis fructibus, proventibus et obuentionibus generaliter universis, nec non agris, pratis, campis, hortis, areis, tortis, hominum laboribus, scultetis praestari solitis, et aliis ad dictam scultetiam pertinentiis, nullis exceptis et exclusis, iure aliorum scultetorum valachicorum tenenda, habenda quieteque et pacifice possidenda ac in usus suos beneplacitos conuertenda, nostro tamen vel successorum nostrorum consensu accedente. De qua quidem scultetia praefati Paulus Iwaskowicz et Chwedor Iaczkowicz ac eorum successores tempore bellicae expeditionis tenebuntur secundum mandatum nostrum uel capitaneorum samboriensium seruitia obire et alia onera omnia iuxta consuetudinem et debitum aliorum scultetorum valachicorum. Ius tamen supremum regium nobis et nostris successoribus in eadem scultetia illesum et saluum reseruamus, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est apensum. Datum Leopoli feria quinta post festum Paschae proxima anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto. Isabella regina.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus supplicationi eiusmodi annuentes literas praeinsertas, in quantum usus earum detinetur, in omnibus punctis, clausulis, articulis et conditionibus authoritate nostra regia approbamus, rattificamus, confirmamus vimque et robur debitae firmitatis eas obtinere debere decernimus. Et quoniam supplicatum est nobis nomine eiusdem Chwedorii, ut illi asensu nostro liceret poponatum seu synagogam rittus graeci in eadem villa Turka nouiter locata erigere et dotare, ac ut dotationis nomine mansum seu laneum agri ad eandem illius scultetiam villae Turka pertinentem pro ea synagoga ei assignare dignaremur, utque penes eum sit ius et potestas conferendae synagogae filio suo Eustachio, quo

eam ad vitae suae extrema tempora administrare queat, — itaque nos praecibus quorundam consiliariorum nostrorum adducti, permittendam illi duximus erectionem et dotationem synagogae suprascriptae in villa praefata, uti iam permittimus dotationisque suprascriptae nomine unum mansum scultetiae illius pro poponatu eidem assignamus literis hisce nostris, constituentes eundem Chwedor in patronum seu collatorem eiusdem poponatus, pro una vice tantum, quo scilicet sit penes eum ius et potestas pro una vice conferendi illius et mansi filio suo praefato, iure aliorum sacerdotum rittus graeci in capitaneatu Samboriensi consistentium tenendi, habendi et quiete possidendi, promittentes, quod eundem filium eius futurum poponem in administratione eiusdem sinagogae dotandae et errigendae in omnibusque et singulis fructibus, redditibus et utilitatibus, ad eandem synagogam dotandam pertinentibus, ad vitae illius extrema tempora conseruabimus pacifice et quiete successoresque nostri conseruabunt, iuribus nihilominus nostris et oneribus in aliis rebus per popones in capitaneatu Samboriensi praestari solitis saluis manentibus. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est apensum. Datum in Liebiedziow die decima septima mensis septembris anno Domini millesimo quingentesimo saxagesimo septimo, regni nostri trigesimo octauo. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri Miskowski, confirmati episcopi plocensis et regni Poloniae vicecancellarii. Petrus episcopus et regni Poloniae vicecancellarius. (*л. 413—4*).

XXXVIII.

Завадка.

Кор. Ізабеля надає парафію в с. Завадці сьвящ. Ігнату, в сумі 32 зл., і потверджує права його родини на млин в тімже селї. 18 червня 1556 р.

Isabella Dei gratia regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiaeque etc. Significamus tenore praesentium quorum interest universis. Quia nos habentes commendatam probitatem et peritiam religiosi Ichnath de Terszow, eidem ex gratia nostra reginali poponatum in villa nostra Zawadka capitaneatus Samboriensis dandum et conferendum duximus, damusque et conferrimus literis nostris praesentibus cum curiola, alias z dworzysczem, ad eundem poponatum ac eius synagogam antea assignata et ad ipsum pertinenti, ac cum omnibus eiusdem poponatus pertinentiis et attinentiis, ipsum quomodolibet spectantibus et pertinentibus. Insuper damus et coferimus eidem Ichnath ad poponatum

praefatum medietatem montis seu agri dicti Zawadka Gorna, in quo ecclesia seu synagoga sita est, inscribentes eidem Ichnatio poponi in ipso poponatu triginta duos florenos monetae et numeri polonicalis, dantesque illi, prout praesentibus, quantum ex nobis est, damus omnimodam facultatem synagogam in villa nostra Zawadka ac poponatum praedictum administandi et fructus omnes et prouentus ad eandem sinagogam atque eius popones quomodolibet ex antiquo pertinentes pro se tollendi, percipiendi et in usus suos beneplacitos conuertendi iuxta consuetudinem in talibus seruari solitam, saluis nihilominus remanentibus tributis, censibus et aliis iuribus nostris, nobis more aliorum poponum eiusdem districtus pendi solitis. Vltra hoc autem damus et concedimus eidem Ichnatio poponi ac patri eius Vaskoni Drobysz et fatribus eius Ichnatii, videlicet Iwano, Iaczkoni et Mathiae, molendinum in villa nostra Terszow, de quo antea praedictus Vasko Drobysz soluebat annuatim florenos nouem et grossos decemocto, quia vero villae, quae in eodem molendino molebant, iam sua molendina habent, in quibus moliunt, et ab ipso molendino sunt auersae, quam ob causam ad soluendum censum solitum suprascriptum sufficere non possunt, ideo illis de censu praedicto minuimus et dimittimus flor. quatuor et grossos decem octo, ita quod de predicto molendino nobis et tesauro nostro singulis annis non plus tantum florenos quinque in moneta soluere tenebuntur. Ad quem molendinum adiungimus et adscribimus alteram medietatem montis seu agri supra nominati dicti Zawadka gora, eo quod agrum et molendinum praedictum, ex antiquo pertinentia et inter agros praedii nostri castrensis iacentia, agris praedialibus est adiunctum ab eoque molendino ademptum, in recompensam uero praefatam medietatem montis praenominati illis dedimus, prout praesentibus literis nostris damus. De quo quidem agro seu monte dicto Zawadka gora habebunt liberam viam et transitum alias wyiazd per agros et prata praedii nostri castrensis ad aquam seu fluuium Niestr, quod etiam illis concedimus praesentibus literis nostris. In quorum omnium fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Leopoli die octaua iulii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto. (*л. 438 v.—439*).

Сю грамоту потвердив кор. Жиґимонт Авґуст 16/IV. 1562 р. (*ibid.*).

XXXIX.

Тисовець.

Староста П. Боратиньский поручає крайнику Осташу Дашковичу осадити село Тисовицю, надаючи заразом йому право на парафію. 17 квітня 1558 р.

Scultetia cum poponatu villae Tisouicza.

Petrus a Borathin castellanus belzensis, capitaneus samboriensis etc.

Significamus tenore praesentium universis et singulis, harum noticiam habituris et inspecturis, quomodo nos cupientes bona regia tenutae nostrae capitaneatus Samboriensis in usum ac commodum ampliorem deducere, prouido[1]) Hostasz Daskowicz krainicio strzelecensi villam in riuulo dicto Cziszowicza in capitaneatu nostro Samboriensi de noua radice locandam et constituendam iure valochico dedimus et concedimus omnimodam facultatem, ratione cuius locationis villae prefatae eidem Ostasz et eius successoribus sculteticam alias kniasthwo iure et more aliorum kniasionum et iuris praefati scultetorum cum omni potestate eandem tenendam, et possidendam pro centum sexaginta florenis peccuniae polonicalium numeri et mon. vendidimus, ac in usumfructum hisce praesentibus concedimus, adicientes et conseruantes sibi super eandem sculteticam duos laneos agri liberos necnon et tertium laneum super poponatum in eadem villa, de noua radice pro se extirpandos, ac molendinum in eodem riuulo pro usu suo construendum, insuper eidem dedimus et concedimus tertiam partem omnium dationum, necnon et colendam bis in anno videlicet pro die festo Paschae et Nativitatis Domini secundum consuetudinem aliorum kniazionum de colonis exigendi, ac tres dies in anno laborandi, videlicet falcastrandi, metendi et arandi per unum diem. Et ut itaque eadem villa valeat commodiosius collocari, colonibus omnibus ad decem annos a data praesentium se immediate sequentium a censu et omnibus dationibus admittimus et concedimus libertatem, qua elapsa colonis singulis annis censum ac alias omnes dationes semper pro quolibet festo s. Martini nobis et successoribus nostris[2]) semper pro necessitate in equis duobus metsecundus armate seruitia prestare. Et in cuius rei fidem sigillum nostrum praesentibus est impressum. Datum in curia samboriensi dominico die conductus paschae anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo. Petrus a Borathin c. p. cap. samborien (*л. 359 v.*).

---

[1]) Тут в оригіналі, видко, пропуск.

[2]) В оригіналі хибно: prouide.

XL.

Вовча.

Кор. Жиґимонт Авґуст на підставі посьвідчення старости, що сьвященики с. Вовчої мають ґрунтів ледви на пів дворища, позволяє їм розробити ще на півдворище; заразом надає доживотні права на парафію їм самим і їх синам. 1 жовтня 1558 р.

Poponatus villae Volcza.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, quia cum ex literis magnifici olim Stanislai Odrowąsz de Sprowa capitanei samboriensis sub titulo et sigillo ipsius exhibits intellexissemus pro synagoga rittus graeci villae nostrae Volcza in ipso capitaneatu Samboriensi consistenti paucos agros et prata assignata esse, ita ut medietatem areae, dworzisсze dictae vix efficere dicantur, ex quibus tantum grossos quindecim soluunt hucvsque popones prefati (sic) sinagogae, nos adducti supplicationibus certorum consiliariorum nostrorum nomine religiosi Iaczko pop et Szienko nepotis ipsius, dictae sinagogae possessorum modernorum, apud nos interpositis, volentesque prouentus nostros eiusdem capitaneatus auctum iri, praefato Iaczkoni pop et Szienko nepoti ipsius ac eorum successoribus, dictae sinagogae poponibus pro tempore futuris, damus potestatem concedimusque praesentibus, ut ad eam medietatem areae, quam obtinet prntiarum, alteram medietatem in siluis nostris villae Wolcza praeffatae citra tamen damnum nostrum et subditorum nostrorum ac conscientiam administrationis, seu capitanei samboriensis moderni et pro tempore existentis extirpare possint, ita vt integram aream cum suis successoribus praedictis teneant, habeant, pacificeque et quiete possideant, de qua quidem meditate areae, postquam eandem extirpauerint, quindecim grossos et de priore alios quindecim nobis et nostris successoribus singulis annis soluere una cum aliis datiis, per popones capitaneatus Samboriensis, integras areas obtinentes, pendi nobis solitis, tenebuntur, post mortem vero eorum nulla morticinia, vmarczizny communi appellatione dicta, accepiemus, neque de porcis ipsorum propriis ratione faginationis, iuxta literas praefati olim Stanislai Odrowącz capitanei pensionem aliquam exigemus. Promittimusque pro nobis et serenissimis successoribus nostris verbo nostro regio, quod non solum ipsum Iaczkonem et Szienko eiusdem nepotem, verum etiam filios utriusque eorum natu maiores, qui ad munus poponatus gerendi apti fuerint et idonei, videlicet Iaczkonis unum et Szienkonis alterum in usu et possessione pacifica eiusdem sinagogae et pertinentiarum ipsius genera-

liter omnium conseruabimus, serenissimique successores nostri conseruabunt, ad extremumque usque omnium quorundam vitae temporum, — iuribus nostris regiis saluis semper et integris manentibus, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est. subappensum. Datum Warschouiae sabbato ante festum sancti Francisci proximo anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo regni nostri vigessimo nono. Relatio magnifici Ioannis de Ocziesсhino r. p. cancell., crac. generalis ac oszwiączimen., zathorien., sandecen., olstinenque capitanei. Ioannes Oczieski r. Poloniae cancellarius sst. (*л. 324 v.*).

XLI.

Стрілки.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує права братів Васька і Остафія на парафію в с. Стрілках до віку їх. 14 липня 1558 р.

Poponatus uillae Strzelki.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis, quia cum nobis una cum venerabili Antonio Radilowski wladyka praemisliensi retulissent certi consiliarii nostri religiosum Vaskonem synagogae rittus graeci in villa Strzylki ad capitaneatum samboriensem pertinenti eandem synagogam hucusque pacifice cum fratre suo germano Eustachio possidebat, atque super eandem concessas literas conflagratas esse, illasque eiusmodi summae fuisse, quemadmodum religioso Barthlomeo de Holowieczko poponi per olim generosum Stanislaum de Sprowa Odrowąsz dictum capitaneum samboriensem concessae[1]) et tandem per serenissimam olim dominam parentem nostram approbatae existebant, supplicassentque, ut ad instar illarum, quas coram nobis produxerunt, similes memorato Vaskoni in locum combustarum dare et concedere dignaremur, nos adducti eiusmodi supplicationibus, praesentibus literis nostris ipsum Vaskonem poponem circa eandem synagogam villae nostrae Strzylki illiusque pertinentias et attinentias generaliter universas conseruamus, nosque et successores nostros conseruaturos in possessione illius ad extremum usque vitae ipsius terminum pollicemur, ipso vero ex hac luce sublato fratrem ipsius praedictum Eustachium ad eandem synagogam in Strzylki sufficiemus et possessionem usumque fructum agrorum, pratorum et excrescentiarum alias lazy, quem ipse Vasko in pntiarum obtinet, eidem tenere permittemus, permittimusque praesentibus. Post mortem insuper utriusque dictorum fratrum nulla morticinia alias vmarczizny recepturi sumus.

[1]) Див. ч. VI.

Donationem tamen annualem more caeterorum poponum eius capitanetus samborien nobis soluere videlicet triginta grossos tenebuntur, harum testimonio literarum, quibus sigillum nostrum est subpensum. Datum in Crasznysthaw feria quinta in crastino sanctae Margarethae anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo, regni vero nostri vigesimo nono. Relatio magnifici Ioannis de Ocziesehyno regni Poloniae cancellarii, crac. generalis ac oszwięczimen., zathorien., sandecen., olstinenque etc. capitanei et succamerarii crac. Ioannes Oczieski regni Poloniae cancellarius sct. (*л. 455*).

XLII.

Піняни.

Кор. Жиґимонт Авґуст надає парафію в с. Пинянах сину місцевого війта сьвящ. Василю, на два поколїння. 16 січня 1559 р.

Poponatus in Piniany.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod nos ad intercessionem certorum consiliariorum nostrorum, pro parte religiosi Wassyl filii aduocati de Pieniany ad nos factam, ipsi poponatum villae ipsius Pieniany in capitaneatu Samboriensi consistentis dandum, donandum et concedendum duximus, uti quidem damus, donamus et concedimus praesentibus, adiungentes atque ad dictum poponatum adscribentes aream liberam cum horto et medium laneum agri, una cum agro circa fluuium Niestr, per eum extirpato, una cum pratis ad dictos agros antiquitus pertinentibus, per praefatum Wassil poponem rittus graeci et illius successores poponatum ipsum cum area, hortis, agris, pratis aliisque quibusuis obuentionibus, ad dictum poponatum pertinentibus, more aliorum poponum in capitaneatu Samboriensi consistentium possidendum, dantes praenominato Wassil poponi et eius successoribus poponatus ipsius possessoribus libertates, immunitates ac praerogatiuas omnes, quibus siue a nobis siue a praedecessoribus nostris concessis alii popones in capitaneatu Samboriensi consistentes utuntur ac fruuntur, utique ac frui de iure uel consuetudine debent, absque cuiusuis contraditione et impedimento, iuribus ac aliis quibusuis pensionibus, ad quas alii popones in capitaneatu ipso consistentes antiquitus sunt obligati, nobis etiam ex eo ipso poponatu saluis manentibus. Volentes praeterea maioris gratiae nostrae in praenominatum Wassil poponem exstare testimonium, ipsum ac eo ex hac vita sublato filium illius Iwan, quatenus ad officium hoc poponatus obtinendem fuerit idonaeus, in usu et possessione eius ipsius popona-

tus conseruandos et relinquendos duximus, uti quidem conseruamus et relinquimus praesentibus, ita videlicet ut cum poponatus ipse siue per mortem ipsius Wassil poponis, siue per liberam resignationem vacauerit, filius suus praefatus Iwan in illius locum alia praesentatione nostra non requisita succedat succedereque possit libere et quiete. Promittimusque verbo nostro regio quod quamdiu praenominati Wassil ac Iwan filius eius vixerit, nemini nos poponatum ipsum concessuros esse, nec successores nostri succedent, sed eos in illius quieta possessione, quamdiu vixerint, conseruabimus et successores nostri conseruabunt, post mortem vero illorum eius ipsius poponatus conferendi potestas ad nos pleno iure redibit et deuoluetur. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Piotrcouiae in conuentione regni generali sedecima ianuarii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono, regni nostri vigesimo nono. Relatio reuerendi in Christo patris Domini Ioannis Przerembski, nominati episcopi chelmensis, archieptus gnesnen. coadiutoris et regni Poloniae vicecancellarri. Ioannes Przerembski regni Poloniae vicecancellarius sct. (*л. 447 v.—8*).

XLIII.

Лининка.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання війтівства і парафії в с. Лининці братам Роману й Івану зроблене старостою Яном Мелецким. 13 червня 1561 р.

Scultetia cum poponatu villae Lininka.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae et.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod cum magnificus olim Ioannes de Mieliecz, palatinus Podoliae, regni nostri supremus marsalcus ac samboriensis grodecensisque capitaneus, volens facere conditionem meliorem bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis concessi. prouidis Romano et Iwan fratribus germanis, scultetis de villa nostra Magna Linina, facultatem locandi et extirpandi de cruda radice villam nouam in fundo capitaneatus prefati, Minor Lininka appellandam, ipsosque Romanum et Iwan eiusdem villae nouiter locandae scultetos designasset, colonis vero in eadem villa nouiter extirpanda locandis libertatem sedecim annorum ea quidem ratione dedisset, ut villa expirata teneantur et sint astricti census, dationes et contributiones omnes ad arcem nostram samboriensem dare et prestare, oneraque generaliter omnia ferre et subire, quaecunque incolae aliarum villarum nostrarum, in eadem prefectura existentium ex antiquo prestare et subire solent, assignasset praeterea eisdem scul-

tetis tres laneos agri, hoc est unum laneum pro area ipsorum scultetiali, alterum in campo, tertium pro poponatu, per eos et eorum successores iure scultetiae possidendos, eo quoque adiecto, ut liberum eisdem sculteis in eadem villa in fluuio Maior Linina molendinum ad molienda frumenta, tum et aliud molendinum ad conficiendos pannos vulgo folusz dictum ac tabernam extruere, fructusque et vtilitates ex eis prouenturas et in suos et successorum suorum conuertere, ita tamen ut id sine damno et preiudicio molendinorum nostrorum fiat, et ut idem sculteti et eorum successores omnium et singularum dationum, quascunque villae prefatae incolae ad arcem nostram daturi sunt, tertiam partem percipiant, incolae etiam villae prefatae id. sculteto suo et suis successoribus tortas et cincturas equorum vulgo popragi bis in anno dare, tres quoque dies in anno laborare, videlicet arare, metere et falcastrare teneantur, quemadmodum id aliae vicinae scultetis sui[s] prestare et facere solent, — nunc vero mortuo predicto magnifico olim Ioanne de Mieliecz cum supplicatum nobis esset nomine praenominatorum Romani et Iwan, ut eiusmodi concessionem ratam habere eamque aucthoritate nostra regia approbare et confirmare dignaremur, nos intelligentes concessionem eiusmodi pro utilitate et conditione meliori bonorum nostrorum factam et institutam esse, concessionem superius specificatam in articulis tantummodo et conditionibus quae superius descripta et specificata sunt, et quemadmodum descripta sunt, ratam et gratam habentes, eadem auctoritate nostra regia approbanda et confirmanda duximus, uti approbamus et confirmamus praesentibus, ita tamen ut ea omnia praemissa sine damno et preiudicio aliorum bonorum nostrorum et villarum circumcirca iacentium, necnon zupparum nostrarum in eadem prefectura Samboriensi existentium fiant et instituantur, ipse quoque scultetus et sui successores nobis et nostris successoribus, quoties necesse fuerit, in duobus equis armati seruire ac donationes contributionesque sed iuxta morem et consuetudinem aliorum sculteturum in eadem praefectura existentium dare et prestare oneraque solita subire teneantur, et quod propterea nobis et successoribus nostris non requisitis dictam sculteiam cuique obligare vendere aut quouismodo alienare non poterint nec debebunt, iuribus etiam nostris regalibus ibidem manentibus saluis. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Wilnae feria sexta post octauas festi sacratissimi corporis Christi proxima anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo, regni vero nostri trigesimo secundo. Relatio reverendi in Christo patris domini Philippi Padniewski episcopi crac. et regni Poloniae vicecancellarii. Philippus Padniewski episcopus et vicecancellarius st. (*л. 361*).

XLIV.

Потік Великий.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання війтівства і парафії в с. Великім Потоку prouido Basilio filio poponis de Linina. 12 червня 1561 р. (Зміст грамоти той сам що й попередньої) (*л. 362*).

XLV.

Тиха.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання війтівства і парафії в с. Czicha in loco supra riuum Czichy dictum prouidis Haeliae, Procopio et Fiedosco Nanczulowiczom fratribus (Зміст грамоти той сам що й попередньої) (*л. 364*).

XLVI.

Росохач.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання війтівства і парафії в с. Росохачу in loco Roschochaty Potok dicto prouido Iwan Zawaczky et Georgio Bolbass (Зміст грамоти той сам що й попередньої) (*л. 387 v.*).

XLVII.

Яворів.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання війтівства і парафії в с. Яворові, заснованій in loco Iaworin prouido Nicolao Phedoluss. (Зміст грамоти той сам що й попередньої) (*л. 410 v.*).

XLVIII.

Кривка.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання парафії в с. Кривці свящ. Костею, зроблене Я. Мелецким. 13 червня 1561 р.

E. Cum magnificus olim Ioannes a Mieliecz, volens facere conditionem meliorem bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis, dedisset religioso Kostei rittus graeci poponi poponatum seu administrationem ecclesiae rittus eiusdem in villa Krywka in eadem praefectura sita, adiunxissetque illi ad eundem poponatum certam partem agri, ex emensuratione agrorum residuam, per eum et eius successores ea quidem ratione possidendam, ut in molendino nostro in eadem villa sito non teneatur dare mensuras a frumentis ad victum tantummodo

suum et non aliud praeparatis, supplicatumque esset nobis, ut eiusmodi concessionem approbare dignaremur, nos concessionem suprascriptam approbamus praesentibus, ita tamen ut ipse Kostei et sui successores ratione poponatus et agri praedicti dationes omnes iuxta morem et consuetudinem aliorum poponum in eadem praefectura existentium nobis et successoribus nostris pendere teneantur (*л. 402*).

XLIX.

Кульчиці.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує наданнє парафії в с. Кульчицях сьвящ. Протасу, зроблене Яном Мелецким. 13 червня 1561 р.

E. Cum olim Ioannes de Mieliecz, volens facere conditionem meliorem bonorum nostrorum capitaneatus Samboriensis, dedisset et concessisset religioso Prottas rittus Graeci poponi poponatum ecclesiae in villa nostra Kolczycze cum omnibus utilitatibus, agris pratis et id genus aliis bonis, ad eandem ecclesiam ex antiquo pertinen, supplicatumque nunc nobis nomine praedicti Prottas, ut donationem approbare dignaremur, nos donationem eiusmodi approbamus, ita tamen ut ipse Prottas et eius successores ratione bonorum ad eandem ecclesiam pertinentium dationes omnes, quemadmodum ante hac illas pendebat, in futurum nobis quoque pendere teneatur et successores illius teneantur (*л. 423 v.*).

L.

Яблонова.

Староста Оческий затверджує продажу парафії в с. Яблоновції й додає до давнїйшого півлану ще півлану. 20 вересня 1562 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту. 29 січня 1563 р.

Poponatus in Iablonowa.

Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium, quorum interest universis et singulis, harum noticiam habituris, exhibitas esse nobis religiosi Iwan pop de Polana magnifici Ioannis de Oczieschyno, regni Poloniae cancellarii et crac. generalis, oszwięczimensis, zathoriensis, samboriensis, olstinensisque capitanei literas in papiro scriptas, sanas et sigillo eiusdem communitas, approbationem emptionis poponatus praedicti Iwan pop in se continentes, supplicatumque nobis est, ut eas literas approbare et confirmare dignaremur — quarum hic tenor est:

Ioannes de Ocziesczyno, regni Poloniae cancellarius, cracoviensis generalis ac oszwiączimensis, zathoriensis ducatuum, samboriensis, olstinensisque capitaneus.

Significo per praesentes quorum interest universis et singulis, harum noticiam habituris, quod cum honestus atque discretus Iwan pop de Polana emisset a popone in villa Iablonowa capitaneatus Samboriensis, tenutae meae, Iablonowski dicto, qui istinc ad aliam ecclesiam se contulit, poponatum, in dimidio lanei fundatum apud ecclesiam sancti Michaelis rittus graeci, nouiter isthinc erectum, venissetque ad me petens, ut authoritate mea capitaneali eam ipsam emptionem ratam et gratam haberem, — ego cum propter eius iustam petitionem, tum ut homines eius villae, qui graecae seu ruthenicae sunt religionis propter migrationem poponis sine popone non essent, non solum eam emptionem ratam habui, sed etiam fundum poponalem atque adeo eiusdem ecclesiae tenuem satis maiorem faciendum esse putaui, addens videlicet ad prius dimidium alterum dimidium laneum agri, ita deinceps non dimidium, sed integrum laneum omnes et singuli popones modernis et pro tempore existentibus ibidem habeant, teneant et possideant, ita late, longe circumferencialiterque, prout ille assignatus emensuratusque per officiales meos in eadem villa Iablonowa fuerit. Ratione cuius quidem lanei ipse Iwan modernus et pro tempore existentes popones iablonienses tenebuntur ad curiam samboriensem omnia et singula onera, census et datias, omnibus poponibus in hoc capitaneatu vsitatas, etiam antea eisdem impositas, subire, ferre et persoluere pro more et consuetudine antiqua. In cuius rei fidem et testimonium sigillum meum appensum est. Datum in curia regali samboriensi vigesima mensis septembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo secundo.

Nos itaque Sigismundus Augustus rex praefatus supplicationi praedictae benigne annuentes, literas supra insertas in omnibus articulis et clausulis approbandas et confirmandas esse duximus, prout approbamus et confirmamus per praesentes literas nostras, robur easdem debitae et perpetuae firmitatis debere obtinere decernentes, — harum quibus sigillum nostrum est appensum sub testimonio literarum. Datum Petricouiae in conuentu regni generali die vigesima nona mensis ianuarii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo tertio, regni vero nostri trigesimo quarto. Relatio magnifici Ioannis de Oczieschyno regni Poloniae cancellarii ac crac. generalis, oszwiączimen., zathorien., samborien., olstinenque capitanei. Ioannes Ocziesḱi regni Poloniae cancellarius sgtt. (*л. 385*).

LI.

Бориня.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує продажу парафії в с. Бориniї Ваську попу й Івану диякону. 29 січня 1563 р.

E. Cum expositum coram nobis esset per magnificum Ioannem de Oczieschino, Basilium pop poponatum in villa Borynia capitaneatus nostri Samboriensis una cum curia, aedificiis, agris, pratis, aliisque attinentiis Vaskoni pop et Iwano diakono fratri eius rittus graeci de villa Wyszoczkie iusdem capitaneatus pro certa peccuniarum summa vendidisse, supplicatum nobis est, ut eandem venditionem approbare dignaremur, nos itaque iudicantes eundem Vaskonem pop eo loco dignum administrandoque poponatui aptum ac idoneum esse, id quod multorum commendationibus, pro illo apud nos factis, comperimus, eandemque venditionem poponatus predicti approbamus damusque prefato Vaskoni pop facultatem praedictum poponatum tenendi fructusque omnes poponatum ipsum concernentes tollendi et pro arbitrio suo more aliorum poponum rittus graeci disponendi, saluis tamen in eodem poponatu tributis, censibus et aliis iuribus nostris, more aliorum poponum nobis pendi solitis. (*л. 411 v.*).

LII.

Бабина і Береги.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує надання парафії в с. Бабиній і Берегах сьвящ. Андрію, зроблене кор. Боною. 3 лютого 1563 р.

E. Cum nobis nomine religiosi Andreae poponis in villis nostris Brzegi et Babina districtus Samboriensis per certos consiliarios nostros supplicatum nobis esset, ut eundem praedictum poponatum in eius possessione (secundum priuilegium a serenissima olim principe domina Bona Dei gratia regina Poloniae et parentis nostra charissima eydem datum) reseruare ad vitae eius extrema tempora dignaremur, nos habentes commendatam praefati Andrei pop probitatem et in rebus ecclesiasticis rittus graeci peritiam, eundem poponatum praedicto Andreae pop conferrimus cum omnibus agris, pratis, hortis, in quorum hucusque possessione fuit, ad extrema vitae eius tempora, concedentes illi omnimodam facultatem praedictum poponatum administrandi, regendi, fructusque et prouentus ex eo omnes obuenientes pro se tollendi et percipiendi ac in usus suos beneplacitos conuertendi, saluis

nihilominus remanentibus censibus, tributis et iuribus nostris. Et si necessitas postulauerit, liberum nobis erit eundem poponatum pro summa sedecim florenorum, per serenissimam domina Bonam reginam praefatam in eodem poponatu inscripta eximen. (*л. 446 v.*).

LIII.

Жупани.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує права війта Симона Постола на війтівство і парафію в с. Жупанах. 20 лютого 1563 р.

E. Cum prouido Simoni Posthol villae nostrae Zupanie in capitaneatu Samboriensi consistentis sculteto ad eroneam narationem facta fuisset potestas literis nostris locand. de cruda radice villam nouam in fundo capitaneatus Samboriensis locoque communi appelatione Zupanie nuncupato, nos relatione certorum consiliariorum edocti, eam ipsam villam Zupanie esse iam pridem locatam colonis, literas eiusmodi etsi priores nostras propter erorem eiusmodi mutandas necessario existimauimus, proventus tamen eidem sculteto assignatos, quorum usumfructum hucusque retinere debere, ex eisdem literis decerptos, hic inserendos et denuo ipsi dandos esse praesentibus putauimus, nempe duos laneos agri, tertium vero pro poponatu, per Simonem predictum et eius successores iure scultetiae possidendos, una cum molendino ad molenda frumenta et altero folusz vocato ad praeparandos pannos, necnon taberna per ipsum Simonem vigore priorum literarum nostrarum praedictarum constructa et usque diem possessa, cum fructibus et utilitatibus, nunc et temporibus futuris in usus suos et suorum successorum conuertendis, ac cum omnium dationum, quascunque villae prefatae ad curiam nostram daturi sunt, tertia parte percipienda, eo insuper adiecto, ut incolae villae prefatae Zupanie memorato Simoni sculteto praedicto et ipsius successoribus tortas et equorum cincturas, alias popręgi, bis in anno dare et tres dies singulis annis, orando videlicet metendo et falcastrando, laborare teneantur, quemadmodum id ipsum aliae villae vicinae scultetis suis praestare consueuerunt; ipse vero scultetus et sui successores nobis et nostris successoribus ratione praemissorum de scultetia praedicta in duobus equis, quoties necesse fuerit, armati seruire et alia onera, dationes et contributiones omnes iuxta morem et consuetudinem aliorum scultetorum in capitaneatu Samboriensi existentium tolerare et prestare teneantur, et quod preteraea nobis et successoribus nostris non requisitis dictam scultetiam cuique obligare, vendere aut quouismodo alienare non poterint (*л. 378 v.*).

LIV.

Височько Нижнє і Ботелка.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сьвящ. Гриця в володїнню парафій в с. Височьку Нижнїм і Ботелцї. 31 липня 1564 р.

Poponatus villarum Wiszoczkie et Botelka.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Notum facimus quorum interest universis, quia adducti supplicationibus quorundam consiliariorum nostrorum, pro religioso Gregorio alias Hricz, religiosi olim Romani filio successoreque legittimo a quondam Kostho Kiriak descendente, apud nos factis, ipsum Hricz in poponatu duplici, altero in Wyszoczkie Nizne altero in Bothelka villis nostris ad capitaneatum nostrum Samboriensem pertinentibus, conseruandum duximus, prout conseruamus ad vitae eius extrema tempora, dantes ei et concedentes plenariam facultatem dictos poponatus siue synagogas habendi, utifruendi, possidendi cum omnibus utilitatibus, fructibus, prouentibus, redditibus et omnibus usibus, quatenus in eorum possessione et usufructu existat. Promittimusque pro nobis et successoribus nostris, nulli nos neque successores nostros consensum ad redimendum poponatus siue synagogas dictas de manibus illius daturos, neque nos ipsos aut successores nostros pro ulla necessitate nostra redempturos, sed potius in praedicta synagogarum possessione conseruaturos et defensuros, mortuo autem eo dictae synagogae seu poponatus rursum ad nos nostramque liberam dispositionem pleno iure redibunt, summa tantum, si qua vel desuper fuerit, vel taxatione commissariorum nobis deputatorum assignata, successoribus eius plenarie et sufficienter persoluta, iuribus tamen nostris ibidem saluis et integris manentibus, harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio literarum. Datum in conuentione generali regni Parczouiensi die sabbati ante festum Mariae niuis proxima anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo quarto, regni vero nostri trigesimo quinto. Relatio magnifici Valentini Dembienski cancellarii regni lubomiliensisque capitanei. Valentinus Dembienski Regni Poloniae cancellarius sct. (*л. 410*).

LV.

Беріжок.

Самбірський староста Ян Старжеховский надає війтівство в с. Новім Березї Яцку і Фединї, а оден лан призначає на церкву. 22 квітня 1566 р.

Ioannes Starzechowski de Starzechowicze, terrarum Podoliae palatinus, samboriensis, drohobicensisque etc. capitaneus.

Universis et singulis, harum noticiam habituris et inspecturis. Quia ego habens potestatem seu priuilegium, sibi a sacra regia maiestate concessum, locandi villas in capitaneatu Samboriensi propter augmentationem prouentuum eiusdem capitaneatus, itaque cum rem oculis subiectam haberem, quod inter villas Zukotin et Lomna villa locari possit incipiendo a villa Zukotin, ab eo loco, ubi Paulus Radeczki iudex samboriensis cum domino Martino Faleczki equitauit et signauit, — itaque ego cum scirem villas locandas non posse melius, quam industria scultetorum, qui ad se vocarent homines locari, habens itaque comendatam probitatem prouidorum Iaczkonis et Faedine scultetorum de Lomna, illis facultatem plenam colonos locandi ab eo loco quotenu[s]que locari possint usque ad riuulum dictum Dechowiecz in cruda radice, sine praeiudicio et damno aliarum villarum adiacentium. Et ut praefati sculteti in locatione eiusdem villae (cui cognomen Bereg datum) diligentius et acuratius intendant, illis duos laneos agri et quartam unam ad scultetiam extirpare admisi et dedi. Molendinum ac torquatile etiam illis in fluuio, cui prefata villa adiacet, de quo ipsi de incolis, quos locabunt, emolumenta percipient, adificare admisi, nec non tabernam et hortulanos in villagio comuni als nawsziu, quotquot locari possint. Tertium verum laneum propter poponem illis extirpare admisi. Nec non tertiam partem de dationibus omnibus regiis post expiratam libertatem habebunt et de incolis labores in anno tres dies, strennas, tortas, more aliorum scultetorum in eodem capitaneatu. Quam scultetiam praefati Iaczko et Fedina tenebunt, habebunt et possidebunt cum suis successoribus perpetue et in aeuum, nec de illa condescendere tenebuntur, donec summa, illis ex taxatione scultetiae legittime proueniens, numerabitur, iuribus regalibus saluis in toto permamentibus. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum est subimpressum. Datum in Sambor feria secunda post dominicam conductus Paschae proxima anno Domini millesimo quingentessimo sexagesimo sexto (*л. 329*).

Грамоту сю потвердив кор. Жиґимонт Авґуст 5/V 1567 р. (ib.).

LVI.

Дубова Яблінна.

Староста Ян Старжеховский за проханнєм селян Дубової Яблінки позволяє їм поставити церкву, а парафію сю надає війтовому сину Дмитрови. 22 квітня 1566 р.

Poponatus villae Dubowa Iablonka.

Ioannes Starzechowski de Starzechowicze, palatinus terrarum Podoliae, samboriensis, drohobycensisque etc. capitaneus.

Vniversis et singulis, praesentium noticiam habituris et inspecturis. Quia ego inhaerendo priuilegio per sacram maiestatem regiam mihi concesso super fundationem poponum, petitionibus itaque incolarum de Dubowa Iablonka benigne annuens, qui petierunt, ut illis ecclesiam rittus graeci aedificandam admitterem et de popone illorum prouiderem, qui cognoscere Deum errudire illos posset, — itaque ego habens comendatam probitatem et industriam religiosi Dmitr poponis, filii prouidi Wassko, de eadem villa sculteti, illi poponatum in eadem villa Dubowa Jablonka concessi et administrationi praefatae ecclesiae dilegentius et acuratius intendant, illi laneum agri una cum agris, pratis, prout alii popones in aliis villis possident, extirpare concessi, incolaeque praefatae villae de singulis areis per unam cassulam auenae, prout et in aliis villis, singulis annis sibi dare tenebuntur et erunt astricti. Quem poponatum cum eius omnibus prouentibus praefatus popo Dmitr tenebit, habebit et possidebit cum eius successoribus perpetuo et in aeuum, iuribus tamen regalibus in toto saluis permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum meum subimpressi. Datum in Sambor feria secunda proxima post dominicam conductus Paschae anno Domini millesimo quigentesimo sexagesimo sexto. (*л. 417*).

LVII.

Риків.

Староста Ян Старжеховский поручає Михалку Риковскому осадити село Бахновату (Риків) і надає йому в нїй війтівство, а оден лан призначає на церкву. 4 квітня 1567 р.

Joannes Starzechowski de Starzechowicz, terrarum Podoliae pallatinus, samboriensis, drohobicen. etc. capitaneus.

Universis et singulis praesentium noticiam habituris et inspecturis significo praesentibus, quia[1]) ego habens plenam ac priuilegiatam a sacr. ria mtte potestatem villas nouas locandi ac in vetustioribus villis plures colonos secundum quantitatem fundi situandi et hoc propter augmentationem proventuum sac. r. mttis ac reipub. iu capitaneatu Samboriensi, itaque cum cert[i]orem oculis subiectum haberem, quod in riuulo dicto Bachnowati et in rostoka, alias na usczіu riuuli dicti Rikow villa seu incolae triginta locari sine damno aliarum villarum adiacentium locari possent et hoc usque ad riuulum dictum Polichacz, determinantem, capitaneatum Samboriensen cum capitaneatu Striensi, et quoniam sittuatio villarum in praefato capitaneatu nonnisi cura et diligentia sultetorum

[1]) В оригіналї: quieti.

fieri consueuit, itaque ego habens commendatam probitatem et seruitia prouidi Michalkouis dicti Rikowski, illi in praefatis riuulis sibi contiguis villam locandam et cognomine vocandam Bachnowata admisi et concessi. In qua villa coloni locati libertate aliarum villarum more gaudebunt ad expiratam libertatem, census et dationes sicut et in aliis villis vicinioribus dare et persoluere tenebuntur. Et ut praefatus Michalko diligentius et acuratius locationi eiusmodi villae intendat, illi et eius successoribus scultetiam in praefata villa dedi et concessi, ad quam scultetiam illi et eius successoribus liberum erit ei extirpare duos laneos agri pro sculteti et tertium laneum pro locatione poponis; molendinum etiam cum rota torquatili et tabernam pro usu suo aedificabit et construet, tertiam etiam partem de omnibus dationibus regiis post expiratam libertatem more aliorum sculteorum habebit; incolae etiam per eum locati in praefatis riuulis illi labores singulis annis, videlicet unum arare, alium metere et tertium falcastrare tenebuntur, strennas etiam ac tortas, sicut et aliis villis incollae suis sculteliis dant, dare et persoluere tenebuntur. Quam quidem scultetiam in praefata villa, per eum locata, praefatus Michalko cum suis successoribus tenebit, habebit et possidebit, cum agris, pratis et omnibus attinentiis, prout etiam sculteti in aliis villis tenent et possident. Nec prius praefata scultetia ab illo vel eius successoribus adimetur, donec illi summa ex taxatione legittime proueniens numerabitur. Molendinum vero praefatus scultetus in loco dicto Cziesznina vbi ambo riuuli Bachnawaty et Rikow construet, iuribus tamen regalibus saluis in toto permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum meum est subimpressum. Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo feria secunda proxima post dominicam conductus Paschae anni eiusdem. (*л. 449*).

Сю грамоту потвердив кор. Жиґимонт Авґуст 8 квітня 1569 р. (*ib.*).

LVIII.

Кор. Жиґимонт Авґуст позволяє сину риківського війта Стецьку збудувати церкву в с. Рикові й надає йому сю парафію. 5 мая 1567 р.

Super poponatum villae Rikow priuilegium originale.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae etc. dominus et haeres.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod nos habentes rationem operae et laboris prouidi Michalkonis, in villa nostra Rikow ad praefecturam Samboriensem pertinenti sculteti, quos in excolenda et locanda de noua radice villa eadem nostra Ry-

kow sedulo praestitit et impendit, et ad huc praestare et impendere non cessat, volentes quoque, ut non solum ille, sed et filius ipsius Steczko fructum et utilitatem eorum laborum ipsius percipiat, volentes praeterea commoditati subditorum nostrorum eiusdem villae colonorum rittus graeci hoc in passu consulere, ut eo facilius et commodius villam eandem nostram incollant, admittendum duximus, uti quidem admittimus praesentibus praenominato Steczkoni eiusdem Michalkonis sculteti filio, ut ille in eadem villa nostra Rykow synagogam seu ecclesiam ritus graeci in loco, qui potissimum ad id idoneus illi videbitur, extruat, atque in eadem ecclesiae seu synagoga per eum extruenda ipsum in poponem cum omnibus praerogatiuis, ad popones rittus graeci more aliarum ecclesiarum eiusdem rittus in aliis villis nostris pertinentibus, iam ex nunc constituimus. Et ut idem Steczko eidem poponatui diligentius et acuratius in administrandis caeremoniis intendat, admittimus et concedimus illi, ut ipse sibi pro eodem poponatu unum laneum agri ac prata secundum proportionem eiusdem lanei agri in eo loco ubi id sine damno nostro et aliorum subditorum nostrorum, extirparet eaque cum suis successoribus ad eundem poponatum eodem iure, quemadmodum alli popones in allis villis nostris, teneat et possideat temporibus perpetuis. Quem quidem poponatum ipse Steczko et sui successores cum omnibus praerogatiuis, dationibus et contributionibus et oneribus, idque cum omni iure, dominio et proprietate tenebit habebit et possidebit perpetuis temporibus, prout alii popones in aliis villis nostris poponatibus suis utuntur illaque tenent et possident. De quo nihilominus poponatu seu laneo agri per eum extirpando ipse Steczko et sui succesores nobis et successoribus nostris dationes, census, tributa aliaque onera more aliorum poponum in praefectura samboriensi existentium soluere ac pendere tenebitur, iuribus etiam nostris regalibus ibidem semper manentibus saluis. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Piotrcouiae in conuentu generali regni feria secunda post dominicam rogationem proxima anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, regni vero nostri trigesimo octauo. Relatio reuerendi Petri Miszkowski, regni Poloniae vicecanc. decani crac., gnesnen., plocen., lancicienque praept. Petrus Myszkowski regni Poloniae vicecancellarius. (*л. 452—3*).

LIX.

Жукотин.

Стар. Ян Старжеховский позваляє за проханнєм селян поставити цєркву в с. Жукотинї й надає парафію сю сьвящ. Лехну. 17 марта 1567 р.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту, забезпечаючи сю парафію згаданому Лехну і його сину до віку. 21 лютого 1570 р.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazouiae, Samogitiae etc.

Significamus universis, oblatas nobis esse literas papireas sub titulo et sigillo magnifici olim Ioannis Starzechowski, terrarum Podoliae palatini, samboriensis drohobycensisque capitanei, certam erectionem seu locationem poponatus in villa nostra Zukothyn in se continentes supplicatumque est nobis, vt easdem litteras omniaque ac singula in eis contenta autoritate nostra regia approbare et confirmare dignaremur, quarum tenor de verbo ad verbum sequitur estque talis.

Ioannes Starzechowski de Starzechowicze, terrarum Podoliae palatinus, samboriensis, drohobycensisque etc. capitaneus.

Significo praesentibus universis et singulis, praesentium noticiam habituris et inspecturis, quia ego habens a sac. regia mte potestatem priuilegiatam popones ac scultetos in capitaneatibus Samboriensi et Drohobicensi statuendi, prout de hoc priuilegium in actis samboriensibus contentum latius canit, itaque ego petitionibus colonorum de villa Zukothyn, ut illis in poponem hominem probum et idoneum constituere benigne annuendo, habens comendatam probitatem religiosi Lechno de eadem villa Zukothyn, illum in poponem in eadem villa Zukothyn constitui. Ut autem cultui diuino et ceremoniis praedicationique verbi diuini ibidem in ecclesia ritus graeci diligentius ac accuratius intendat, illi ad eandem ecclesiam duos laneos agri inter villas Łomna et Zukothyn dedi et concessi, unum videlicet laneum penes ecclesiam ex una parti villae tendentem per convallem alias przess horb dictum Wasziowka ad superficium montis dicti Roslucz terminantem et in aliam partem villae tendentem dlugi horbem ad superficiem montis dicti Dubiany, aliam vero laneum inferius villae Dniestrik quae ad praesens nouiter locatur in cruda radice in loco dicto Magna Polonia, tendentem per conualem seu conuallis Ichnatowski, Kopachowicz et Malinowski et in aliam partem villae tendentem per conualles dictos Dupiniecz et Czeschowaty ad convales dictos Muczone terminantem, qui lanei debent esse sine damno et praeiudicio incolarum. Quam ecclesiam et cum laneis praefatis praefatus popo Olechno cum sua posteritate tenebit, habebit et possidebit cum agris als z lazmi, campis et omnibus prouentibus, prout alii popones in aliis villis tenent et possident, inquilinosque tres pro usu suo in suis laneis illi locare liberum erit, decimasque manipulaneales als skopsczyzne ex incolis, prout alii popones, habebit, strennantiam ex incolis pro festo Paschae habebit, dationemque ex ouibus et suibus dare non tenetur nec sui successores tene-

buntur, mollireque[1]) sine mensura in sculteti molendino illi liberum erit. Quem quidem poponatum praefatus popo Olechno cum suis posteris tenebit, habebit et possidebit cum omnibus et singulis prouentibus, prout alii popones in aliis villis tenent et possident, iuribus tamen regalibus saluis in toto permanentibus. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum est subimpressum. Datum in Sambor feria secunda post dominicam quadragesimae iudica proxima anno Domini 1567.

nos itaque Sigismundus Augustus rex praenominatus, supplicationi huic annuentes, praeinsertas literas in omnibus eorum punctis, clausulis, articulis, conditionibus approbandas ratificandas et confirmandas duximus, prout approbamus ratificamus et confirmamus hisce literis nostris, decernentes eas et omnia in eis contenta vim et robur debitae firmitatis habituras. Volentes autem maius gratiae nostrae testimonium erga praedictum Lechno modernum poponem declarare, eundem ac Iwan eius filium legittimum in quieta ac pacifica dicti poponatus possessione conseruandum ac relinquendum duximus, prout conseruamus ac relinquimus praesentibus literis nostris usque ad extrema utriusque illorum vitae tempora, dantes et concedentes eisdem poponibus eodem poponatu omnibusque et singulis fructibus ac prouentibus, agris, campis superius expressis, ad dictum poponatum pertinentibus, utifrui ac in fundo proprio eiusdem poponatus molendinum pro usu et propria necessitate dicti poponatus et poponis extrui, sine tamen praeiudicio et damno bonorum mensae nostrae ac subditorum nostrorum. Quod universis ac singulis, nominatim autem generoso Stanislao Herborth de Fulstyn, castellano leopoliensi, samboriensi, drohobycensique capitaneo ac terrarum Russiae zuppario aliisque capitaneis nostris samboriensibus pro tempore existentibus eorumque vicesgerentibus denuntiantes, mandamus, ut praefatos Leszkonem et Iwan in quieta ac pacifica possessione praedicti poponatus omniumque ad eum pertinennentium non impediant eosque in ea conseruent pro gratia nostra. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Warszawiae die ultima menses februarii anno Domini 1570, regni vero nostri anno quadragesimo primo. Relatio reverendi Francisci Craszinski de Craszne, praepositi plocensis ac regni Poloniae vicecancellarii. Franciscus Crasinski r. P. vicecancellarius. (*л. 469 v.—470*).

LX.

Смеречка.

Самбірський староста Ян Старжеховский позволяє збудувати церкву в с. Смеречці й надає парафію Симку Мишковичу. 6 квітня 1567 р.

[1]) В оригіналї: mollirereque.

Кор. Жиґимонт Авґуст потверджує сю грамоту. 17 падолиста 1567 р.

Poponatus villae Smereczka.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, exhibitas coram nobis esse literas in papiro scriptas, sub titulo et sigillo magnifici olim Ioannis Starzechowski de Starzechovicze, palatini Podoliae, samboriensis drohobicensisque capitanei emanatas, sanas, saluas nulliquo vicio aut suspicioni obnoxias, continentes in se concessionem locationis de noua radice villae in fluuio dicto Smereczka, supplicatumque est nobis, ut easdem literas in omnibus earum punctis, clausulis, articulis et conditionibus confirmare, ratificare et approbare dignaremur, quarum literarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

Ian Starzechowski [s] Starzechowicz woiewoda ziemie Podolskiei, samborski, drohobyczki etc. starostha.

Znaiemo czynię wszem wobecz, kthorym by naliezalo albo ku wiadomosczi przyszlo, iz ia będącz powinien rozmnazacz pozythki krolia iego mosczi, dopusczilem ossadzacz wiesz na szyrowym korzeniu na potoku rzeczonym Szmereczka, alie izby liepszy porządek byl w tei ze wszi, thedy za prozbą gromady y thez za zalieczeniem naboznego Symka Miskowicza, dopusczilem mu czierkiew zbudowacz w teize wszi Smereczcze we wlosczi Samborskiei, aby then tho przerzeczony rządzil y sprawowal gromadę wszythkę wedlug porządku wiary grzeczkiey albo ruski, za czo mu wszysczi ludzie w przerzeczonei wszi podathki albo dochody tako iako inszym popom we wsziach przynaliezączych powinni będą dawacz. K thei ze czerkwi przydalem mu lan roli na szurowym korzeniu, ktory szobie ma wyprawicz, thyz będzie wolny od dani baraniei y wieprzowy, tak iako inszy popowie, alie kroliowi iego mosczi wszeliakie podathki y onera wedlug wszych popow będzie powinien oddawacz y podeimowacz. Będę mu tyz powinien przywiliey u krolia iego mosczi wyprawicz do zywotha tegosz popa. A ku liepszemu sz[w]iadeczthwu albo wiadomosczi pieczięcz szwą przyczisznącz roskazalem y ręką wlaszną podpiszalem szie. Dan w Samborze w niedzielie przewodną roku Bozego thysziącznego pieczszethnego sesczdziesziątego siodmego. Idem qui supra manu propria.

nos igitur Sigismundus Augustus rex praenominatus, supplicationi eiusmodi benigne annuentes, literas supra insertas in omnibus earum punctis, clausulis, articulis et conditionibus auctoritate nostra regia approbandas, confirmandas et rattificandas esse duximus, prout, quantum de iure est, confirmamus, rattificamus et approbamus praesentibus literis nostris, decernentes easdem vim et robur debitae fir-

mitatis obtinere debere. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum in Liebiedziow die decima septima nouembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, regni nostri trigesimo octauo. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri Miskowski confirmati episcopi plocensis et regni Poloniae vicecancellarii. Petrus Miskowski regni Poloniae vicecancellarius sgtt. (*л. 268 v.—9*).

LXI.

Липе.

Кор. Жиґимонт Авґуст надає парафію в с. Липю місцевому війту Демяну. 4 червня 1567 р.

Poponatus vilae Lipie.

Sigismundus Augustus Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod nos habentes rationem operae et laboris prouidi Demian, in villa nostra Lipie ad praefecturam Samboriensem pertinenti sculteti, quos in excolenda scultetia hac et in locandis hominibus eiusdem villae, tum etiam in extruenda sinagoga seu ecclesia rittus graeci in eodem villa nostra Lipie praestitit et impendit et adhuc praestare et impendere non cessat, nonnullorum hominum fide dignorum testimonio certiores facti, illum ad exercendum in eadem sinagoga rutenici poponatus officium idoneum et commodum futurum, volentes quoque commoditati maioris subditorum nostrorum eiusdem villae colonorum rittus graeci, hoc in passu consulere, ut eo facilius et commodius villam eandem nostram incolant, prenominatum Demianum in eandem sinagoga seu ecclesia rittus graeci, in villa eadem nostra Lipie per eum iam extructa, in poponem cum omnibus iuribus et praerogatiuis, ad popones rittus graeci more aliarum ecclesiarum eius rittus graeci in aliis villis nostris vicinis pertinentibus, iam ex nunc constituendum duximus, uti quidem per praesentes constituimus. Et ut idem Demian eidem poponatui[1]) diligentius et acuratius in administrandis caeremoniis ecclesiasticis intendat, admittimus et concedimus illi, ut ipse sibi pro eodem poponatu unum laneum agri ac prata secundum proportionem eiusdem agri in eo loco, ubi id sine damno nostro et siluarum nostrarum ac aliorum subditorum nostrorum praeiudicio fieri poterit, de cruda radice extirparet, in quo quidem laneo agri hortulanos pro usu suo secundum arbitrium suum locare poterit ita quidem ut eundem laneum agri cum agris modo praemisso extirpandis ad eundem poponatum eodem omni iure, quemadmodum alii popones in aliis villis nostris, dictae villae nostrae

[1]) В оригіналї: poponi cui.

Lipie contiguis, tenent, cum suis successoribus teneat et possideat perpetuis temporibus. De quo nihilominus laneo agri per eum extirpando ipse Demian et sui successores nobis et successoribus nostris dationes, census, tributa aliaquae onera omnia more aliorum poponum eiusdem rittus graeci in aliis villis nostris, dictae villae Lipie proxime circumcirca adiacentibus et contiguis, soluere et pendere tenebuntur, iuribus etiam nostris regalibus ibidem semper manentibus saluis. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Piotrcouiae in conuentu generali regni die quarta mensis iunii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, regni vero nostri trigesimo octauo. Relatio reverendi Petri Miskowskii regni Poloniae vicecancellarii decani crac., gnesnen., plocen., lancicque praepositi. Petrus Miskowski regni Poloniae vicecancellarius sgtt. (*л. 350*).

LXII.

Билина.

Староста Ян Старжеховский за проханнєм селян с. Билини, позволяє їм поставити церкву, а сьвящеником позволяє бути Андрію Бачинському. 9 червня 1567 р.

Poponatus villae Bilina.

Ioannes Starzechowski de Starzechowicze, terrarum Podoliae palatinus, samboriensis drohobycensisque capitaneatus etc.

Recognosco praesentibus, quibus interest, praesentium noticiam habituris et inspecturis, quia inhaerendo priuilegio sanctae regiae maiestatis super liberam locationem poponum et eclesiarum in villis regiae maiestatis capitaneatus Samboriensis, mihi concesso, et hoc propter ordinatam conseruationem incolarum et prouentuum augmentationem, itaque peti(ti)onibus subditorum de villa Bilina benigne anuentes, qui petierunt, ut illis poponem bonum et idoneum hominem ad gubernandam ecclesiam rittus graeci in eadem villa concederem, itaque ego, habens comendatam probitatem et in rebus ecclesiasticis rittus graeci peritiam religiosi Andreae filii nobilis Pauli Baczinski, illi poponatum in eadem villa Bilina dedi et concessi; ut administratione praefatae ecclesiae acuratius intendat, dedi et concessi illi medium laneum agri cum pratis, hortis certis, prout sibi emensuratum est. Quam quidem ecclesiam praefatus Andreas popo administrabit et una cum praefato laneo agri tenebit, habebit et possidebit una cum suis successoribus perpetuis temporibus, iuribus vero regalibus ef contributionibus, ex poponibus pendi solitis, saluis in toto permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum meum est subimpressum, praesentesque literae in acta castrensia sunt actitatae. Datum in Sambor feria secunda post octauas corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo (*л. 424*).

LXIII.

Горішнїй Лужок.

Староста Ян Старжеховский за проханнєм громади позволяє збудувати церкву в селї Горнїй Лужок і надає сю парафію сьвящ. Андрію. 23 червня 1567 р.

Ioannes Starzechowski de Starzechowicze, terrarum Podoliae palatinus, samboriensis drohobicensisque etc. capitaneus.

Significo praesentibus quibus interest praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris et inspecturis, quia ego volens subditis sac. r. mtis rittus rutenici in villa sac. regiae mtis capitaneatus Samboriensis Gorny Luzek de popone eiusdem prouidere praefataeque villae incolarum petitionibus in ea re benigne annuentes habentesque commendatam probitatem et industriam religiosi Andrei, ipsum in poponem in eadem villa circa synagogam constituendem duxi. Et ut praefatus Andrei prefato poponatui diligentius et acuratius in administrandis caeremoniis intendat, illi laneum unum agri et cum pomiarki una cum hominibus, alias inter kmieczie pomiarki, emensurandum duxi, prout emensuratum est, una cum pratis, hortis et attinentiis eum poponatum legitime spectantibus. Quod praefatum poponatum ipse praefatus Andrei popo tenebit, habebit et possidebit una cum suis successoribus cum omni iure, dominio et proprietate perpetuae et in aeuum, prout alii popones poponatibus suis vtuntur et illa tenent et possident. De quo quidem laneo dationes, census et tributa quotannis soluere tenebitur, iuribus vero regalibus saluis in toto permanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum est subimpressum. Datum in Sambor in vigilia festi s. Ioannis Baptistae anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo (*л. 438*).

Грамоту сю потвердив rel. Andreae кор. Жиґимонт Авґуст 12/VII. 1567 р. (*ib*).

LXIV.

Ільничок Долїшний і Завадка.

Кор. Жиґимонт Авґуст позволяє війту Івану Лазуровичу поставити церкву в с. Ільничку Малім і заняти місце сьвященика при нїй або передати сину, наколи будуть здатні до того. 28 лютого 1568 р.

Poponatus villarum Zawadka et Dolszki.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae etc.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis et singulis, quia nos volentes, ut in villis nostris capitaneatus Samboriensis Ilniczek Maly seu Dolski et Zawadka nuncupatis, nuper locari et

erigi caeptis, pietatis etiam et religionis christianae subiaciantur[1]) fundamenta, ut etiam vel ea ratione colonorum frequentia facilius eo alici queat, prouido Iwan Lazurowicz, earundem villarum nostrarum sculteto, cuius operam in locatione et augmentatione villarum sedulam perspeximus, potestatem facimus per praesentes literas nostras, ut in villa praefata Ilniczek Maly seu Dolski templum rittus graeci errigere ac aedificare in eisque cultum diuinum rittu suo usitato graeco instituere possit. Quod ut facilius perficere possit, concedimus eidem Iwano Lazurowicz, ut in utraque villa praefata per unum laneum agri sine nostro et nostrorum colon[or]um praeiudicio extirpare possit, quos quidem agros, sic ut perfertur extirpandos, nos ad ecclesias seu poponatus aliarum vicinarum villarum nostrarum de more et consuetudine pertinent poponibus eiusmodi debentur, quas quidem utilitates omnes hic pro sufficienter expressis habere volumus. Ut autem ipse Iwan Lazurowicz laboris suis fructum aliquem percipiat, ipsum et eius filios, si qui ad obeundum id munus idonei fuerint, in administratione ecclesiarum seu poponatum praedictorum in villis Ilnik Maly seu Dolski et Zawadka vita illorum durante conseruamus per praesentes literas nostras, idque cum omnibus et singulis eorundem poponatuum utilitatibus, uti praemissum est, percipiendis, ita tamen ut si eius filii ad id munus habiles non fuerint, vel interea donec per aetatem idonei reddantur, ipse Iwan ecclesiastica munera omnia sine aliqua cultus diuini negligentia per personas rite ad id institutas explere teneantur et sit astrictus, iuribus etiam nostris ex eiusmodi poponatibus nobis et reipub. debitis saluis ibidem permanentibus. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum appendi iussimus. Datum Knyschyni die decima octaua februarii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octauo, regni vero nostri trigesimo octauo. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri Myszkowski confirmati episcopi plocensis et regni Poloniae vicecancellarii. Petrus Myskowski confirmatus episcopus plocensis et regni Poloniae vicecancellarius stt. (*л. 387 v.*).

LXV.

Кор. Стефан потверджує продажу парафії в с. Завадці Івану поповому сину і забезпечує йому сю парафію до віку. 30 вересня 1578 р.

Poponatus villae Zawadka — aduitalitas Iwano poponi seruit.

Stephanus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Littuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuoniaeque etc. nec non Transiluaniae princeps.

---

[1]) В оригіналї: sunt iaciantur.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, quod constitutus coram actis cancellariae nostrae minoris prouidus Iwan scultetus in Zawadka palam publice ac per expraessum recognouit, quia de omni iure suo, quod super poponatum in villa Zawadka ad capitt. Samboriensem spectanti et pertinenti ipse habeat, honesto Iwano filio poponis cedat ac praesentibus condescendit, supplicatumque est nobis ut in eam cessionem seu condescessionem consensum nostrum regium praeberemus. Cui supplicationi nos, tanquam iustae, benigne annuentes, praefatam cessionem ratam et gratam habentes, confirmamus et approbamus praesentibus literis nostris. Volentes autem gratiam nostram maiorem declarare, bona poponatus praedicti ad vitae extrema tempora praefato Iwan cum omnibus bonis, utilitatibus, fructibus, prouentibus, nullis paenitus exceptis ut prout idem ipse Iwan scultetus, tenebat, habebat ac possidebat, concedendum esse duximus, uti quidem praesentibus literis nostris concedimus, ita tamen ut onera ecclesiae debita supplere teneatur, nihilominus tamen saluis nostris iuribus regalibus ibidem in toto permanentibus — harum quibus manu nostra subscripsimus et sigillum nostrum subappenso subapprimi iussimus testimonio literarum. Datum Praemisliae die ultima septembris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octauo, regni vero nostri anno tertio. Stephanus Rex. Walentinus Wrobliowski praepositus torunensis. (*л. 461*).

LXVI.

Кор. Жиґимонт III забезпечає парафію в с. Ільничку Долїшнїм сьвященикам Івану й Климу до віку. 13 липня 1591 р.

Poponatus villae Dolskie priuilegium originale, uide superius admitalitas uero Iwano Iackonis et Clemoni Waskonis filiis seruit.

Sigismundus tertius, Dei gratia Rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis et singulis, quia nos ad intercessionem magnifici Georgii Mniszek de Magna Kunczyce, pallatini sandomiriensis, sanocensis, samboriensis, sokaliensis etc. nostri capitanei, nomine prouidorum Iwani Iaczkonis et Clemonis Waskonis filiorum, poponum ritus rutenici de villa nostra Dolskie in capitaneatu Samboriensi, apud nos factam, faciendum eo putauimus, ut ipsis eundem poponatum in praedicta villa in aduitalitatis vnicuique pro sorte et interesse illius daremus et conferremus, uti quidem praesentibus damus et conferrimus cum agris seu argulis obssary dictis, de cruda radice in eiusdem villae fundo penes granicies Iadzielskie extirpandis, in quibus quatuor trunci frumenti exseminari possint, molendinoque pro usu tantummodo ipsorum in fluuio per

suum laneum profluente extruendi, ad quod consensu nostro eis praesentibus praebemus, nec non cum aliis omnibus ipsius utilitatibus, prouentibus, redditibus, praerogatiuis, obuentionibus attinentiis et pertinentiis antiquitus ad eum spectantibus universis, nullis prorsus exceptis nec proquopiam alio reseruatis, tenendum, habendum, possidendum pacificeque et quiete utifruendum ad extrema vitae vnius cuiusque seu alterius ipsorum pro interesse eorum tempora; promittimusque pro nobis et serenissimis successoribus nostris, eundem poponatum nec quidpiam ad eum pertinens ab eis ulla ratione amoturos aut alienaturos neque amouendi aut alienandi cuipiam potestatem facturos, quin imo eis totum et illaesum ius aduitalicium conseruaturos et relicturos. In cuius rei fidem praesentes manus nostra subscriptas sigillo regni nostri consignari mandauimus. Datum Crac. 13 mesis iulii anno Domini 159 primo, regni vero nostri anno quarto. Sigismundus rex, — P. Kossinski.

Thenze ma list z podpiszem i pieczęcią iego mczi pana woiewody sendomirskiego, ktorego copia seorsiue iest przy iego mczi.

LXVII.

Чернецька Яблінка.

Кор. Жиґимонт Авґуст надає шл. Дмитру Чернецькому парафію в с. Яблонці Чернецькій до віку його. 29 падолиста 1568 р.

Super poponatum villae Iablonka Cziernіecz. aduitalitas.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae etc. dominus et haeres.

Significamus tenore praesentium quorum interest universis et singulis, quia nos ad intercessionem certorum consiliariorum nostrorum pro nobili et discreto Demetrio nobilis Steczkonis Czernieczki filio apud nos factam, ipsi officium poponis in sinagoga ritus graeci nec non et vnum laneum agri et prati obszar dicti in loco Zawornikowate nuncupato pro constituendis et locandis in eodem[1]) hortulanis in villa nostra Iablonka Czernieczka consistentem et locandum et ad capitaneatum nostrum Samboriensem pertinentem dandum et conferendum duximus, uti quidem damus et conferimus praesentibus literis nostris per ipsum Demetrium Czernieczki officium poponatus cum laneo agri et prato aliisque omnibus attinentiis, pertinentiis et utilitalibus, praesertim vero unius sexagenae frumenti cuiuscunque grani et saeminis ad eundem poponatum pertinentis, tenendum, habendum, possidendum eoque ad tempus vitae sue extremum, quemodmodum antiquitus more aliorum poponum tenebatur et possidebatur, pacifice utifruendum, pro-

[1]) В ориґіналї: in ab id.

mitentes verbo nostro regio pro nobis et serenissimis successoribus nostris, neque nos neque successores nostros cuique consensum nostrum ad redimendum eundem poponatum cum omnibus utilitatibus illi adiunctis daturos neque pro mensa, fisco, siue coquina aut alia necessitate nostra et reipub. ipsum esse redempturos, sed eum ipsum esse ad extrema vitae tempora tuituros et conseruaturos, quibus tamen nostris ibidem saluis et integris, harum, quibus sigillum nostrum et subappensum, testimonio literarum. Datum Warszauiae die vigesima nona nouembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octauo. Relatio magnificum Valentini Dembinski de Dembiany, regni Poloniae cancell. etc. Valentinus Dembinski regni Poloniae cancellarius. (*л. 467 v.—8*).

Альфабетичний показчик осад[1]).

---

[1]) Цифра означає число документа.

[2]) В оригіналї документа надписаний: Venditio areae ad sinagogam in Terszow, тому й видрукований при Тершові, але се, очевидно, похибка: документ належить до Ванївець.

ДЕЯКІ ПРИЧИНКИ
до поправнійшого видання поезий
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

[Замітки до „Кобзаря Тараса Шевченка“, зредагованого д-ром Омеляном Огоновським і виданого Товариством ім. Шевченка у Львові 1893.])*

Написав **Юліян Романчук.**

Через цензурні перепони не могло і не може повне виданнє поезий Шевченка появити ся в Росиї. В найповнійшім, о скілько знаю, зі всїх росийських видань, виданню Балашева в Петербурзї з 1884 року, хибує, на 212 всїх поезий Шевченка, 23, а крім того є множество коротших і довших пропусків у иньших поезиях. Треба отже видавати Шевченка за границею. Доси появили ся три повні видання, повні, розуміє ся, на стілько, на скілько можна було кождим разом здобути ся; всї три вийшли в Австриї.

Перше з сих видань вийшло, як звістно, у Львові в рр. 1867—1869, в двох томах. Воно робило ся в дуже трудних обставинах, людьми молоденькими, без критики і системи та і без претенсиї до того, і мало на цїли подати публицї чим скорше

*) Сї замітки написав я ще перед 5 роками, кілька місяцїв по виходї Кобзаря. Я готовив ся їх доповнити, та не вспівши сего й доси, не отягаю ся довше подати їх хоч так, як тогди написав, бо нинї може ще пильнїйша потреба очистити видання Шевченка від множества всїляких похибок. Все написане я лишаю без зміни, а тільки пропустив або злагодив деякі слова про особи, що тимчасом померли. — *Примітка автора.*

всї Шевченкові твори вкупі, передовсїм же ті, що визначають ся горячим патріотизмом і свобідним духом, яких отже не було в российських виданнях або котрі й зовсїм не були ще друковані. З того вийшло, що поезиї розміщені там без всякого ладу, в тексті чимало похибок, декуди й пропущення, багато творів Шевченка бракує (н. пр. Іван Гус, Марія, Сьвіте ясний і и.), а за те поміщено й таке, чого Шевченко не писав (Ще не вмерла Україна).

Друге повне виданнє, в Празї 1876 в 2 томах, показує значний поступ. Поезиї упорядковано систематично. Правда, з практичних оглядів треба було їх розмістити в окремих томах, відповідно до того, чи российська цензура їх допустила і вони вже були в российських виданнях, чи нї; але в кождім томі вони були упорядковані хронольоґічно. Текст був поправлений і доповнений, а до него додано немало вариянтів. Особливо ж додано богато нових творів, а викинено те, що не шевченківське. Але й се виданє має ще свої немалі хиби. Текст зредаґований без критичного хисту, отже лишило ся в нїм богато помилок (декуди він навіть гірший від львівського!) і деякі пропущеня, тай війшли й сюди також твори неавтентичні.

На жаль, анї по першім, львівськім, анї по другім, празькім, виданю Шевченка не появила ся хоч трохи подрібнїйша критика, що виказала би специяльно їх хиби і тим уможливила б або улекшила б нове поправне виданнє, — хоч такої критики просила виразно редакция празького видання в передмові до 2-го тому. Через те і в третїм, найновійшім виданню Шевченка, хоч воно показує дальший поступ в упорядкованню, в текстї і в повнотї (додано 5 нових поезий і деякі частини, що були опущені в давнїйших виданнях), все ж таки лишили ся ще декотрі недостачі того самого роду, які були в празькім виданню: помилки і пропущення в текстї та й уміщеннє творів неавтентичних.

Щоби запобігти хоч в части повторенню тих хиб і в будучих виданнях, я взяв ся написати свої замітки. Я не пишу повної й основної оцінки найновійшого і попереднїх видань Шевченка: сього не позволяє менї мій час анї я не специяліст до такої роботи. Я подаю лише те, що менї при читаню сього видання, як і попереднїх видань, впало в очи, а чого доси, видко, нїхто не зауважав або бодай не подав прилюдно до відомости, а що про те може придати ся для критичного або більше

поправного видання поезий Шевченка. Я не розбирав, ба й не прочитав навіть цїлого найновійшого „Кобзаря“, тому й застерігаю ся против евентуального припущення, що я все те, до чого не ставлю нїякої замітки, уважаю вже за зовсїм добре, що не потребує поправи. Я радше хочу заохотити иньших, що мають більше часу, можности і компетенциї, щоби і вони подібним способом розбирали се виданнє і тим ще в більшій мірі причинили ся до доброго видання будучого: се ж, думаю, повинно бути обовязком кождого, хто хоть трохи має до того спромогу.

Правда, одна трохи ширша оцїнка сього нового видання Шевченка появила ся. В 10, 11 і 15 н-рах часописи „Народ“ 1894 р. подана стаття М. Драгоманова: „Т. Шевченко в чужій хатї його імени.“ Я, побачивши початок сеї статїі, здержав ся з писаннем моїх заміток; але прочитавши її всю виджу, що вона дуже мало може причинити ся для тої цїли, яку я мав на оцї.

При таких виданнях, як поетичні твори Шевченка, треба дбати: про добрий, поправний текст, про автентичність і повноту творів, а потім ще про відповідне їх розміщеннє, упорядкованнє. П. Драгоманов у своїй статтї порушив тілько сю третю точку, власне найменьше важну, а дві перші, далеко важнїйші, зовсїм поминув. За те запустив ся в розбираннє приміток редактора до декотрих творів. Се ж річи більше побічні; виданнє Шевченка (чи якого там автора) могло б їх і зовсїм не мати, як се й звичайно буває, а про те бути дуже добрим. Я говорити буду тілько про тамті три точки, а особливо про дві перші.

Одну тілько замітку наперед мушу тут спростувати. Д. Драгоманов, не знаю вже котрий раз, повтаряє і з великим натиском підносить докір, що, хоч у Галичинї від 1873 року істнує Товариство ім. Шевченка, „перше скілько небудь повне виданнє творів його, в українській мові писаних, мусїло виходити в Празї.“ Докір сей безпідставний. Твори Шевченка не „мусїли“ виходити в Празї: під такими самими а навіть може й під легшими умовами, о скілько знаю, могли були вийти у Львові; але редакторови їх Прага була догіднїйша, він там тогди пробував, і через те вони там вийшли.

Вертаю до нового львівського видання „Кобзаря“. Воно безперечно найповнїйше і найлїпше зі всіх дотеперішнїх видань, а притім і дешевше від видання празького, хоч йому не уступає

що до зверхньої краси. Але сам редактор заявляє, що „про критичне впорядкованнє тексту не міг і думати“ та що „треба було вдоволити ся важнїйшими виданнями поетичних творів Шевченка і відтак порівнаннєм ріжних вариянтів тексту подавати хоч декуди погожу лекцию.“ Виданнє се призначене для широкого круга людей з інтелїґенциї; тому воно не подає вариянтів тексту, а має довший вступ і примітки (пояснення).

Що до вступу, я позволив би собі зробити таку увагу: До І-ої части „Де-що про життє Шевченка“ і ІІ-ої части „Де-що про лїтературну діяльність Шевченка“ придала би ся ще ІІІ-я часть: показчик найважнїйших видань Шевченка, перекладів на всякі чужі мови і розпрар про Шевченка та оцїнок його, особливо у значнїйших чужих писателїв. Се не потребувало б забрати багато місця, з які 5 до 6 сторін, а було би для загалу читателїв дуже цікаве.

I. Уклад „Кобзаря“.

Др. Огоновский розмістив твори Шевченка в такім порядку, що подїлив їх на 4 періоди, а в периодах на окремі ґрупи: думки, посьвяти, баляди, епічні та иньші стихотвори. Периоди уложив по хронольоґії й напряму в поезиях Шевченка, що схарактеризований ось як: 1) напрям романтично-национальний (1838—1843), 2) полїтично-национальний (1843—1847), 3) суспільно-национальний (1847—1857) і 4) реалїстичний (1857—1861).

Якийсь подїл очевидно потрібний задля улегшення перегляду і характеристики творів, і сей подїл на 4 периоди видає ся менї натуральним і відповідним. Д. Драгоманов вправдї висьміває його і задоволив би ся простим зведеннєм творів у хронольоґічнім порядку, але такий чисто механїчний подїл не може вистати загалови читачів, котрим власне нераз байдуже знати, чи поет написав сей або той твір рік чи пару лїт скорше або пізнїйше, а за те хочуть мати якийсь легший перегляд. Можна би, розуміє ся, подїл також инакше перевести: по предметам, по роду поезиї і т. и., можна б і периодів більше або меньше приймити (я волїв би н. пр. лише два: до заслання і від заслання), а все те було би лїпше, нїж просте зведеннє в хронольоґічнім порядку. Закиди д. Драгоманова, чому тих периодів зроблено, 4 та що клясифікация не переведена по одному роду признак,

не здають ся менї основаними. Періодів др. Огоновський приймив 4, бо на тілько лїтературну дїяльність Шевченка, по його думцї, можна натурально розложити. За назву поодиноких періодів не буду спорити, але на зроблену в менторськім тонї увагу д. Драгоманова, що „ознаки політичний і суспільний належать до материялу і ідей, а ознак реалїстичний до способу обробки, до лїтературної школи", позволю собі відповісти, що „спосіб обробки, лїтературна школа", має також вплив і на вибір материї та що лїтературні школи характеризують ся і відріжняють ся також відмінними ідеями. Твердженнє д. Драгоманова, що кождий поет національний і кождий також реалїстичний, се хиба неудалий дотеп або насильне гоненнє за ефектовною оригінальностию хоч би парадоксами.

За те не можу згодити ся на уґрупованнє поезий в віддїлах кождого періоду. Коли др. Огоновський приймив 4 періоди, то в кождім з них дїлити поезиї ще на 4 віддїли значить вже надто їх розбивати, роздроблювати. А то ще поодинокі віддїли не дібрані щасливо. Н. пр. вже в II-ім періодї впадає зараз в очи, — що виткнув і д. Драгоманов — такий подїл: І. Думки та иньші дрібні стихотвори. IV. Епічні та иньші стихотвори. — Які-ж се иньші стихотвори в віддїлї І-м а які в IV-ім? Можна би вправдї припускати, що ті иньші в І-ім віддїлї дрібні а в IV-ім більші, але-ж бо вже в III-ім періодї, де маємо той сам подїл, ті „иньші" стихотвори в IV-ім віддїлї так само дрібні, як у І-ім!... Дальше віддїл „Посьвяти" не здає ся відповідним анї творенне такого окремого віддїлу потрібним. Чому н. пр. поезиї: Ѳ. І. Черненку (II, 249), Антонїю Сові (II, 250), Н. Я. Макарову (II, 252) уміщені в віддїлї „Посьвяти", а такі, як П. С. (II, 39), Сон [М. А. Марковичцї] (II, 217), Вечер [Аф. Ал. Лазаревській] (І, 175) і иньші, уміщені в иньших віддїлах, хоч і одні й другі комусь посьвячені тай зміст і форма одних і других зарівно не стоять в безпосереднїй стичности з особами, котрим поет їх посьвятив? Або баляди! Поминувши, що др. Огоновський н. пр. сам каже, що Хустину (І, 11), уміщену межи думками, можна би також уважати балядою, всїх баляд знайшло ся 6, і вони розкинені аж в 3 віддїлах, в кождім по 2.

Все ж таки не виджу причини, щоби д-ру Огоновському аж так дуже докоряти за його подїл, як се робить д. Драгоманов. Нехай д. Драгоманов подивить ся на перше лїпше виданнє нїмецьких клясиків, Шіллєра, Ґете, Лєссінґа і и. з самих найновійших часів, а знайде там подїли подібні, як у д-ра Ого-

новського, на Gedichte der ersten, zweiten і т. д. Periode, і також по родам поезиї. Або і видання росийських поетів. От н. пр. в передмові до Сочиненій А. С. Пушкина С.-Петербургъ 1887, видання А. С. Суворина, так сказано: „Мы отвергли хронологическій порядокъ, въ которомъ до сихъ поръ издавались сочиненія Пушкина. Для обычнаго чтенія очень неудобно рядомъ съ балладою встрѣчать колкія эпиграммы, рядомъ съ элегіями — шутки“ і т. д. Звістно також, що Ґете, порядкуючи свої твори задля видання, навмисне поперекидав давнїйше і пізнїйше, бо хотів, щоби кождий твір брати за вираз його поетичної цїлости, а не за памятку сього або того периоду житя.

II. Твори неавтентичні.[1])

Як я вже згадав, і в львівськім виданню Шевченка з рр. 1867—1869 і в празькім виданню знаходять ся твори, про котрі сконстатовано, що вони не належать Шевченку. Так у львівськім виданню подана була пісня Ще не вмерла Україна, а в празькім Гарно твоя кобза грає. В празькім виданню була первістно ще зложена думка Дивлю ся на небо тай думку думаю; але коли видавництво „Кобзаря“ прислало її з Праги до Львова в друкарській відбитцї задля уміщення в часописи „Правда“, тодїшнїй редактор „Правди“ звернув його увагу, що вона не належить Шевченку а знаходить ся в збірцї Метлинського „Южный русскій Сборникъ“ з іменем Михайла Петренка, і що й друга надіслана йому поезия Гарно твоя кобза грає не автентична. Видавництво „Кобзаря“ викинуло отже вже зложену думку Петренка, а що-до сеї другої поезиї сказало, що вже за пізно, аби поправити помилку. А про те воно само зазначило в передмові до II-ого тому, що за автентичність сеї поезиї як і „Полуботка“ та „В альбом“, котрі всї три тодї перший раз війшли в виданнє Шевченка, воно не ручить та що було би дуже раде почути слово критики від людий „більше від него компетентних в сім дїлї.“

З сих трьох поезий не війшла до нового львівського видання „Кобзаря“ лише поезия „Гарно твоя кобза грає“, коли сконстатовано, що вона була надрукована в „Молодику“ Бецького

[1]) До сього див. статю д. Кониського в XVII т. Записок, котрої автор не мав іще пишучи се. *Ред.*

(1843) з іменем Чужбинського; війшли ж „Полуботко“ і „В альбом“. На моя гадку і сї обі поезиї не твори Шевченка.

Про поезию Полуботко висказав ся вже Ол. Кониський, що він не уважає її за автентичну. Так само мусїли думати і редактори „Поезий Шевченка, заборонених у Росиї“, виданих у Женеві 1890 р., бо не подали її в своїй збірцї, а в переднїм слові так сказали: „Ми взьали в основу нашого виданньа II том пражського Кобзарьа ј тільки викинули з нього ті твори, котрі наврьад щоб були Шевченкові.“ Др. Огоновський признає також, що „віршованнє являєть ся тут доволї прозаїчним, але“, додає, „і деякі иньші стихотвори Шевченкові (н. пр. У Вильнї, городї преславнім) уважають ся рифмічною [радше: римованою] прозою.“ А про те твір „У Вильнї..“ що до поетичної вартости всеж ще стоїть значно висше від Полуботка, а і то Шевченко його перечеркнув, мабуть не хотячи його друковати. Та се би ще була меньша річ. Далеко важнїйше те, що в „Полуботку“ зовсїм иньша дикция як у Шевченка, і досить прочитати одну строфу, аби се спізнати: то не Шевченківський стиль, не його спосіб вислову, так Шевченко нїгде і нїколи не пише. І будова сеї поезиї не звичайна Шевченківська: поезия складає ся зі строф по 8 віршів, а кожда строфа розпадає ся на дві половинї (на стор. 249 від слів „І козацькиї їх кістки“ повинна зачинати ся нова строфа, як у празькім виданню). Таке є у Шевченка тілько в одній поезиї „Тече вода з під явора“ (II, 237), а лише щось подібне ще мабуть у двох. Вкінцї й гадки тут не конче Шевченківські. Коли до того ще зважимо, щó про копію сего твору сказала сама редакция празького „Кобзаря“, то маємо досить причин, аби тому творови не признати автентичности.

Вірші В альбом подали також в підозріннє найперше сама редакция празького „Кобзаря“, а відтак Ол. Кониський (в Записках Товариства ім. Шевченка I, 89). Сей твердить навіть, що вірші Петренкові і знаходять ся в Южнім руськім Сборнику Метлинського на стор. 32. Але др. Огоновський каже, що там сих віршів нема а є думка Петренка „Дивлю ся на небо“, котра по словам Кониського війшла в II-ий том празького видання „Кобзаря“, тим часом як її нема в тім виданню. — Що до сеї думки, я пояснив висше, як то вона мала війти в празьке виданнє і вже була зложена в друкарни. В словах Кониського є очевидно якась помилка, котру він сам з'умів би найлїпше вияснити. Але, поминувши сю помилку, я думаю

також, що сей вірш не Шевченків, хоч женевське виданнє видко не мало що до нього скрупулів, бо помістило його. Але саме походженнє промовляє против нього. Редакция празького „Кобзаря“ дістала його враз з віршами „Дивлю ся на небо“, „Гарно твоя кобза грає“ і „Полуботко“. Скоро ж тамті всї три напевно не твори Шевченка, звідки ж може бути хоч би найменьша певність що до сього четвертого, коли ще й сама редакция за ним не встоює ся? Коли ж по нїм самім судити, то треба вправдї признати, що дикция його більше шевченківська як в „Полуботку“, але все-ж таки він, особливо що до форми, дуже слабонький. Через те треба його усунути з видань поезий Шевченка, а можна хиба, як хто хоче бути дуже скрупулятним, поміщувати його в якім додатку.

Що до пятьох поезий, котрї війшли в се нове львівське виданнє а не було їх у празькім виданню, то дві з них можуть будити певне підозріннє, а то „До сестри“ (I, 191) з причини, що княжна Репнїна, котрій сей вірш мав бути посьвячений, заперечила сему як і авторству Шевченка, а „Мій Боже милий“ (II, 223) з причини, що годї знайти подїї і час, до котрих би він прикладав ся. Але сї причини ще не вистануть, аби заперечити їх автентичність, тим більше, що вони, особливо друга поезия, мають всякі познаки способу писання Шевченка. (Зрештою вірш „До сестри“ не був, як подає др. Огоновський, перший раз уміщений в „Київській Старинї“ в 1885 р.; він знаходить ся вже в петербургськім виданню „Кобзаря“ з 1884 р. у Балашова на стор. 98 з малою вариянтою.)

III. Текст.

а) Інтерпункция, правопись, форми.

Інтерпункциї, звістно, ріжні автори і видання уживають більше або меньше ріжної, і менї не важно, щоб у „Кобзарі“ була така власне інтерпункция, яка менї здає ся найлїпшою. Менї важно лише уживє відповідної інтерпункциї там, де від того залежить розуміннє сказаного. Отже н. пр. в I-ім томі на стор. 8 в стрічцї 10-ій і дальших з долу стоїть:

Коли ж милий на тім боцї, —
Буйнесенький, знаєш,
Де він ходить? що він робить?
Ти з ним розмовляєш.

Тут при сїй інтерпункциї, себ то при знаках питання по словах ходить і робить, значіннє мусить здати ся таке: Чи

знаєш ти, де він ходить та що він робить? Але таким він не може бути, тай певне і др. Огоновський так не розумів, а він поставив знаки питання лише тому, що ставить їх звичайно не тілько в простім, але й в непростім питанню, чого иньші не роблять. Отже де-инде такий меньше відповідний спосіб інтерпунґовання може бути нешкідливим, а тут він баламутить. Очевидно зміст тут такий: Коли ж милий (є) по тім боцї, (то ти) буйнесенький, знаєш [мусиш знати], де він ходить, що він робить: (таж) ти з ним розмовляєш. Відповідно до сього інтерпункцию треба змінити так, як я отсе подав і як маємо також в иньших виданнях, н. пр. у празькім.

Так само хибно поставлені знаки питання I, 66, 9 з д.:

Зострінетця зіма люта...
А той чи зострінe?
Що пізнає Катерину,
Привітає сина?

Зміст очевидно такий: Чи зострінe той, що (= котрий) пізнає Катерину, привитає сина? Отже після з о с т р і н е не повинен бути знак питання, але кома, як і є в иньших виданнях.

Про деякі похибки в інтерпункциї говорю при поправках до тексту.

Що до п р а в о п и с и, ужитої редактором „Кобзаря“, то я не хочу спорити про те, чи лїпше писати так, як він пише: *с* к и м, *с* т е б е, *с* п о л и ц і і т. д., м е н *ї*, п о л *ї*, д *ї* т и, в с *ї* м, к р и ч *я* т ь (хоч к р и ч *а* л и!), л е ж *я* т ь, р в а л о с я, в д а в с я, к о х а й т е с я, — чи так, як пишуть другі: *з* к и м, *з* т е б е, *з* п о л и ц ї, м е н *ї*, п о л *ї*, д *ї* т и, в с *ї* м, к р и ч *а* т ь, л е ж *а* т ь, р в а л о с я, в д а в с я, к о х а й т е с я і т. д. Се річ меньше важна, бо при сякім чи такім писанню кождий буде вимовляти однаково. Все ж таки було би лїпше, щоби всї, що вживають фонетичної правописи, писали зовсїм однаково, аби не було кілька фонетичних правописий в Галичинї. Найлїпше приймити правопись шкільну, хоч би хто з нею і не годив ся, як приміром і я не в однім не годжу ся.

Трохи вже инакше стоїть справа з писаннєм таких слів, як к о б з а р *ь*, к а л а м а р *ь*, п л у г а т и р *ь* і т. д., бо Українцї вимовляють в них *р* мягко, як не кождий Галичанин і потрафить. Менї сеся нюанса видає ся трохи штучною а захованнє її непотрібним. Так само може бути спір, чи писати к а р *и* ї, ч о р н *и* ї, к о з а ц ь к *и* ї (як пише др. Огоновський згідно з шкільною правописию), чи к а р *ї* ї, ч о р н *ї* ї, к о з а ц ь к *ї* ї. Менї здає ся, що

вимова (виголошеннє) промовляє більше за другим способом писання. Подібна непевність може бути що до писання слова *и* н ш и й. Др. Огоновський пише і вимовляє *и* н ш и й, др. Смаль-Стоцький завів в шкільній правописи навіть *и* н ь ш и й (!), але н. пр. у петербургськім виданню Шевченка з 1884 р. стоїть *і* н ш и й. Відтак чи писати т и н ь н ю (як стоїть І, 6, 7) чи т и н н ю? Се все, правда, річи дрібні, і я не буду дальше над ними розводити ся, але і їх не треба спускати з ока. Менї здає ся, що лїпше писати к о б з а *р*, к а р *ї* ї, *і* н ш и й, т и *н н* ю. Також думаю, що треба писати *Ґ* о н т а, а не *Г* о н т а, *ґ* в а л т а не *г* в а л т (І, 122, 13), бо ледве щоби тут на Україні вимовляло ся *г*.

Дальші мої замітки дотикають також в части правописи, але ще більше ф о р м и, вимови. Отже тут впало менї в очи отсе:

1) І, 114, 10, 126, 4 з д., 132, 19, 209, 5 і 11 і т. д. стоїть *ц* е й, *ц* е; але далеко частїйше подибують ся форми *с* е й, *с* е, *с* і, *с* і м і т. д. (І, 3, 2, 5, 13, 6, 5 з д., 185, 7, 189, 2 і т. д.). Так само і в иньших виданнях знаходять ся і одні і другі форми, тай може бути, що сам Шевченко і сяк і так писав. А про те одностайність завести треба, тілько яку? В користь *с* промовляє більше як в користь *ц*: форми з *с* можна всюди ужити, а форми з *ц* нї! Н. пр. І, 185, 7:

Хто се?[1]) хто се по сїм боцї
Чеше косу? хто се?...
Хто се? хто се по тім боцї
Рве на собі коси?...
Хто се? хто се? і т. д.

Тут очевидно, як і в дальших місцях сеї поезиї, не можна б замісць *с* е ставити *ц* е. Так само не можна сказати *ц* е г о д н ї замісць *с* е г о д н ї (лїпше, як в иньших виданнях стоїть, *с* е г о д н *я*). Отже найлїпше приймити всюди *с* і писати: *с* е, *с* е й, *с* е г о і т. д.

2) Др. Огоновський пише в закінченнях дієслів в 3-їй особі по *т* (*ть*) завсїгди *ц* я а не *с* я: н а й д е *т ц* я, д и в и *т ц* я, с ь м і є *т ц* я, л ь ю *т ц* я і т. д. Але в празькім виданню стоїть все *ться*, так само в петербургськім Балашева, так само в женевськім (1890). Сї ж всї три видання зладжені Українцями; дивно отже, що власне тілько галицький видавець уживає ви-

[1]) Лїпше замість знаку питання класти тут кому, як і є в иньших виданнях.

ключно української форми *ця* замість спільної і Галичанам і Українцям форми *ся* (тьсл). Я гадаю, що не належить ся переукраїнщувати самих Українців та що треба писати і в виданнях поезий Шевченка: найдеть*ся*, дивить*ся* і т. д., або ще ліпше: найдеть-*ся*, сьміеть-*ся*, дивить *ся*, льють *ся*.

В виді неозначенім др. Огоновський пише: прихилить*ця* (І, 9, 14 з д.) поділить*ця* (І, 23, 7), журить*ця* (І, 23, 9) і т. д. Чому в виді неозначенім має писати ся -ть*ця* а в 3-ій особі способу прямого -тця (без ь), я не можу зміркувати, — хиба задля відріжнення одної форми від другої. Але ж навіть етимольоґічна правопись не робила би тут ніякої ріжниці. Та ж без *ся* одна і друга форма однака: прихилить, поділить, журить; отже коли і *ся* додасть ся, то чи тут чи там повинно знов однаково вийти. Через те в обох формах повинно писати ся зарівно: прихилить *ся*, поділить *ся*, журить *ся* і т. д.

3) В закінченнях іменників женського роду 4-ої відміни др. Огоновський пише раз *і* раз *и*. Н. пр. кров*и* (але в кров*і* І, 151, 13), але злост*і*, віст*і* (навіть в римі з їст*и* І, 49, 8, де і українські видання, именно женевське, мають віст*и*), ноч*і*, але і ноч*и* (І, 215, 19; II, 229, 6 з д. навіть в римі з оч*і*!). Виданнє Семеренка (Петербург 1860) має переважно *и*, але часом *і*. Треба би і тут ввести якусь одностайність.

4) Тільк*о* чи тільк*и*? Звичайно знаходить ся у Шевченка форма тільк*о*, і то ві всіх виданнях, які я маю, російських і заграничних; так само є у д-ра Огоновського. Дуже рідко подибує ся тільк*и*, і то, здає ся менї, в місцях російською цензурою заборонених (н. пр. І, 29, 21), отже не в російських, іно в заграничних виданнях, і то гірших, тай там не всюди. Належало би проте писати у Шевченка лише тільк*о*.

5) То*г*дї чи тодї? Др. Огоновський, як і празьке виданнє і Семиренка і Балашова, пише звичайно то*г*дї, рідко (І, 36, 5, 7, 58, 13 з д.) тодї. Найліпше завсїгди писати то*г*дї.

6) Од чи від? І, 169, 14 *ві*д крови, так і у всіх виданнях; І, 187, 1 *о*д злості, також у всіх виданнях! Здає ся, що більше арґументів промовляє за тим, що Шевченко писав *о*д ніж що писав *ві*д, хоч властивість нашої мови в сїй другій формі різше пробиває ся.

7) В*и*тати чи в*і*тати? Др. Огоновський пише: І, 4, 22 в*и*тають, І, 34, 5 в*и*тав, І, 210, 10 в*и*тать, І, 220, 10

в*и*тає і т. д. Але І, 6, 13, 34, 20 прив*ї*тай, І, 22, 16 прив*ї*тає, І, 218, 5 з д. прив*ї*таєш і т. д. Чи мало би так бути, що Шевченко писав в*и*таю а *при*вїтаю? Сего питання і иньших подібних, розуміє ся, годї рішити без рукописий Шевченка або бодай без давнїйших його видань.

8) І, 67, 8 з д. Ки*ї*вом, 75, 18 і 2 з д. Ки*ї*ва. Варто би раз сконстатувати, як дійстно говорить ся отже і писати ся має: чи Ки*ї*ва, Ки*ї*ву і т. д., чи Ки*е*ва, Ки*е*ву, чи Ки*йо*ва, Ки*йо*ву? Ріжні українські писателї пишуть ріжно. Правильно було би: Ки*ї*в, Ки*е*ва (або Ки*йо*ва), Ки*е*ву (або Ки*йо*ву) і т. д.

Таких питань є ще багато. Згадаю тілько: милосер*дн*ий (І, 209, 8 з д., 281, 7 з д.) чи милосер*д*ий (II, 52, 15, 79, 13)? т*и*ї крови (І, 197, 13) а т*ї*ї ночі (І, 49, 18, 19)! Замість виї*ж*жає (І, 25, 20) лїпше писати виї*з*жає, як і є н. пр. в виданню Балашова. І т. д. і т. д.

б) Поправки і доповнення до тексту.

1) І-ий том.

Думи мої. Сторона 4, стрічка 5 з долу: остило. Я маю в своїх записках, доповненнях до видання Семеренка: *р*остило. Се, здає ся менї, дає лїпше, і навіть єдино добре значінє.

Тече вода в синє море. Ст. 8, стр. 4. По слові горе повинна бути крапка, як і є в иньших виданнях, а не протинка.

Вітре буйний. 8, 22. Втоплю свою недоленьку. Сей вірш зайвий. Що до змісту він зовсїм непотрібна тавтольоґія попереднього вірша Втоплю своє горе. А що до форми, то він псує будову цїлої думки, в котрій все по 4 верші складають ся разом; він же стоїть окремо, з нїчим не вяже ся римом і тілько зверха причеплений. Але він знаходить ся у всїх виданнях, отже годї на певно казати, що він інтерполяция. Може бути, що Шевченко його написав, але не досить виразно перечеркнув, а видавцї і взяли його до книжок. На мою гадку, його належало би подавати лише в скобках [ ], або й цїлком випускати а умістити лише в примітках. (В виданню Семиренка по сїм віршу є одна стрічка крапок.)

Хустина. 12, 14. Чи то нудьга невсипуща
Його з ніг звалила?

По сих словах (або перед ними) мусять бути випущені два вірші; на се вказує і зміст і склад. Найперше впадає в очи, що до сих двох вершів нема дальших двох, з котрими би вони римували

ся, як се поперед і дальше переведено. Друге, по сім питанню є ще тілько одно питаннє: Чи то люде наробили? Двох же питань тут за мало, таж могли бути ще иньші евентуальности, котрих поет, правда, не потребує всїх вичисляти, але повинен їх можливість бодай одним дальшим питаннєм зазначити. Але що сих двох вершів нема в нїякім друкованім виданню: анї в Лунї (Київ, 1881), де сеся поезия найперше була поміщена, анї в виданню Балашова, то доки не знайде ся їх в рукописи, треба виповняти їх крапками або павзами.

Причинна. 22, 13. Дарма, що ніч, дівчинонька Його виглядає. На мою гадку, було би лїпше: Дармо що ніч дївчинонька Його виглядає. Але се може тілько чисто субєктивне враженнє.

24, 1. Замість чорнобр*и*вий має бути чорнобр*о*вий, рим до дібр*о*ві. Сеся форма також уживана Шевченком, а тут і подають її иньші видання.

24, 1 з д. і 25, 2. Замість лет*ю*чи... сид*я*чи (як є і в празькім виданню тай у Семеренка) має бути до риму: лет*ю*чи... сид*ю*чи (виданнє Балашова) або лет*я*чи... сид*я*чи.

До Основяненка.

29, 7, 8. Заграло, сказало синє море:
„Не вернутця: на віки пропало!“

Тут передовсім замість заграло лїпша лекция, доси звичайно принята: загуло, і що до змісту, значіння обох слів, і що до форми. Далї се не два вірші мають бути, але три, що тому, хто має музикальний слух, зараз насуває ся. Дивно, що ся так очевидна похибка, котру я собі ще давно-давно сам поправив, так довго задержала ся: вона знаходить ся в львівськім виданню з 1867 р., мабуть звідти перейшла до празького, а звідси і до сього другого львівського. Аж у женевськім виданню з 1890 року її усунено. Має бути:

Верніте ся!...“
— „Не вернуть ся!“
Загуло, сказало
Синє море: „Не вернуть ся,
На віки пропало!“

29, 13. Козачина. В иньших виданнях є козачизна. І я не люблю окінчень на изна (козачизна, отчизна), одначе тота форма тут відповіднїйша, як козачина. Скорше вже могло би бути: козаччина.

29, 23. Та не дуже, бісів сину! Хоч такий текст, як се зазначено в празькім виданню, має подавати власна рукопись Шевченка (так само, як повисше Заграло, сказало синє море), але справедливо всї видавцї, не виключаючи празького, приймили лекцию: Та не дуже, бо все гине, як і сам др. Огоновський не держав ся тої-ж рукописи в попереднїм віршу, де замість лекциї її Сьмійсь, поганче, враже приймив звичайну лекцию Сьмій ся, лютий враже. Лекция бо все гине дає і лїпший зміст, лїпшу звязь (= Не дуже сьмій ся, лютий враже! Бо хоч все гине, та не поляже слава), і делїкатнїйший а тим і відповіднїйший тут вираз.

29, 8 з д. От-де, люде, наша слава... Сей і дальших 5 віршів вяжуть ся тїсно з попереднїм, отже не треба їх відділяти і робити з них окремого уступу.

У Вильнї, городї. 38, 5 вибіг*а*. Має бути вибіга*є*. Сего домагає ся ритм.

Перебендя. 41, 10. А як би почули, що він одинокий Сьпіва на могилї. *Що* тут питайний заіменник, а не злучник, отже по правописи д-ра Огоновського (зовсїм рациональнїй) повинно бути щ*ó*, не щ*о*. Бо зміст такий: Як би почули те, щó він сьпіває, себто як би почули слова, як би знали зміст його піснї, а не: Як би довідали ся про його сьпіваннє в самотї.

Іван Підкова. 42, 3 з д. На тій Українї. Лїпша від сеї рукописної лекциї загально принята лекция: Нашій Українї. Менї здає ся, що без якогось близшого поясненя не могло б стояти: на *т*ій Українї, а мусїло би стояти: на *с*ій Українї.

Тарасова ніч. Др. Огоновський справедливо подав сю поезию по женевському виданню з 1890 р., котре має текст досить значно змінений а особливо містить два уступи, оден на 36 а другий на 8 віршів, яких зовсїм не було в попереднїх виданнях. Тілько ж др. Огоновський при виборі текстів поступив тут, як і декуди-инде, занадто еклектично, себто за мало держав ся того тексту, який признав за найлїпший, а міняв його без відповідної причини з иньшими. До того ж він привязує за багато ваги до рукописних текстів Шевченка. Ті тексти мають рішуче значіннє там, де звичайна лекция очевидячки лиха; але там, де звичайна лекция добра, вона вийшла певне з поправки самого ж поета.

45, 7—5 з д. Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Завяне серденько!

Звичайні видання, а так само і женевське, подають згідно такий текст:

Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько.

В празькім виданню поданий в примітці отсей рукописний текст Шевченка:

Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько.

Мені звичайний текст здає ся ліпшим від сеї рукописної варианти, а за ним промовляє ще то, що його подає і найліпша рукопись, котра служила за підставу виданню женевському; його отже і треба було держати ся. Коли ж хто уважає ліпшим рукописний текст Шевченка з празького видання, то повинен його, як се наказують правила критики, в цілости приймити, а не брати часть з одного тексту а часть з другого, хиба щоби за тим промовляли якісь специяльні, дуже важні причини. Але сих тут зовсїм нема. Отже не треба було брати перші два верші з рукописного тексту Шевченка по варианту видання празького, а остатній з тексту звичайного.

49, 5, 9, 10, 12, 27 і 50, 1 з д. В сих вершах др. Огоновський відступив від женевського видання а держав ся тексту звичайного, хоч у тих самих уступах в иньших віршах (49, 3, 11, 25, 50, 3, 10, 14) пішов за виданнєм женевським. Відповідної причини до того нема, отже треба було або і в сих держати ся звичайної лекциї або і в тамтих приймити текст женевського видання. По тому виданню має бути:

49, 5. Зійшло сонце — до одного
49, 8—12. Через степи, щоб летїли
Крюки Ляхів їсти.
Налетїли крюки з поля
Поганців будити;
49, 20. Щó славою стала
49, 27. Сидить крячок на могилї
50, 1 з д. Та з ворогів покепкую.

Зрештою не можу не признати рациї примітці д-ра Огоновського, що в празькому виданню текст являє ся більш ядренистий, ніж у виданню женевському.

Черниця Маряна. Найліпший текст сеї поеми є в львівськім виданню з 1867 р., поданий також межи вариянтами в примітках празького видання. Що сей текст ліпший як петербургський „Кобзарь“ з 1867 р., показує дуже виразно кожда варияпта в петербургськім виданню; майже всї ті вариянти вже з ритмічних причин цїлком неможливі. Др. Огоновський тримав ся справедливо львівського тексту; шкода тілько, що відступив від него в отсїм місци:

78, 8 з д. В львівськім виданнню стоїть:

Осталась вдовою,
Ой осталась удовою
Та й немолодою.

В иньших виданнях другого вірша нема, тай др. Огоновський його випустив. Але сей вірш конче потрібний з огляду на ритмічну будову цїлої сеї части поеми. Без нього дальший вірш Та й немолодою остане ся відорваним межи чотирма попереднїми і чотирма дальшими віршами, котрі з собою римують ся. Хоч форма у Шевченка не буває дуже старанна, але такої недбалости він звичайно вистерігає ся, а коли до чотирох віршів ще додає дальші, то не оден але два, що творить вже ліпший, красший склад. Повторення одного вірша трафляють ся часто, і се не тілько не разить, але нераз конче потрібне.

Гайдамаки. 102, 1 з д. По сїм віршу Пяний і веселий іде в иньших виданнях не крапка, але дві крапки (:) а потім дві стрічки крапок. Може в них до слова веселий римує ся Jeszcze Polska nie zginęła?

116, 18—21. Слова Задзвонили до — А я доспіваю кобзар не співає, іно говорить; через те тут не треба знаків наведення (“ “), як нема їх н. пр. у празькім виданню, бо ті знаки мусїли б означати, що кобзар сьпіває сї слова.

130, 24. а хто винен Ксьондзи Єзуїти. Має бути: а хто винен? Ксьондзи, Єзуїти. Здає ся, що тілько через друкарську помилку по слові винен нема знаку питання, а по слові Ксьондзи протинки.

157, 10. Сю викрапковану стрічку маю в моїх рукописних дописках. Вона гласить: Нема міста, волї!

161, 2 з д. **щоб** не було і правди. В моїй рукописи: не було і правди (без слова щоб).

162, 3. сьліпого кобзаря. Ліпше в моїй рукописи: *старого* кобзаря.

За думою дума. Найліпший текст сеї думки есть очевидячки в лихім зрештою виданню Їергарда (Neue Gedichte von Puschkin und Schafftschenko, Leipzig 1859), звідки подано варянти в празькім виданню в примітках. Справедливо др. Огоновський держав ся переважно сього тексту, але треба було се зробити і 167, 3 з д. та написати там Своєї дитини (замість Рідної дитини) і 167, 7 з д. та й лишити там текст Їергарда і празький: Нічого, мій брате!... а не приймати з видань российських: Болиголов, брате! Ся друга лекция вправді відповіднійша до дальшого тексту цензурованого, але до повного тексту вона меньше відповідна.

Минають дні. Другий том празького видання „Кобзаря" подає ліпший текст сеї думки від тексту звичайного, цензурного, котрий поміщено в першім томі того ж видання і котрого держав ся др. Огоновський. Словам То дай злої, злої! (168, 11 з д.) ліпше відповідають слова: А коли ні, то проклинать Та сьвіт запалити ніж текст цензурний: І Твій сьвіт нерукотворний І Тебе любити (168, 3 і 4 з д.). Очевидно тогди треба і 168, 5 та 7 взяти з того-ж тексту II-ого тому празького; сей текст подав др. Огоновський в примітках на стор. 302. Може бути, що і друга, звичайна лекция походить від Шевченка, котрий примінив текст до вимог цензури (як і в попередній думці: За думою дума). Тому добре буде додавати в виданнях також цензурну лекцию.

Ой чого ти почорніло. 169, 2 з д. Та, орючи у кайданах. Ся лекция взята з першої рукописи Шевченка, поданої яко варянта в примітках празького видання, замість звичайної Мене з тиха, та орючи. Але приймаючи її, треба було після неї подати і поперед Не вирвете ся на волю замість Не вернете ся на волю. Ліпше лишити ся при звичайнім тексті.

Пустка. 177, 4 з д. А колись, давно колись-то. Так стоїть у рукописній варянті, поданій в примітках празького видання, замість звичайної лекциї А він колись був кликаний. Але текст тої рукописи взагалі гірший, через що і др. Огоновський у всіх иньших місцях її не тримав ся, то й тут не варто його узглядняти.

Хустина. 179, 12 з д. Минає літо, мина й друге. Має бути: Мин*а* літо, мина й друге; сего вимагає конче

ритм (порівнай дальше: Іде війско, іде й друге), тай так і є в львівськім виданню з р. 1867.

Калина. 182, 7 з д. *У* Господа просить. Так по празькому виданню, але там мусить бути проста друкарська похибка, бо повинно бути *І* Господа просить, як і є в иньших виданнях.

184, 4. По словах На віки спочило треба поставити кілька крапок, а дальші вірші повинні творити новий уступ. Куліш у своїм альманаху „Хата“ подав замість послїдних 11 віршів иньший текст, зложений з 14 віршів, по части лїпший, але в части і гірший від сего. Текст Кулїша, поміщений межи варіантами празького видання „Кобзаря“, ось який:

Не сон-трава перед сьвітом
Одцьвіла, зівяла, —
То дївчина на могилї
Плакать перестала.
Перестала сльози лити
І тяжко любити;
На вік-віки на могилї,
Сльозами умита,
Втомила ся тай задрімала.
З-за гаю сонечко вставало,
Радїли люде і т. д.

Утоплена. 188, 7. Ганна роздягла ся. Сей вірш повинен римувати ся з віршом 5.: До ставка купатись. Тай повторенне слова Роздягла ся в дальшім віршу тут не конче вмістне. Може має бути: На березї Стали роздягатись. Роздягла ся, розкинулась і т. д. або щось подібне. Але бою ся, аби, замість неуважного переписувача або складача друкарського та коректора, такими кон'єктурами не поправляти самого Шевченка.

189, 4. Не хочеш? не хочеш! Може замість другого не хочеш! має бути не хоче! з лїпшим римом до попереднього карі очи?

Н. Маркевичу. 194, 9. Полетїв би, послухав би, Заплакав би. В моїх рукописних записках стоїть: Полетїв би *я*, послухав, Заплакав би. Ся лекция здає ся менї лїпшою, раз що тут виразно зазначена перша особа, а друге що не повтаряє ся три рази би, що не конче мило звучить.

Чигирин. 195, 5 і 196, 19. Чиг*и*рине, Чиг*и*рине! Має бути Чигрине, Чигрине! як є Чигрине 197, 5 з д. Так

мають і иньші видання, окрім женевського. Не треба баламутити ся тим, що той вірш відповідає чотиростоповим трохеїчним віршам І сьвятая твоя слава (195, 7) та Проспав-єси степи, ліси (196, 21), що значить і він повинен бути також чотиростоповим трохеєм. Він вяже ся тїсно з віршами, що йдуть безпосередно після него: Все на сьвіті гине і Мій друже єдиний, з котрими і римує ся, тому він і ритмом власне з сими віршами сходить ся.

195, 4—1 з д. За що-ж боролись ми з Ляхами?
За що ж ми різались с панами?
За що скородили списами
Татарські ребра?

Львівське виданнє з 1867 р. має такий текст:

За що-ж боролись ми з Ляхами?
За що ми різались з Ордами?
За що скородили списами
Московські ребра?

Хоч число многе Ордами ледве чи тут добре, а вираз різали ся видає ся менї відповіднїйшим до слів з панами ніж з ордами, але за сею вариянтою промовляє той важний арґумент, що в нїм кожде питаннє подає що иньшого а не повтаряє одного і того самого (з Ляхами = з панами), тай що тут подані так само три неприятелї козацької України, як в „Тарасовій Ночи“:

Як Москалї, Орда, Ляхи
Бились з козаками. (45, 10, 11)

І дальші лекциї того-ж львівського видання заслугують на увагу:

196, 21. Проспав-єси степи синї (замість степи, лїси) і

196, 6 з д. Не рвіть душу, не палїте (замість Не рвіть, думи, не палїте).

Всї ті вариянти львівського видання потверджують ся і текстом, поміщеним у львівській часописи „Вечерницѣ“ з 1863 р. нр. 11, котрий зрештою не зовсїм ідентичний з ним.

Кавказ. Найлїпший текст сеї поеми є в „Вечерницях“ 1863 ч. 13 і в львівськім виданню Шевченка з 1867 р., на котре дивним дивом редактори празького видання зовсїм не звернули уваги і не подали його лекций навіть межи вариянтами, хоча в иньших поезиях се робили, а тут помістили вариянти видання Ґергарда, що не мають нїякої вартости. Я подаю поправки

з „Вечерниць“ і львівського видання, а для повноти додаю також у кількох місцях варияпти з рукописи, яку маю.

214, 13. Не вмірає душа наша. В моїй рукописи стоїть: Не вмірає наша правда. Порівнай низше стор. 7 з долу: правда наша пяна спить.

214, 15, 16. не виоре На дні моря поле. В моїй рукописи стоїть: не ви*д*ере (поправлено: не ви*о*ре) На дні моря пол*я*. До риму ліпше і що до граматичної конструкциї правильнійше пол*я* як пол*е*.

214, 4 з д. Даси, Боже, утомленим. В моїй рукописи стоїть: Ляжеш, Боже, утомлений. Ся лекция находить ся і в „Вечерницях“ і в рукописній варияпті празького видання. Я радив би приймити її в текст з огляду на дальший вірш: І нам даси жити.

216, 3. А в нас? Сю лекцию взяв др. Огоновський з рукописної варияпти в празькім виданню, хоча в иньших місцях він тої рукописи не держить ся. Ліпша звичайна лекция: У нас, від котрої нема причини відступати.

216, 18 і 19. Тай тілько-ж то!
Ми не погане, —

Се має бути очевидячки не два вірші, але оден, як і є в „Вечерницях“, в львівськім виданню і в моїй рукописи.

216, 13 з д. Од Молдаванна аж до Фінна. У Їєргарда, в „Вечерницях“, у львівськім виданню і в моїй рукописи стоїть: Од Молдаван*и*на до Фінна.

217, 1, 2. Та потім прямо в рай,
Хоть і рідню всю забирай!

Має бути: *І* прямо в рай, Хоть і рідню всю забер*и*! Так є в „Вечерницях“, у львівськім виданню і в моїй рукописи.

217, 10. Щоб крадене перекупать та продавать. Слів та продавать нема в „Вечерницях“, у львівськім виданню і в моїй рукописи. Вони і псують ритм, отже треба їх пропустити. (Але могло би і то бути, що тут які слова з чотирма складами випущені, тоді треба би писати:

Щоб крадене перекупать
Та — — — — продавать.)

217, 12 з д. За нас добрих? В моїй рукописи стоїть: За нас грішних?

217, 10 з д. Щоб ми з Тебе насьміялись? В моїй рукописи стоїть: Що б*и* з Тебе насьмі*ва*лись?

218, 11. І як під них спини підставляти; — Сей вірш очевидячки інтерполяция, що псує ритм, його треба пропустити. В „Вечерницях“, у львівскім виданню і в моїй рукописи його нема.

Холодний яр. 220, 2. Чи то загатили. Ся лекция взята з одної рукописної варіянти в празькім виданню, котрої рукописи др. Огоновський в иньших місцях не держав ся. Звичайна лекция Чи то засадили видає ся мені ліпшою.

220, 14. святого закон*у*. Так стоїть у всіх виданнях; але мені здає ся, що треба писати сьвятого закон*а*, — се ліпше до риму (Нерона).

220, 12—10 з д. „Гайдамаки не воїни,
Розбійники, вори, —
Пятно в нашій історії!...“

Так подають усї видання. Але мені здає ся, що сї вірші мають стояти в російській мові, отже

„Гайдамаки не воины,
Разбойники, воры,
Пятно въ нашей исторіи!...“

На се, здає ся, вказує і чисто російське слово воръ, котрого Шевченко, о скілько знаю, зрештою ніколи не уживає, і також форма Р*а*збійники в сім однім місцї в празькім виданню, котре має дальше вже все р*о*збійники.

Розрита могила. 222, 6. Менї подобає ся ліпше рукописна варіянта мамо замість мати, а 223, 3 здає ся менї, що замість *І* могили мої милі, як подають усї видання, ліпше було би: *А* могили мої милі.

Великий Льох. Першої части сеї поеми нема в давнім львівськім виданню; празьке виданнє має дуже лихий текст. Далеко ліпший текст подає женевське виданнє, з котрим переважно згідний, декуди від него навіть трохи ліпший, текст у д-ра Огоновського. Другу і третю часть має львівське виданнє з ліпшим текстом як празьке.

224, 10. Ми пташки душі. Ліпше видає ся менї: Ми тепер душі, як є в першій рукописи і в женевськім виданню.

224, 12. Як той розкопуватимуть льох. Так стоїть у всїх виданнях, але се дає злий ритм. Може слївце той треба пропустити і писати: Як розкопувати-муть льох. (Найлекше читати було би: Як той копати будуть льох.)

225, 18. чорнобрива. Має бути чорнобр*о*ва, бо мусить римувати ся до слова (стр. 16), хоч так є у всїх виданнях.

226, 8 з д. Од матері неживою. Має бути неживої, як і є в женевськім виданню.

226, 7 з д. Щб то вже просила. Ві всїх инших виданнях стоїть: Щб вже *я* просила. Так і має бути.

227, 6 і 7. Я йшла за водою Повз хатину. Так стоїть і в празькім виданню. В женевськім є ще гірше: Я йшла за водою Повз хатою. Ліпшу лекцию подає як у инших місцях так і тут перша рукопись, котрої варияити поміщені в празькім виданню: До хатини; тілько що поперед не може стояти за водою але з водою. Отже має бути:

Я ішла з водою До хатини.

228, 5 з д. Скажіте сестриції! Сей вірш непотрібний, метрично відорваний і псує уклад. Див. до 8, 22.

228, 4 з д. Полетїли. Ліпше в женевськім виданню: Полетї*мо*.

228, 1 з д. Виднїйш буде й чутно. Так стоїть і в женевськім виданню. Ліпше може в празькім: Відтіль буде чути. Душі-пташки посідали були на хрест Суботівської церкви, щоб звідтам було їм виднїйше, як будуть розкопувати Великий Льох (224, 11); але ночувати полетїли в лїс, де їм буде вигіднїйше і звідки також буде можна почути, як зачне ся робота коло копання льоху: тодї ж вони зможуть знов прилетїти на таке місце, де буде виднїйше.

229, 6 з д. По-серед лану. Всї иньші видання мають По-серед лїсу. Не виджу достаточної причини, щоби від тої лекциї відступати.

230, 16. На яку ще? Так стоїть і в празькім виданню. Має бути: На яку *се*? як є в львівськім і в женевськім виданню.

230, 2 з д. То вже запишались? Ліпше в львівськім і женевськім виданню: Уже й запишались? (В празькім цїлком зле: То вже запанїлись?)

233, 2 з д. Другий... (оце вже наш!)... Так стоїть у всїх виданнях, але ритм вимагає тут конче ще двох складів. Здає ся, що по Другий пропущене слово буде; отже було би:

Оден буде, як той Їонта (233, 4 з д.)
Другий буде (отсе вже наш!)

234, 2 з д. над Чигрином. Так стоїть тілько в лихім текстї празького видання, львівське і женевське мають ліпшу лекцию: над Києвом.

235, 13. *И* летячи сьпівали.
Се очевидно тілько друкарська помилка замість *Й* летячи сьпівали.

237, 15. Та нічого не знаєте!
Ліпше в львівськім і женевськім виданню: *А* нічого не знаєте!

238, 16. Лучче полягаймо
Так стоїть у женевськім виданню. Ліпше в львівськім: Лучче полягаєм, що добре римує ся з попереднім заспіваєм.

238, 8 з д. Копають день, копають другий. Ліпше, задля ритму, після львівського видання:

Копають день, копають два.

239, 15. Кому небудь...
Сї слова псують ритм і зовсїм не потрібні, їх треба отже пропустити. В львівськім виданню їх нема, а в празькім хоч є, але нема слова Засьміялись, через що там ритм ненарушений.

Невольник. 260, 6 Згадав — та й заплакав. В сїм віршу недостає трьох складів, щоби був добрий ритм. Можна би догадати ся якогось трискладового слова або при Згадав, н. пр. сердега, або при заплакав, н. пр. нищечком.

260, 13—15. Богу помолив ся,
Та й пішов собі с-під хати
В садок походити.

Перший і третїй з сих віршів повинні римувати ся. Хоч рими у Шевченка не дуже старанні, але годї припустити, щоб він так цілком не дбав про рим, як тут. Міг би також від біди, замість до помолив ся, бути рим до хати, се у Шевченка трафляє ся, отже н. пр. в остатнім віршу похожати замість походити??

До мертвих і живих. Тексту сеї поезиї я не переглядав, але впала менї в око одна дрібна похибка, котра знаходить ся мабуть у всїх виданнях: 293, 18 замість Дїла незабу*т*ні має стояти: Дїла незабуті. Сего вимагає рим до забути; а значінє є зовсїм однакове.

2) II-ий том.

По-над полем іде. 5, 13. Хоч і не проси. До риму було би лїпше, а також з дальшими словами Не кричи й не проси лїпше вязало би ся не кричи замість не проси, але знов до попереднього вірша Нї на кого не вважає лїпше годить ся не проси. Кон'єктури не ставлю, тілько звертаю увагу.

6, 7. *І* хреста. Має бути *Й* хреста, як і є у Балашова.

Менї однаково. Слова сеї думки Як Україну злиї люде Присплять, лукаві, і в огнї Її, окраденую, збудять (6, 4—2 з д.) не досить ясні. Тому я подаю вариянти з моєї рукописи, але зазначую, що рукопись се не дуже добра, як видко з того, що 6, 12 з д. замість На нашій не-своїй землї має гірший текст: На обезчещеній землї. Отже замість згаданих трьох віршів у сїй рукописи стоїть: Як Україну злиї люде Задушать вві снї і в огнї Вдову окраденую з'огудять [поправлено: окраденую збудять].

Чи ми ще зійдемося. 12, 1. бо время люте. Варианта Во время люте, про котру др. Огоновський згадує в примітках на стор. 386, знана була вже давно; вона находить ся і в моїй рукописи. Во рішучо лїпше від бо: не через те треба Україну любити, що время люте, і не тілько тодї треба її любити, коли время люте; але во время люте, в тяжку мінуту треба молити ся за неї. Отже і льоґіка, на котру покликує ся др. Огоновський, як раз промовляє за лекциєю Во время люте.

На батька бісового. 13, 3. папер. Має бути пап*і*р. Се і правильнїйша форма і лїпше римує ся з дальшим мир (13, 5).

Ми в купочці. 21, 12 з д. Бу*ва*ло, в ноч*і*. Має бути Було, в-ночи; першого вимагає ритм а другого рим. Так само має бути було зам. бу*ва*ло 125, 8.

І виріс я. 28, 3. *Й* сивію. Має бути *І* сивію. Сего вимагає ритм.

Заросли шляхи. 30, 6 з д. На тую *В*крайну. Має бути: На тую *У*крайну. Сего вимагає ритм.

Як-би менї, мамо, намисто. 44, 11 з д. Грає, мамо, музика, троіста. Львівське виданнє має: Там музика грає троїста. Се дає лїпший ритм, але рим усе ще лихий. Чому-ж би тут не мало бути: Там музик*и* гра*ють* троїст*і*? Зараз же в другій строфі стоїть: найму я троїст*і* музик*и*. Отже хиба поет поставив тут число єдиничне умисне тілько задля того, щоби був гірший рим?

Як-би менї черевики. Сеся думка складає ся з трьох строф по шість віршів, се і треба відзначити як і в многих иньших поезиях Шевченка треба перевести поділ на строфи. 45, 12. Черевиків немає. Се противне ритмови; має бути: Черевиків я не маю.

Ой у саду. В сїй поезийцї, поміщеній перший раз у збірцї поезий Шевченка, хибує двох віршів. По 57, 9 повинен ще

другий раз повторити ся вірш Я б за тебе вийшла. Так само треба повторити дальший вірш 57, 12: Кучерики змила. Такі повторення в поезиї а пропущення в писанім або друкованім тексті трафляють ся часто. Як додати сї два вірші, то вийде гарненька і що до форми чотирострофова поезийка.

Хатина. 62, 3. в тім раї. Має бути ра*ю* задля риму до блага*ю*. Закінченнє *ю* находить ся дуже часто у Шевченка: ра*ю* н. пр. II, 70, 12; 71, 21 і т. д.

Лічу в неволї. 62, 20. Молитва... Тут очевидячки нестає трьох складів з римом до нїчого (62, 18). Може б доповнити сей вірш словами: до Бога?

Менї здаєтця. 66, 10 з д. А люде справдї не вмірають. Менї се *А* не конче видає ся добрим; на мою гадку ліпше би було замість нього *Що*. Тодї був би зміст такий: Я не знаю (напевно), але менї здає ся, що люде по-правдї не вмирають. Але *А* находить ся у всїх виданнях, і його можна від біди виправдати.

Ну, що-б здавало ся. 68, 11. Я вже думав спать лягать. Ритм вимагає тут одного складу більше. Може задумав замість думав або щось иньше таке?

Русалка. 76, 9—11. С паном у палатах,
Може знову розкошує
Моя грішна мати!“

В моїх записках стоїть: З паном моя мати,
Може знову роскошує
Грішниця в палатах?!“

Лілея. 77, 2. В моїй рукописи тут і в дальших віршах л*и*лéя замість лїлéя. В иньших поезиях Шевченка знаходить ся і форма лї́лїя.

78, 20. Убили — не вбили. В моїх записках: Вбити — не убили. Се здає ся менї ліпшою лекциєю.

Н. І. Костомарову. 81, 14. Моїх крівавих, тяжких сльоз. Ліпше в моїй рукописи: Моїх тяжких, кровавих сльоз.

81, 6 з д. Чорнїйше. Має бути Чорнїйш*а* (мати іде). Так і є в моїй рукописи.

Сон. 90, 22. Та все пішло... на грище.
Тут очевидячки пропущені і тільки викрапковані два склади. Здає ся, що треба доповнити словом Москві. Порівнай: Великий Льох I, 226, 3 з д. Москалям на грище. — Треба

би конче, поки час, старати ся, щоби викрапковані слова і цїлї вірші вишукати чи з рукописей чи хоч би може з памяти людей.

92, 7. Замість *сонечко* ритм вимагає *сонце*.

Не знаю, як тепер. 113, 2. В першім віршу *Не знаю, як тепер Ляхи живуть* два склади за багато; се вказує ритм цїлої поезиї. Можна би опустити слово *тепер*, тодї ритм був би цїлком добрий, а зміст не потерпів би багато, бо слово *вольними* в дальшім віршу, іменно коли його вимовляє ся з притиском, вказує по-трохи на той час, що зазначений словом *тепер*. Але хоч слово *тепер* не мусить бути абсолютно, то таки воно потрібне, і я не важив би ся його з ритмічних причин викидати. Зовсїм таке саме находить ся в знаних віршах Шіллєра в Валленштайнї:

Das eben ist der Fluch der bösen That,
Dass sie fortzeugend immer Böses muss gebären.

І тут слово immer псує ритм, і можна би від біди без нього обійти ся; але годї його оспорювати.

113, 5. *Сигисмонд*. Се слово повинно б римувати ся до *живуть*. Чи не має отже писати ся *Сиґисмунд*?

113, 18. *землї* має римувати ся з попереднім *поросли*. Вправдї Шевченко, як уже згадав я, на рим не дуже вважає а українські писателї уживають мабуть тільки форми *землї*, як се є і в російській мові; але в Галичинї, а може і на Українї, каже ся в 3-ім і 7-ім відмінку *земли*; отже чи не можливо, що й Шевченко уживав сього окінчення *и* побіч *ї*? Нехай би над тим компетентні люде застановили ся! Форма нераз би на тім зискала, н. пр. 63, 8 *николи* і 10 *неволї* дають лихий рим, а дадуть добрий, коли *неволї* поправить ся на правильнїйше граматично *неволи*. Так само 80, 11 *землї* — *коли* і т.д.

113, 19. Я жив на хуторі;
Сей вірш має на два склади меньше, як иньші. Може бути, що вони загубили ся, але може також бути, що сам поет їх не зложив.

Між скалами. 135, 10. *Або втопи*. Тут очевидно недостає чотирьох складів; поки не найдуть ся, треба їх виповняти павзами (— — — —) або крапками.

139, 3 і 2 з д. *Як сей неук!... Де-ж нам грішним*. Се очевидячки не два вірші, іно оден.

Сьвіте ясний. Сеся поезийка подана тут, як і в празькім і женевськім виданню, дуже хибно. Добрий текст її я подиктував

у своїм часї Ом. Партицькому до його книжочки „Провідні ідеї Т. Шевченка“. Лїпший від звичайного, але гірший від сього є в „Громадї“ Нр. 4, Женева“, стор. 63 і 64. Поправити треба:

228, 1 з д. своїй на твоїх

229, 1 омурано на одурено

229, 2 (Премудрого одурено) на Кадилами обкурено,

229, 9 Люльки з кадил закуряти на А з кадил люльки курити.

229, 11 А кропилом на Кропилами

229, 12 вимітати на замітати [?]

Не журю ся. 230, 8. побиває. У Балашева п*р*обиває.

Могила Богданова. Сеся поезия і тут і в празькім і в женевськім виданню подана дуже хибно. Найлїпший її текст у „Вечерницях“ (1862 нр. 39), де вона має напись „Суботів“, а потім у зроблених після нього „Доповненях і вариянтах“ львівського видання з 1869 р. (II, 263 і 270), котрих не доглянула редакция анї празького видання анї сього львівського. Взагалї менї дивно, що редактори ріжних видань Шевченка не замітили тих богато хиб і пропусків, які вони подибали, і які самі кидають ся в очи лихим ритмом або лихим змістом. Вони ж по найбільшій части приймали за добре все що знайшли, і переписували майже невільничо. — Отже треба поправити і доповнити:

214, 13. Не зовсїм так сталось...
Замість сього має бути: Не так воно стало, а потім ідуть іще два вірші:

Москалики що зазріли,
То все [або *Те і*] очухрали.

240, 19. По віршу От-так то Богдане! пропущені знов два вірші: Занапастив єси вбогу
Сироту Украйну.

В „Доповненях“ львівського видання є перед сими двома віршами ще оден: От-таке то сталось! а потім, так само як і в „Вечерницях“, замість Украйну є Вкраїну; але се очевидні помилки, котрі легко поправити. Н. пр. Укра́йну вимагає рим.

240, 25. Ляха задавила... Має бути:

Ляха задавила,
Байстрюки Єкатерини
Сараною сїли.

Отже тут третїй раз у сїй короткій поезиї пропущені два вірші.

Чи не покинуть нам. 242, 24. Замість нота*х* має бути нота*м* (рим до потім).

243, 4. Замість Дніпр має бути Дніпр*о*. Сего вимагає і ритм.

Марку Вовчку. 246, 5 з д.

І думу вольную на волю
Із домовини воззову!
І думу вольную!...

Так подають і иньші видання. Я тут не можу знайти доброго змісту, особливо в повтореню слів думу вольную. Чи не має стояти:

І ду*ш*у вольную на волю
Із домовини воззову!
І думу вольную...

Пор. Кавказ, I, 214, 13: Не вмірає душа наша.

Неофіти. Текст сеї поеми дуже відмінний майже в кождім з давнїйших видань: у „Вечерницях" (1862, нр. 31, 32, 33), у львівськім виданню з 1867 р. і в виданню празькім. Женевське і нове львівське виданнє взяті з празького, а виданнє Балашова більше подібне до давнього львівського. Варто би собі завдати труду і зі всїх тих видань зложити сякий-такий поправний текст. Я тут обмежу ся на зовсїм немногі місця, подаючи поправки деяких грубших помилок, більше для прикладу.

260, 13 і 12 з д. Сї два вірші хибно розміщені; має бути:

В Алкида первенець її
Росте... Лицяють ся гетери,

262, 5—7 має бути:

Трохи не голиї стоять
Перед Кипридою, і в лад
Співають гимн. Приуготован

263, 3 і 4 має бути:

Стрімглав повісили старого
Апостола Петра сьвятого;

263, 8—10 мають гласити:

Твій син Алкид, твоя дитина,
Твоя любов, твоя єдина
Утїха, радість на землї.

265, 1 і 2 з д. має бути:

Не поклонїтесь! Все брехня:
Царі, попи...

267, 5 і 6. Се не два вірші мають бути, а один вірш:
В Колїзеї. А тим часом

269, 1 і 2 має бути:
За матерями християнам.
Мов двони загули кайдани.

269, 16. Межи словами виростуть і внучата випущені чотири слова, отже з сього одного вірша мають бути два:
І виростуть вони колись
На местників внучата тиї,

270, 2 і 3 має бути:
У Колїзей. Мов у різниції
Кров потекла. Ликує Рим...

270, 8. По Сципіонах. Лютуй, лютуй,
Має бути: По Сципіонах. Пий, лютуй,

271, 12 з д. І ніби заплакав
По сім віршу пропущені два вірші:
Сполохнувшись, сумно-сумно
Над ним ворон кракав.

271, 3 з д. Сходить місяць. Треба додати: круглолиций...

272, 1—10 має бути:
Тілько ми, Адаме,
Твої чада преступниї,
Не одпочиваєм
До самої домовини
У проспанім раю.
Гриземо ся, мов собаки
За маслак смердячий,
Та тебе ще зневажаєм,
Ледачі, ледачі...

273, 11 і 12 має бути:
А ти остала ся одна,
Одна на березї. Дивилась,

Відьма. 276, 15. Замість в лице має бути в лиця, як і є в „Вечерницях“ і в львівськім виданню; сього вимагає і ритм і рим.

277, 3 з д. І менї нема де дїтись!...
Так подає лише женевське видання. Далеко лїпше стоїть у всїх иньших виданнях: Не знаю, де од їх подїтись!... Сю лекцию треба й задержати...

280, 11. Я розкажу тобі...
Сей вірш взятий з женевського видання, в иньших його нема. Його треба або викинути або припустити, що на кінци хибує двох складів з римом до була в попереднім віршу, отже тоді писати б:

Я роскажу тобі — —

285, 8 з д. От-тоді проклятий!...
Так після празького видання, і так є у Балашова. В львівськім виданню і в „Вечерницях" стоїть: Одійди, проклятий!... Мені здає ся, що має бути: От то*б*і, проклятий!...

286, 25. С циганами, й тихо
Здає ся, що має бути так, як стоїть у львівськім виданню: З*а* циганами, — *і* тихо. На се вказує і лекция празького видання: З циганами. І тихо.

Во Іудеі. 294, 9. По віршу Стояли ліктори. А цар, треба додати після женевського видання Самодержавний государ.

Марія. 297, 13 з д. І радо, аж сьмієтця, радо. Ліпше буде: І рад*а*, аж сьміеть-ся, рад*а*.

301, 4 з д. І гость за нею, й це в ярочку.
Й це є мабуть кон'єктура д-ра Огоновського. В празькім і женевськім виданню замісьть *й це* стоїть *і се*. Але так не може бути задля ритму. Мені здає ся, що найліпше буде пропустити слівце *се*, котре тут зовсім непотрібне, і лишити само *і*, або замість *і се* чи *й це* писати *та*.

302, 7 з д. І досі мерли-б!
Ритм вимагає тут конче: І досі мерли б*и*!

302, 3 з д. Замість душ*е*ю вимагає рим: душ*о*ю. Се й так властива форма у Шевченка. Пор. І, 5, 12.

305, 16. До дому котитця.
Справедливо догадує ся др. Огоновський, що поет писав до до*л*у, а не до до*м*у. Сю кон'єктуру треба було вставити в текст, а лекцию до дому подати в Примітках.

311, 15 і 16. Тихенько-тихо; ангел спить...
Та щоб його-то не збудить, —
Зміст такий: Мати дивить ся тихенько і видить, що ангел спить, та пильнує ся, щоб його не збудити. Отже інтерпункция повинна бути:

Тихенько-тихо: ангел спить...
Та щоб його-то не збудить!

314, 22. Як узрів діточок, пристав
Ліпше після празького і женевського видання при*е*став (с. є. при*о*став) замість пристав. Або може
Як *в*зрів діточок, при*о*став

Саул. 319, 8. Ростуть і висятця царі.
Слова висять ся я не розумію. Може має бути бісять ся? (Помилка могла повстати легко через заміну *б* на *в*.)

Псалми Давидові. 340, 15. Познать, розбити тьму... Тут очевидячки недостає трьох складів з римом до слова глаголи в дальшім віршу. Можна догадуватись отже слова неволї (пор. II, 241, 5 тьму неволї).

На сім кінчу і повтаряю, що дуже рад би я, аби сеся стаття заохотила кого занятн ся докладнійше текстом Шевченка. Бою ся, як сього не зробить ся, то і в дальших виданнях будуть повтаряти ся дотеперішні похибки, як повтаряють ся доси. А чим дальше, тим тяжше буде поправити помилки і прогалини виповнити. Декотрі поезиї перед 30 роками знані були в ліпшім тексті, як тепер, а пропущених і тілько викрапкованих слів, віршів тай цілих уступів усе ще повно, навіть у таких поезиях, як Катерина. Треба отже спішити ся зі збираннем усяких материялів, рукописей, споминок і т. д., поки час. А зібрані материяли, хоч би й дрібні, треба оголошувати, не ховаючи їх аж до критичного видання, котре хто знає коли появить ся.

Додаю ще реєстр материялів, котрими я користував ся, а звертаю особливо увагу на „Вечерницѣ" і на Доповненя та варіянти львівського видання з р. 1867—1869. Були у мене під рукою:

1) Кобзарь Тараса Шевченка. Коштомъ Платона Семеренка. С. Петербургъ 1860.

2) Вечерницѣ, литературне письмо для забавы и науки. Львôвъ. Рочникъ першій 1862 чч. 1—43, рочникъ другій 1863 чч. 1—16. В них поміщені отсї поезиї Шевченка, в більшій части по рукописям: 1) Відьма, річник I. чч. 16, 17, 18. 2) Остання дума I, 21. 3) Русалка I, 22. 4) Гамалїя I, 23. 5) Неофіти I, 31, 32, 33. 6) Тарасова Ніч (уривок) I, 34. 7) Прольоґ до Гайдамаків I, 35, 36. 8) Суботів I, 39. 9) Сон I, 43. 10) Чернець II, 3. 11) Чигрин II, 11. 12) Плач Ярославни II, 12. 13) Кавказ II, 13. 14) І живим і мертвим II, 15.

3) Поезиі Тараса Шевченка. У Львові. Накладомъ К. Сушкевича. Зъ друкарні закладу имени Оссолинськихъ. Томъ I. 1867. Томъ II. 1869.

4) Т. Г. Шевченко. Кобзарь. У Празї 1876 (два томи).

5) Т. Г. Шевченко. Кобзарь. С.-Петербургъ. Типографія В. С. Балашова. 1884.

6) Поезіjі Т. Гр. Шевченка, заборонені в Россіjі. Женева. Украjінська печатньа. 1890.

За підставу я брав: 7) Кобзарь Тараса Шевченка. Видане Товариства імени Шевченка. У Львові, 1893 (2 томи).

Иньші жерела подані в розправі.

Miscellanea.

Петиция до митрополита і полєміка з за неї.

Отсю петицию передав менї д. О. Роздольський, найшовши її між паперами о. Л. Порубальського в Тюдеві. Петиция інтересна для нас не лише задля змісту, але і задля зверхньої форми; з її причини виходить полєміка між деканом і парохом і ведеть ся у всяких мовах, лише не в руській. Сей факт дуже характеристичний для тодїшньої інтелїґенциї, між якою перше місце займало очевидно духовенство.

Петиция зредаґована ще в 1849 р., як то видно з дати 7 сїчня 1850 р. поставленої деканом у відповіди парохови Угринівському; розуміеть ся, що нім прийшло до тої дати, мусїло проминути кілька або й кільканайцять днів. Роки 1848—1849 належать, як звістно, в історийї нашого відродженя до найбільше рухливих. Не диво, що ті рухи були багатьом не на руку, а що їм проводило духовенство, треба було того духовенства якось позбути ся. От і кинено на нього підозрінє, що воно стремить до „шизми". Вороги знали, що такий закид настрашить загал духовенства і стероризує до того степеня, що воно усунеть ся від публичної роботи. Рахунки показали ся не злі, бо духовенство замовкло на якийсь час; але з другого боку раз кинене підозрінє мусїло перемолоти ся між духовенством, а наслїдком його була довга і зовсїм непожиточна боротьба за обрядовщину і азбуку, еміґрация духовних до Росиї, розріст між інтелїґенциєю москвофільства, що з часом видало такі погані плоди. А кілько в тій боротьбі змарнувало ся сил, що при иньших обставинах могли принести нашій батьківщинї великі услуги!

Петиция, звернена очевидно до тодїшнього митрополита, жадає, аби він взяв духовенство в опіку і очистив його на відповіднім місци від безпідставних закидів. Мусїло се дуже болїти духовеньство, коли воно взяло ся аж за такі горячі — з боку віри — петициї.

І от тут з нагоди підписуваня петициї виходить на верх справа, що стала справдїшнїм боляком на нашому народньому тїлї і тягнеть ся ще від початків нашого відродженя до нинї, пускаючи воду на млин тих, що лиш чекають подібної нагоди, аби з того для себе витягти користь. Се справа мови. Видно, що декан Мацїлїнський мав добру волю і бачив користи в науцї народньої мови; з другого боку показуєть ся одначе, що він не знав ріжниції межи справдї народньою і церковною мовою, та брав одну за другу рівно. Він покликуєть ся на виклади в церковній мові, які істнували у Львові на фільософічнім і теольоґічнім видїлї до 1809 р., не догадуючись, що вони, мабуть, і були власне причиною упадку руських викладів в унїверситетї тому, що студенти не учивши ся в середнїй школї церковщини не розуміли її на унїверситетї і не хотїли її вчити ся; з другого боку вони розуміли добре латину і волїли, щоби їм викладано по латиньски, тим більше, що латина уважалась тодї за свого рода „лїпшу мову“. Коли б одначе тодїшнї професори стали були викладати від разу простою „хлопською“ мовою, яку студенти мусїли розуміти, бо чули її все на селї, були б не тільки удержали ся руські виклади на унїверситетї, але наша культура до тепер була б посунула ся так, що заощадила б була нам нинї кілька десяток лїт здогонюваня утраченого. Що декан Мацїлїнський не помітував народньою мовою, хоч і не робив між нею і церковщиною великої ріжниції, видно з його слів, в яких покликуєть ся на Христа, що дав своїм ученикам дар мов научати у всїх язиках, та на те, що духовні бажаючи сповнити свою задачу в народї, мусять промовляти до нього зрозуміло. Незвичайнож вірний його погляд на школу: „Наші вороги знають добре, що ми доти будемо залежними від них, доки наша проста (vernacula lingua) мова не дістанеть ся до шкіл у нашім краю.“ Сей висказ і нинї має свою вартість і ним можна пояснити з одного боку тяжку боротьбу Русинів з Поляками за кожду школу, з другого боку ворогованє москвофілів проти наших шкіл. Парох Угринівський вже тодї протестує проти уживаня народньої мови в школах, хоч у першій замітцї не подає майже нїяких арґументів за своїм протестом, а в другій подає або арґументи материяльної

натури, або дуже льояльної, якої певно від нього ніхто не міг і не хотів вимагати. Він не може „молєстувати“ просьбами правительство, так як би правительства не були для народів, але народи для них. З таких то типів виробила ся назва „Рутенця“, що увійшла майже у пословицю.

Excellentissime Illustrissime ac Reverendissime Domine Domine Archipraesul benignissime!

Inimici nostri non dormiunt et dies noctesque discordiarum pater zizania serit, ut in patria nostra pro frumento oriantur tribuli et pro hordeo spinae. Par est nos non minori diligentia vigilare et ad evellendas venenatas stirpes indefessam adhibere curam; alioquin silvescerent nostri campi et qui a Deo destinati sunt paradisus esse, fierent paulatim seminaria venenorum et pascua draconum. Iam vero, ut de aliis aerumnis, quibus continuo ab adversariis nostris premimur, hodie sileamus, id unum hic adducere sufficiet [в горі над останнім словом: visum est], quod inimici nostri, prosequendo propositum sibi semel scopum, nos in sublevanda sorte nostra propedire, non cessant nobis quoque obstacula continuo subtundere, ut tali modo nos in dependentia sua ultro retinere valeant. Praeprimis autem est ipsis lapis offendiculi ritus noster graecus et lingva ruthena, qua tamquam vernacula etiam in peragenda devotione et celebrando ipso sacrificio missae utimur. Hinc cum nuperrime regali decreto lingva nostra ruthena coeperit in scholis instituendae juventutis gratia introduci, omnem moverunt lapidem, ut eam saltem a studiis altioribus et, si fieri possit, dein successu temporis etiam ex elementaribus scholis eliminent. Noverunt enim adversarii nostri nos non diu in eorum dependentia mansuros, si lingva nostra vernacula fieret his in oris scholastica. Quapropter ut hunc suum scopum eo facilius assequi queant, sparserunt his novissimis diebus rumorem de nobis, quod nos sub tegmine lingvae patriae intendamus fidem catholicam hisce in oris depravare et schisma graecorum introducere.

A qua intentione et mentis cogitatione cum simus alienissimi, statuimus unanimiter contra hanc schismatis suspicionem ab adversariis nobis injustissime obtrusam solenniter hisce protestare unaque sincere confiteri Deumque cordium scrutatorem in testimonium vocare, quod nos maiorum nostrorum vestigiis inhaerentes firmiter credamus: Jesum Christum in ecclesia sua constituisse primatum apostolicum in persona divi Petri huiusque successorem esse romanum pontificem et illam solum ecclesiam esse veram, catholicam et apostolicam, quae

romanum pontificem successorem divi Petri tanquam visibile totius ecclesiae catholicae caput vicariumque Christi in terra veneratur, et extra hanc ecclesiam non dari salutem. Hanc doctrinam a maioribus nostris acceptam sincero corde profitemur illamque gregi dominico curae nostrae commisso constanter praedicamus neque unquam ab illa recedere hisce appromittimus.

Ast quam infundata, vana et prorsus irrita est haec adversariorum de nobis schismatis suspicio [в opiґ. було suspectio, потім з е зроблено i, а с перечеркнено], vel exinde patet, quod in hacce lingva ruthena juventuti nostrae usque ad annum 1809 omnia studia non solum philosophica, verum etiam, quod maximum est, et ipsa theologica publice in praelectionibus academicis [в opiґ. accademicis] tradebantur, quin tamen ulla inde unionis nostrae cum romana ecclesia evaserit jactura. Imo non obstantibus his circumstantiis, quod a latinis presbyteris [в opiґ. praesbyteris] propter hunc ritum nostrum graecum continuo vexabamur, quodve in finitima nobis regione Bucovina presbyteri [в opiґ. praesbyteri] schismatici meliori nos gaudeant sustentatione, attamen neque unicus experiebatur casus, ut ullus presbyter [в opiґ. praesbyter] aut laicus homo ab unione sacra deficeret et in schisma prolaberetur. En! inconcussam nostram in tuenda cum s. romana ecclesia unione constantiam!

Iam autem ut vocationi nostrae, qua a Spiritu S. vocati et pastores et doctores gregis dominici constituti sumus, respondere verbumque divinum populo fideli idiomate ad eius captum accommodato praedicare valeamus, omnino necesse est, ut alumnis nostris studia theologica in lingva paterna eaque ruthena tradantur; etenim ipse Christus Dominus emittendo apostolos in universum mundum praedicare evangelium non iussit eos solum in una quapiam lingva hocce praedicare, sed dedit eis insimul donum lingvarum, ut cuilibet populo in vernacula ejus lingva praedicetur evangelium. Utque haec vota nostra felicem successum nanciscantur et innocentia cleri nostri de objecta eidem proclivitate prolabendi in schisma palam fiat, protectionem Excellentiae Vestrae praesentibus litteris humillime imploramus. Josephus Macieliński Decanus foranens Zaleszczykiensis et parochus gr. cath. in Swidowa.

Antonius Uhrynowski loci Szczytowce gr. cath. parochus in omnibus praesenti petito exhibitis consentit; jam autem quo ad studia theologica in lingva ruthena pertractanda non consentit, et submisse sua ex parte supplicat, quatenus studia theologica alumnis nostris, sicuti in omnibus regionibus catholicis, eodem modo ut ad tempus

praesens in lingva latina, quae est characteristica s. romanae ecclesiae et fons scientiarum, tradantur.

N 1. (?) Szanowni w Chrystusie Bracia Dekanatu Zaleszczyckiego!

Pogłoska szérzy się, jakoby duchowieństwo nasze obstając za narodowością swoją, skłonność miało do przejścia na schyzmę, i spowodowała cały kler archidiecezalny przeciwko tej niesprawiedliwej i falszywej o nas opinii uczynić solenną protestacyję, którą to imieniem kleru dekanatu naszego ułożoną Wielebnością [має бути: Wielebnościom] Waszym do podpisu udzielam, kto się z takową zgadzać będzie; tylko proszę bez żadnych dodatkow podpisać imię i nazwisko i tytuł, tak jak ja tu podpisałem i nie pomakulować; podpisy te na obydwoch exemplarzach sztemplem opatrzonych proszę dla urzędowego użycia uzupełnić, niemniej tę protestacyę zapieczentowaną jeden do drugiego odsyłać i jak najspiieszniej expediować najmocniej upraszam i obliguję, ażeby ta protestacya jak najrychlej mogła Jego Excellencyi bydź przedstawioną i my nie byli zawsże poslednemi. Swidowa d. 7 stycznia 1850.

Joz. Macieliński.

Szczytowce praestt. 16-ten Jänner 1850 DZ. mit der Bemerkung, dass der Gefertigte in dem an S-e Exzellenz stilisirten Gesuche die Klausel wegen Belassung der lat. Sprache im theol. Studium beyzufügen genöthiget war, als das in bezogenem Gesuche berührte ruth. Studium nur für jene, welche die Theologie in der hochwissenschaftlichen lat. Sprache nicht hören konnten, zugedacht war, und nach allerhöchstem Ermessen die Congrua-Ergänzung für sie nur auf 200 F. C. M. festgesetzt wurde, welches Studium auch über das Einschreiten der Ruthenen, welche den Lateinern nicht nachstehen wollten, aufgehoben wurde, — wesswegen jetzt wieder darum zu bitten Wankelmuth wäre, und da endlich das h. k. k. Ministerium, dass es am theol. Studium bei der lat. Sprache verbleibe, ausgesprochen hat, so kann der Unterzeichnete derart Petitionen, welche nur Belästigung deuten, weder mit Stillschweigen übergehen, noch mit seiner Fertigung unterstützen.

Anton Uhrynowski gr. kath. Szczyt. Pfarrer.

Подав *В. Гнатюк.*

Про збірник пісень Бодянського.

В „Етноґрафічному Збірнику“ т. V, ст. 117 (беру цитат із К. Стар. 1899 р., нр. 12, ст. 152 і прим.) згадано про невеличкий рукописний зшиток, що передала вдова Максимовича

Драгоманову з надписю „Малороссійскія пѣсни“ і з дописною руки Максимовича: „Г. Бодянскаго“. При тім одну пісню, що є в тім зшитку, наведено в Збірнику з іменем О. Бодянського, се-б то збиране сих пісень немов би приписано звістному О. М. Бодянському.

Чи є в редакциї Збірника на се підстава, не знаю, та можу подати ось що: тому 20 років менї подаровав мій свояк (тепер уже покійний) В. М. Дьяконов, що жив часто в своїй маєтности в м. Варві (Лохвицький пов., Полтавська ґуб.) чотири зшитки з українськими піснями; при тому з титулів зшитків видко, що се II, III, IV і V зшиток, а першого у В. М. Дьяконова не було. Піснї сї зібрав свояк О. М. Бодянського Федір Бодянський, що був у половинї 40-х років учителем Лохвицької школи, а потім інспектором прилуцької повітової школи, нарештї доживав свій вік у м. Варві, батьківщинї Бодянських. Збирав він піснї в ріжних місцевостях України і, як можна міркувати по папері й письмі, або в початку 40-х, або в кінцї 30-х років. Чи зшиток, переданий вдовою Максимовича Драгоманову, не був власне першою, загубленою частиною збірника, що знаходить ся у мене? В такім разї він те-ж належав не О. Бодянському, а Ф. Бодянському. Збережені у мене зшитки назвав збирач пісень ось як: II Челядськи пѣсни — перед подружем. III Пѣсни опеньгавшихся — одвінчаних. IV Легутны пѣсни — обрядові. V До закаблукивъ пѣсни — Гуляльні, танечні. Звідки добув В. М. Дьяконов отсї піснї, він менї не сказав; найлекше припустити, що після смерти Ф. Бодянського дістав від його свояків, що также жили в м. Варві; але менї бачить ся, що швидше від родини Максимовича, син котрого виховував ся разом і приятелював сином В. М. Дьяконова і, як менї звістно, дарував йому старі рукописи зо збірки покійного батька.[1]) Ще більше мене переконують в останньому здогадї дописки на краях і в иньших місцях при піснях у моїх зшитках, котрі зазначують, на скілько я міг міркувати по декотрих, написаних виразно, що піснї ті вже надруковані в сїм чи тім збірнику. Такі дописки найлекше було зробити Максимовичу. Чи нема їх і в зшитку, що знаходить ся в руках редакциї Збірника?

Все те було би інтересно розібрати; я бажав би опублїковати цїкаву збірку пісень Ф. Бодянського, але не инакше як з від-

---

[1]) Дві з них — XVII в. дістали ся й менї: одну я подарував до Київського церковно-археол. музея, другу проф. В. Б. Антоновичу.

повідними паралєлями, подавши наперед бодай дуже коротеньку біоґрафію Ф. Бодянського. Для такої біоґрафії в мене деякі материяли зібрані, але зовсїм науково видавати українські піснї річ дуже не легка.[1])

Одесса 19 грудня 1899. *Ол. Маркевич.*

До історнї вірші на Вкраїнї.

Соті роковини першого виданя „Енеїди“ Котляревського і тїсний ґенетичний звязок сеї першої нашої жартливої епопеї з улюбленими в XVIII в. віршами оживили серед дослїдників заці́кавленє сими безіменними, давнїйше нехтованими творами. В працях Драгоманова, Житецького і и. вказано на важність зібраня і історико-лїтературного вистудиюваня віршів і загалом для зрозуміня духового житя на Українї в передодень нашого національного відродженя. По тих принагідних публїкациях текстів укр. віршів, які почали ся ще в „Основі“ 1861 р. і вели ся далї в ріжних ґазетах, потім у „Кіевскій Старинї“, мали ми першу пробу систематичного зводу текстів, зроблену М. Драгомановим у „Житю і Слові“ 1894 р. Ся проба далеко не вичерпала всего материялу, звісного навіть самому Драгоманову, тай пізнїйше появляли ся нові принагідні публїкациї в „Кіевскій Старинї“ та московськім „Этнографическім обозрѣнію“. Богацтво рукописних або живих ще доси в памяти людській віршів доси далеко не вичерпане, та про те треба сказати, що систематичне і з науковою критикою оброблене виданє всего того, що опублїковано доси на сьому полї, а при тім визисканє тих несчисленних рукописних співанників, які переписували ся так пильно нашими батьками і дїдами, се один із пильних дезідератів української лїтературної історнї. Як причинки до сеї будущої збірки ми публїкуємо тут дві вірші, прислані нам минулого лїта д. Александром Щавінським із Симферополя. Ті вірші він передав із памяти, вивчивши їх ще малим, у 1858—61 роках, із рукописної збірки домового вчителя Олександра Мацієвського в селї Фелїксієвцї, Київської ґуб., Липовецького пов. Хто був по національности сей Мацієвський, щó ще містила його рукописна

[1]) Редакция, признаючи здогади вп. автора дуже правдоподібними, на жаль, не може помогти йому в роз'ясненню сього питання, бо від неб. Драгоманова одержані були в копії лише кілька нумерів з того збірника; ориґінал мусить бути в паперах Драгоманова.

збірка і що стало ся потім і з ним і з нею, сего д. Щавінський не пише. А важно було би знати, чи сам Мацієвський був автором сих віршів, або може знав дещо про їх походженє. Судячи по мові — се вірші не одного автора і перша зложена десь на Поділю, близько галицької границї, а друга в Київщинї. Коли вони зложені — не вмію зміркувати, та в усякім разї перша перед „волею“ 1861 р., а друга безпосередно по знесеню кріпацтва. Перша має титул „Биль“, а друга, зложена в формі диальоґа, — „Празник у селї Перемиськім“. Із тексту видно, що декуди память не дописала д. Щавінському, повипадали рядки, хоча в цїлому обі вірші заховані добре. Друкуючи ми зміняємо троха правопись і ставимо інтерпункцию, бо в доставленому нам рукописї її зовсїм нема. В текстї не робимо нїяких змін, свої здогади і поясненя даємо в нотках.

Др. Ів. Франко.

І. Вірша про Адамів гріх.

Христос воскрес, батьку милий,
Сьвятки нам настали,
Щобисьте цї опровадили
І других діждали
В щастї і в здоровї
З жінкою, з дітками
З родинкою і приятїлями.
Але нема в тім користи
Празниками писать листи;
Найлуче менї здаєть ся,
Коли родина збереть ся.
Але я з Божої волї
Дождав ся такої долї,
Що нї воза, нї скотинки,
Щоб поїхать до родинки.
Де кого здибаю, тай питаю,
І сам такі глузди маю,
Що не міг я розсудити
Що за причина і час,
Щоб гарненько в сьвітї жити
Всякому із нас.[1])
Той, що з плугом в поле ходит,
Тай земля єму не родит:
Жалуєть ся справедливо,
А[2]) може і не диво.
Де щасливого глядїти!
І тії, що учать чужії дїти[3]) —
Нема щастя нї одному,
Нї писарю, нї економу.
Поки ще не на бурку,[4])
Ще нїчого, бо то бач
Мужичок принесе курку,
А що празника й калач.
Али нехай но єго відправлять,
Тодї лихо і біда,
Тодї єго всї оставлять,
Навет і пастух покида.
Та і панки небораки
Що села мають, з бідою навку-
[лачки
Бють ся, що аж пріють.
Як я мав лягти спати,

[1]) Мабуть повинно бути: не мож всякому із нас.

[2]) М. б. Але.

[3]) Сей рядок сьвідчив би, що автором вірші був приватний учитель, але дуже можливо, що разом з попереднїм рядком він — пізнїйша інтерполяция, вставлена самим д. Мацієвським pro domo sua.

[4]) На бурку, з польського na bruku, себто без служби.

То взявши Біблію в руки і став
[читати,
І розвідав ся аж там,
Для чого біда всім нам.
І так Бог знає скільки тому літ,
Як Бог сотворив сьвіт, —
Час тому дуже далекий,
Іначе Жиди кажуть, а іначе Греки,
А не знать, чий правдивий лік,
Бо то сталось не в торік,
А вже тому кілька тисяч літ, —
А в Біблії так стоїть:
Що Бог мав шість день роботу
Творя небо, землю й воду,
А до них ріжнього роду.
А як оце все скінчив,
То сьомого дня спочив.
Глянув Бог, земля велика,
Але пуста і ще дика.
То прийшло Богові захотїти
Чоловіка сотворити.
Кинув ся Він сей години,
Замісив з водою глини,
Зліпив чоловіче тїло,
Хухнув в нього, а воно й ожило.
Адам кинув ся тай злякав ся,
Що не знає, відкіль взяв ся.
Розглядав ся сям то там,
А не побачив нікого такого як сам.
Аж раз ходячи струдившись,
Наївши ся і напившись,
І десь то змучаний був,
Бо скоро під деревом ліг,
Від сна здержатись не міг
Аж захрапав, так заснув.
Прийшов до него Бог; Він бачив
[з неба,
Чого Адамові треба,
Тай взяв ребро з лївого боку,
І чудом Божого слова
Стала із ребра, нівроку,
Жінка гарна і здорова.
Адам кинув ся і бачить,
І думає, що це значить,
Що перед ним з доброго дива
Стоїть жінка чорнобрива.

Аж тут їм Бог показав ся
І так до них відізвав ся:
„Слухайте! памятайте, ся любить,
„В парі в згоді разом жить!
„От ваше діло —
„Бо вас двоє, а одно тїло:
„Їжте все по вашій волї;
„Що є в саду і на полї,
„Тільки з дерева одного
„Вісти доброго і злого
. . . .[1])
„Бо як з'їсте, я пізнаю,
„Прожену на віки з раю."
Рай, се місце серед сьвіта,
В ньому так як серед літа
Квітки цьвіли як розвились,
І всї овощі родились.
Була-ж там всяка рослина,
. . . .[2])
Все придбала милость Божа:
Були яблока і груші,
Черемшина, полуниці, бриндуші
І вода погожа.
Лиш би тілько тихо жить,
Одну заповідь хранить,
А не грішить не знать на що!
Люди винять хитрость вражу,
А я таки правду скажу,
Що чоловік сам ледащо.
Правда, там припадок став ся,
Що диявіл замішав ся,
Бо було єму не в смак,
Що люди щасливі так.
Він те пізнав, що подужа
Швидше жінку, як мужа, —
То приняв постать вужову
І став намовляти Еву:
„Не вірте ви, добрі люде,
„Що Бог теє знати буде!
„Покушати не зашкодить
„Усего, що сей сад родить.
„От овощі їсте много,
„А ручаю ся вам сьміло,
„Що і жадне з вас ніколи
„Так смачного ще не їло."
Ева жінка однака

---

[1]) Очевидно тут бракує одного рядка.
[2]) Знов брак одного рядка.

Як і з наших тепер всяка,
Лехковірна і ласкава,
А найгірше що цікава.
Прийшла до Адама мужа
І каже, що чула від вужа.
Запрещена вещ лакома.
Не хотїв зразу муж сїрома,
Али як стала єго вмавляти,
Просити і цюлувати,
Адамок то й роздобрухав,
Бо добре з собою жили, —
Жіночки своєї послухав,
Та й обоє согрішили.
  Аж тут Бог вступив до раю
Крикнув: „Адаме, согрішив-ись,
[я вже знаю!“
Адам бідний завстидав ся
Тай в гущавину сховав ся.
Не розпитував ся їх Бог много,
Признались бідні до всього,
Мусїли вони признати,
Щоб пред Богом не збрехати.
Тодї Господь рек до вужа:
„Згубив-ись жінку і мужа.
„Будь проклят, в землю ховай ся
„І на череві повзай ся!
„Ти, Ева, дознаєш бід:
„Будеш дїти родити в болї,
„Залежать від мужа волї
„І цїлий твій жіночий рід.“
Адаму рек цї слова:
„Тебе недоля жде нова:
„Сей час вітцїль уступай!
„Не для вас тепера рай.
„Іди собі куда хоч,
„Тепер всїм ся заклопоч
„І тверду землю копай.
„Перейде ж на тебе годиночька
[нещаслива,
„Будеш ти працювать,
„Аж з тя піт буде ся льять,
„А бурьян уродить нива.
„І жизнь твоя буде сам труд,
„Аж смерть скінчить время бід.“
  Як я цього дочитав ся,
То і зараз догадав ся,
І аж тут напав на слїд,
Для чого так ся судить,
Відкіль Ева перва мама
Первого батька Адама
На дурнеє підвела.
  Та простїм їм, батьку милий!
І ми може б так зробили,
Бо то від віка до віка
Кортить біда чоловіка.
Шанувавши Божу волю,
Терпім як можна недолю.
Як Бог дасть, то йще зійдем ся,
Разом з'їмо і напєм ся.
В бали не вдаваймось![1])
Може лучший прийде час.
Та й на сьвітї спогадаймо
Що біднїщі є від нас.

II. Празник в селї Перемиськім.

Хата старости. Староста (до жінки).

Жінко Химо, чепурухо, мабуть ти забула,
Що завтра в нас празник, а ти й ноги загнула.
Кинь ся швидко до роботи, щоб було доволї
Ковбас, мяса, пампушок та ще й бараболї!
Я тимчасом кабана в лоб, мясо порубаю,
Сало в бодню на замок, а горілку маю.

---

[1]) Сей рядок якийсь неясний. Що значить: бали? Чи се помилка зам. болї, чи може треба читати: балї? В однім і другім разї доброго значіня нема.

Жінка.

Чи ти пяний, чоловіче? Празник завтра в нас пісний,
А я риби наварила, та може буде волосний.

Староста.

Чи буде, чи не буде, а треба попросити,
Бо як мені без него, то не можна жити.
Добре бути старостою, де є добрі люде,
Але як меже цими, то й дідько не буде.
Побіжи но, жінко, до Платона брата,
Нихай мені позове Марка кандидата.

(Жінка виходить, а за нею староста і сїдає коло хати).

Марко кандидат (письменний, підходить і рече до старости).

Помогайбі, батьку!
Чи здіймати шапку?

Староста.

Близько стоїш коло хати,
То треба шапку здіймати.

Марко кандидат.

А що більше, батьку, маєте казати?

Староста.

Я хотїв би до волосного письмо написати.

Марко кандидат.

Оце й я добре догадав ся,
Що й вовсїм зібрав ся:
Взяв чорнило і перо,
Що під лавкою цьвіло;
Тільки паперу не стало,
Є шматочок, але буде мало.

Староста.

А деж той папір?

Марко кандидат.

А тут у мене в кишені.

Староста.

Ну, напишем на ремені.
Ось і фашія ременю,

Я заплатив четвертак, —
Тепер бери перо в жменю
І пиши до него так.

Письмо.

Добридинь Вам, батьку, ми в сусїдстві близькім;
Бо не дальше як гін двоє волость з Перемиським;
Так як в єдні хатї, тільки за стїною,
То не більше раз ступити одною ногою.
Прибувай же, батьку, до нас на гостину,
Сегодня в нас празник, я зібрав родину;
Прибувай же батьку, всї на тебе ждуть,
Голоднї сидять, горілки не пють.

Волосний (приходить, шапка гостра ковпаком, не проста).

Входить в хату, головою киває,
Але шапки не знїмає.
А чого? Всї догадались,
І на ноги позривались;
Тодї він шапку здіймає
І з празником поздоровляє.

Староста (до Волосного).

Спасибі, спасибі Вам, батьку, що не одказались,
І на мою просьбу до нас присотались.
А ви, люде добрі, вдарте чолом,
Бо це наш начальник, треба вам честь знати!
(Всї підходять до рук волосного
І стали єго в руки цюлувати).

Волосний.

Спасибі, спасибі, величай вас Боже! (тай до старости).
А ти, дядьку Семене, наливай небоже!
Бо того я гнав ся до тебе умисне,
Нехай же ця сивуха на столї не кисне.

Староста.

За здоровя, батьку! До дна вихиляю.

Волосний.

Наливай, Семене, і я не звиляю.
Тепер при цїм дїлї я хотїв би знати,
Що тут у твоїм селї доброго чувати?
Чи слухають люде, панам відробляють,
Що до них належить, або може лають?
А як знаїш, оце все зберетъ ся,

То тільки на моїх плечах обіпреть ся.
Бо, правда сказати, тепер добрих мало,
Все на пакість робять, аби панське пропало.

Староста.

Оце добре, батьку, що тілько гадаєш;
Є люде всякі, як сам добре знаєш.
А що в нас в Перемиськім, то правда сказати,
Нема і одного, щоб за лоб не взяти;
Не хотять робити, тільки панів лають,
Що пани самі і свиней заганяють.

Сусїда Селифонт (з боку).

Ми їм довше пасли, нехай нам відпасають.

Волосний.

А ти як це слово так сьмієш казати? (та й до старости)
Дай єму по морді тай вижени з хати!
Така благодарность тому, з кого жити,
Із чиєї ласки є що їсти й пити!
Маєш хату, худібки доволї,
На городї капуста, гуком барабол̈ї;
Біб, цибуля, все то можеш мати,
Часник, редька і все коло хати;
Часом і бруква родить і не без квасолї,
А чого не щитаєш, що маєш на полї?
На ниві пшениця, жито доспіває,
Ячмінь в копах, а гречка чекає.
А як усе позбираєш,
То береш ся возити і в стіжки складаєш,
А по добрі погодї в гарман вистеляєш;
Зерно звіяв, змірав, в мішки набиваєш,
На ярмарок вивозиш, тай гроші щитаєш.
Чого-ж тобі треба, бісяча коросто?
Я знаю: посторонка, та й на вербу просто!
То ти хочеш з панами разом свинї пасти?
О, брешеш, собако, можиш пропасти.

Селифонт.

Прости менї, батьку, цю мою провину,
Більше того не буде, кленусь на дитину.

Волосний.

Кленись на дитину і на всю родину,
Аж тодї подарую, як обдеру спину.

Селифонт.

А може, батьку, приймеш од людей поруку?

Волосний.

Оце тільки їдно, що війде за штуку.
А першої поруки старости чекаю.

Староста.

Є у мене собака по прозванії Ґонта,
Швидше за него поручусь, як за Селифонта.

Волосний.

І це добра пісня, нема що казати,
Ни треба луччої поруки шукати.
А вже правда прийшла як із неба,
Що єго до зборні узяти потреба,
А після по закону будемо судити,
Скільки єму потреба у шкуру вліпити.
 Тепер по цїї мові напиймо ся квасу,
Та й бувайте здорові, бо не маю часу.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за р. 1899: Часописи українсько-руські.

Літературно-Науковий Вістник (т. V—VIII) зібрав у своїх чотирьох томах (ст. 360+210, 374+200, 382+206, 372+192) окрім богатої части красного письменства також богато наукових статей з ріжного поля, маючи в кождій книжці окремий до того відділ. В сім році ще розширено і розвинено відділ „хроніки і бібліографії“, куди попадають не одні цінні з наукового боку замітки й уваги. Про найважнійші з наукових статей подамо декілька слів.

Передовсім згадаємо продовженє нарисів дра Ів. Франка п. з. Із секретів поетичної творчости (т. VI), де він обговорює естетичні основи творчости. Починає від ролї змислів у поезиї, попереду т. зв. низших (запах, смак, дотик), опісля висших (слух, зір), а специяльно застановляєть ся над відносинами поезиї до музики й малярства і розвязкою питаня: що таке поетична краса? — у тім напрямі, що „мальованє краси не є метою штуки“, кінчить автор на разї свої, як їх зве, „розмови“.

Окрім сього появив ся з поля естетики ще один нарис. Д. Іван Труш представив розвиток і відносини до себе нових напрямів у малярстві (V т.) а се імпресіонїзму, декадентизму, модернїзму й т. и. виявляючи себе горячим прихильником (що переводить і на практиці) нових напрямів, а специяльно імпресіонїзму.

Найбільше статей наукового відділу належить до історні літератури; се переважно огляди житя і творчости поодиноких письменників та їх характеристики. Ось важнійші з них:

Промова Л. Єфименкової, відчитана на сьвяті І. Котляревського у Харкові 6 лют. ст. ст. 1899 р. (VI т.) підносить високу стійність писань поета, міряну сею обставиною, що окрім народньої сло-

весности не богато є творів писменства, які-б живими перебули століте і ще були здатні до передачі в будуще. Далї застановляєть ся д. авторка над питанєм, чому К-ий не пішов у своїй письменській творчости дорогою сучасних йому поглядів і смаку російської суспільности. Тут грає ролю любов поета до рідного народа й його мови. Він се вчинив на-пів несьвідомо, та проте „зробив справедливо велике дїло, один з тих великих вчинків, які дістають ся на долю лише не богатьох щасливих вибранців: він з'єднав свою народність з течією загально-людського культурного поступу“.

О. Маковей підняв ся в лїтературно-критичній студиї схарактеризувати письменську творчість талановитої буковинської писательки Ольги Кобилянської (V т.). Схарактеризувавши національно-культурні обставини між Русинами на Буковинї подає автор коротко житєпись О. К-ої і ґенезу її письменської дїяльности, переходить загальними увагами поодинокі твори її, та збирає вкінцї свої погляди в ось такі синтетичні погляди: „В' Кобилянської, яко писательки, вдача наскрізь поетична, повна мрій і туги, поважна, незвичайно вразлива на красу житя і природи і ще більше на грубости їх, іменно ті, що дотикають ся безпомічної самітної женщини серед наших прикрих житєвих і товариських обставин; при тім бистроумна, горда в добрім значіню сего слова, а в потребі і сьміла. Препишні лїричні, романтикою закрашені сцени ідуть в її творах побіч сцен писаних реалїстично, зовсім так, як се дїєть ся і в житю. Велике очитанє, хоч правда головно в новійших творах чужих лїтератур, і богатство незвичайно глубоко передуманих рефлексий при великій масї ніжного чутя надає її творам, на приклад „Царівнї“ характер психольоґічних студий. З артистичного боку не „Царівна“ лише новелї К-ої мають більшу вартість, а в них особливо описи природи заслугують найбільшої уваги. В тих описах знати поета-лїрика з великим засобом спостережень, чутя й артистичного смаку“...

Д. Маковей дав теж огляд житя і дїяльности Павла Грабовського (VI т.), що його полїтичні обставини України присилували коротати свій вік у Сибірі серед болїв духа і тїла. Його поезиї дїлять ся на громадянські й особисті. В перших він викладає найкращі ідеали людських змагань до волї і поступу, другі дають відгук його нещасного житя, се на скрізь субєктивна лїрика. Ся частина передовсім здобула йому місце в нашій лїтературі. „В тих невольницьких поезиях Г-ого менше резонерства а більше безпосередного глубокого чутя і їх треба вважати найкращими з його поезий“. Вкінцї підносить автор його заслугу коло розвитку нашої перекладної лїтератури, ставляючи його зараз після Франка, Ніщинського і Щурата.

50-лїтнї роковини смерти Евгена Гребінки пошановано житєписю сього письменника, написаною Гр. Коваленком. Автор скористував ся окрім друкованого материялу ще й невиданими листами поета з 30—40-их років. Подано докладний огляд житя і дїяльности письменника. У мотивах його российських поезий піднесено тугу за рідним краєм.

Нові материяли до бібліоґрафії Шевченка склались із споминів М. М. Лазаревського про перші лїта засланя Шевченка, передруковані з 5-ої кн. „Русскаго Архива" с. р. і 9 листів Шевченка до Я. Кухаренка з 1842—60 рр., надрукованих в першу у „Кубанских областных вѣдомостяхъ".

Д. Франко у статї п. в. Із істориї москвофільського письменства в Галичинї (VIII) обговорив критично особу Ів. Наумовича, як полїтичного, культурного та лїтературного дїяча, чоловіка, якого наші галицькі москвофіли досї вважають не-аби-яким ґенієм. Автор обговорює наперед брошуру О. А. Мончаловського „Житье и дѣятельность Ивана Наумовича" видану тов. „Русская Рада" з нагоди сьвяткованя 25-лїтнього ювилея „Общества ім. Мих. Качковского", заложеного самим Наумовичом. Праця М-ого не критична, має характер більш полїтичної брошури, „йому не бажало ся показати Наумовича таким, яким він був, на тлї його часу; його мета була намалювати радше портрет сьвятого в суздальськім стилю: саме золото, сам кармазин і саме індіґо, жадної тїни, жадної слабости, жадної помилки; Наумович по його твердженю — великий чоловік, великий писатель, найбільший популяризатор у цїлій Славянщинї, трохи не в цїлім сьвітї, правдивий просьвітитель Галицької Руси, великий мученик і борець за народнї права і т. д." Епохальнї заслуги Наумовича — се, по думцї д. М-ого, піднесена ним справа очищеня обряду, т. зв. обрядовщина, почата 1861 р., що мучила жорстоко галицько-руську інтелїґенцию до недавнїх часів, і звістна заява 1866 р. у „Слові" про єдинство руського народа. Ще одну заслугу Наумовича — вижебране від российського міністра Вишнеградского мілїона рублїв, щоб їх утопити у т. зв. крилошанськім банку, — збув д. М-ий дуже коротко, чому остаточно нїхто не подивуєть ся. Так само процес Ольги Грабар ледви доторкнутий. Після оцїнки сеї брошури переходить др. Франко до схарактеризованя особи Наумовича, головно з двох боків, як духовного семинариста і поета, і простує при тім богато фактичних похибок д. Мончаловського. Наумович у семинариї не мав нїяких висших ідеалів, був лише веселим паяцом, на що вказують його віршовані „жидівські мови". Одну з них Mowa żydowska o Epstleradzie подав др. Франко рівночасно[1]). За тим виходить, „що

[1]) В „Житю і Слові" III т. була давнїще надрукована ще одна така промова.

полїтична польська пропаґанда до 1848 р. майже не доторкнула ся його, що його польський патріотизм у 1848 р. був радше модною фанфаронадою, нїж випливом яких дїйсних переконань"... Вкінцї розбирає др. Франко кілька віршованих творів Наумовича, в котрих показуєть ся грубе незнанє руської мови, сервілїзм, безідейність та ретроґрадство Наумовича.

Observator помістив три листи з над Полтви (V, VI, VIII), в котрих основно обговорює наші галицькі полїтичні, національні та суспільні обставини: перший лист дає погляд історичного розвитку, обопільних відносин і характеристику наших національно-полїтичних партій, другий обговорює церковні справи, а третій справу українсько-руського унїверситету у Львові. Взагалї сї листи служать добрим причинком до історії найновійшої нашої доби.

Додамо ще про листи Spectatora з російської України, хоч вони мають уже меньше характеру наукових нарисів, писані переважно способом хронїки про ріжні справи, а все-ж не одно знайдеть ся там інтересного і для нашої історії. Подібний інтерес має статя О. Маковея п. з. Слово і дїло галицьких москвофілїв (V) і Грушевського: Нова пря про укр. руську книжну мову (VI).

Дуже інтересна статя В. Гнатюка п. з. Причинок до історії зносин галицьких і угорських Русинів (VII т.). Він характеризує сї зносини від найдавнїйших часів, що особливо були живі до мадярської конституцийної автономії 1867 р., пізнїйші не були вже такі інтензивні, ведені поодинокими людьми, як Драгоманов, а з ним лїтературно-культурні зносини перервались майже цїлком. Далї характеризує автор завмерлість, недбалість і боязкість угорських Русинів, погляди тамошнїх москвофілїв на українську ідею, винародовленє молодшого поколїня і проблиски відродженя у найновійших роках. Подано теж кілька дуже інтересних листів писаних угорськими Русинами до автора.

До того предмету належать теж уваги Ів. Петрушевича п. з. Вражіня з угорської Руси (V).

Сучасні польські поети мали свойого оцїнника в особі Ів. Франка (V т.). Схарактеризовано тут Адама Асника, що „хоч демократ своїми симпатиями, далекий душею від простого люду", Віктора Ґомулїцкого, Марію Конопнїцку, Леонарда Совіньского, Станїслава Ґрудзіньского, Володимира Висоцкого, поета робітників — Болеслава Червіньского, а вкінцї найновійших видних поетів: Яна Каспровича, що у своїх поглядах перейшов мандрівку від радикала-реформатора до звичайного новочасного польського лїберала, Казиміра Тетмаєра та Андрія Немойовского, котрого автор ставить дуже високо. Найновійша ґрупа поль-

ських поетів, під проводом Пшибишевского, остаєть ся тут не обговорена. Д. Франко зрештою великий противник сеї школи.

М. Грушевський дав ширший огляд творчости Альфонса Доде п. з. „Літературна спадщина Альф. Доде“. Ів. Франко дав сильветку Юрія Брандеса, огляд літературної діяльности К. Ф. Маєра, огляд нової чеської літератури, специяльно житя і творчости Яр. Врхліцкого й ин. Інтересна статя К. Пилинського про злочинців-дітей у Франциї.

В науковій частині було теж богато перекладів. Згадуємо важнійші: студия Юрія Брандеса, про Шекспірового Юлія Цезара; Г. Бішофа, про флямандський рух у Бельґії від 1830 р; дра Епштайна, причинок до психольоґії смерти; статї Іліча, Віділя і Штробара про стан сербської, словинської і словацької літератури в 1898 р.; Еванса про Едґара По; Чемберлена уваги про расу, нацию й героїв і т. ин.

З відділу літературної критики піднесемо: про фейлетони українсько-руських політичних часописей — О. Маковея; розбір „Оборони Буші“, історичної драми М. Старицького — С. Томашівського; критика Гауптманового „Візника Геншля“ — Г. Цеглинського й ин.

Наші політичні часописи містять у своїх фейлетонах мало наукових статей, більш усього дають белетристику. **Діло**, правда, мало доволї богато відтинків, що мали більш меньш науковий вигляд, але здебільшого се або щось компіляцийно-популярне, або передруки та переклади. Тому то перше місце признати треба нарисови Ор. Авдиковича про галицько-руського письменника початку 80-их рр. Л. Сапогівського (ч. 163—5). Автор подає попереду характеристику сучасного письменникови часу з літературного та політичного боку, далї переповідає (без нових материялів) житє письменника і кидає характеристику поодиноких його оповідань. В тім останнім ціла вага розвідки. „Найбільше зрілим, добрим і реальним твором“ уважає він оповіданє „Безвинні“, з другого боку для деяких не має доброго слова (Троїтель й ин.). Вкінці підносить його добру мову і ґрациозний стиль.

На другім місци згадаємо кілька історичних нарисів про поодинокі галицькі місцевости. Писав їх головно від давна з того знаний о. Василь Чернецький. Місто Краковець (ч. 26, 28), село Мисцова (пов. коросняньский) (ч. 108), місто Зборів (253) описані ним на основі або церковних памяток або традициї. Иньших історичних жерел автор не має і навить про них не дбає. Тим то й наукова вартість сих нарисів мала. Подібно й довша розвідка Ів. Буцманюка про Унів (ч. 176, 8—80) не може мати претенсиї на наукову вартість, хоч вища від попередніх. Автор звів теж до купи приступний йому історичний материял,

але майже виключно з Руської Істор. Бібліотеки. За те звістки про церковні місцеві памятки мають дійсну наукову вартість.

Інтересні етноґрафічні замітки Ів. Верхратського про гоя-дюндя (гагілка-веснянка) і собітки на Угорській Руси (ч. 191). Народнїх звичаїв на Угорській Руси дотикаєть ся опис різвяних сьвят у Марамороши (ч. 291), але се лиш передрук з угорсько-руської часописи „Недїля“.

О. Йосиф Застирець подав опис Евангелія Сльозки з 1665 р., що лежить в однїй церкві брідського повіта (ч. 220).

З материялів до історії новійших часів Галицької Руси піднести треба: письмо руських алюмнів до епископа Білянського про поліпшенє конґруи з р. 1792 і відповідь ґубернїї (ч. 192—2); лист Якова Геровського члена льв. Головної Руської Ради до о. Білинського, голови Руської Ради в Тернополї в 1849 р. про становище Галицьких Русинів (ч. 78); виїмки з рукописи одного духовного з перед 30 лїт про руських сьвященників в 1830—50 рр. і лист до молодого народовця (ч. 91, 93, 94, 96).

В. Матюк писав про руську народню пісню, її значінє і розвиток, а С. Дорундяк про церковну музику.

До історії наших язикових відносин належить ряд статей Н. п. з. „Тяжелий, дихавичний сап язичя“ (ч. 200, 224, 253) і Іл. Кокорудза: „В справі правильности українсько-руського язика“ (ч. 281), писана у відповідь на язикові закиди, зроблені йому рецензентом Л.-Н. вістника.

Про малярську штуку в Европі і у нас розвела ся широка полєміка межи двома артистами-малярами, Іваном Трушом і Юл. Паньковичем, з нагоди першої руської вистави образів; перший показав ся прихильником нових напрямів у малярстві, другий боронив старих поглядів (ч. 2, 6, 12, 16, 76).

Др. Щурат подав характеристику Едґара По (ч. 84 - 5), Л. Турбацький писав про Пушкина (ч. 117) і хтось незвісний про Ал. Петевфі (ст. 159).

Л. Турбацький дав довгий огляд розвитку і характеристику социялдемократичної партиї у Нїмеччинї (ч. 175, 241).

В научних листках говорить ся про хемію, її вагу для прокормленя людей (119), про плинне повітрє (131). До природних наук належать ще: про хирурґію давно і нинї (144, 146 — 7), про обсервацию землетрясеня (158).

У статї про злочин і суспільні відносини домагаєть ся автор реформи для малолїтнїх (152—3).

З передруків згадуємо: статї про американських Русинів із амер. „Свободи“. Спомини Лазаревського про Шевченка з Русского Архива;

про митрополита Ангеловича із Прикарпатської Руси І. Е. Левіцького й иньші.

У **Руслані** наукових фейлетонів ще меньше числом. Ось вони: В „листах з Київа (ч. 38, 41, 43, 44) подано критичні замітки до статї проф. Флоринского про найновійші працї і виданя у славянознавстві (Унив. Изв. 1898, 11), а властиво до поглядів київського професора на українсько-руську лїтературу при нагодї оцїнки статї дра Франка про українсько-руське письменство в Slovansk-ім Přehled'ї, що викликали взагалї ширшу полєміку.

Відчит Ю. Кміта про Шевченка (ч. 80, 81) підносить головно суспільні та демократично-поступові полїтичні ідеї у творах поета.

Довшу розвідку Івана (Нечуя) Левицького п. з. „Українські гетьмани Бруховецький та Тетеря (ч. 86), що вийшла також окремою книжкою, обговоримо окремо у бібліоґрафічнім відділї. На иньшому теж місцї буде мова про поеми Мих. Макаровського, видані д-ром К. Студинським (ч. 169).

У фейлєтонах **Буковини** на першім місци згадаємо статю Михайла Ганька про майноських козаків і їх землю (ч. 14, 15). Подано тут наперед опис села Майносу (в Туреччинї) і їх осадників-козаків. Їх мало, 157 дворів, задержали вони свій козацький тип, одяг і мову. Мова ся не московська, але й так само не українська, є слова і московські і їх власні майноські, фонетика досить своєрідна: *ѣ* вимовляєть ся як *і*, *о* без наголосу як *а*, *г* як *ґ*. Автор подає теж взразок їх мови — пісню. У розмові лексика більш українська, як у піснях. Живуть добре. Що-року вибирають отамана й осаула, що тепер не мають великої власти, як давно, але звичаї заховані усї. Дїлять ся на риболовів і хлїборобів. Недалеке село Гамідіє має колишнїх добруджських козаків, що прийшли тому 18 лїт, коли Добруджа перейшла під Россию. Мова ще більше московська. З сусїднього села Енос перебрались козаки у Малу Азию, де й досї живуть.

Відчит Віри Лебедової про жіночі типи в найновійшій українсько-руській лїтературі розбирає передовсїм головні особи повісти „Царівна" Кобилянської, „На селї" Школиченка, драми „Торговля жемчугами" Цеглинського і „За Хлїбом" Б. Лепкого (ч. 59, 61 — 3).

З иньших статей згадаємо: Д. Л. уваги до писань Н. Кобринської, про житє Пушкина, статї про падучі зьвізди, метеори і комети.

В **Будучности** полїтичнім двотижневнику, що виходив лише пів року під редакциєю Е. Левицького, В. Охримовича і І. Труша, як предвістник реформи национальної партиї, інтересний своєю критикою га-

лицької полїтики, — оригінальних наукових статей цїлком не було, хиба згадати статю про материялїзм в історіософії (ч. 7, 8). Зрештою науковий відділ її заповнювано справозданями з заграничних книжок про економічні справи.

З иньших статей піднесемо ще: Івана Труша про В. Стефаника (2), йогож статї про Сашу Шнайдра і Арнольда Беклїна (1, 3), Р. Сембратовича про внутрішнє положенє в Австриї і справу подїлу Галичини (2), інтересні уваги до статистики руського населеня по містах і місточках у Галичинї (7). *С. Томашівський.*

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Fritz Hommel — Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte (Věstník královské české Společnosti Náuk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, Ročník 1898, ч. VI ст. 1—28).

В сїй, як бачимо, невеличкій розвідцї старав ся автор подати поясненя питання про походженє Гетитів та Скитів від Іранцїв. Головною основою служило йому, як і иньшим ученим (котрих дослїди на тім полї реферує він у своїй розвідцї), етимольоґічне порівнанє власних імен тих народів.

У вступі подає автор етимольоґічні виводи льондонського ассиріольоґа Баля власних імен гетитських та скитських з іранських (кілїкійських), через що сей-же учений наразив ся на дотинки зі сторони своїх товаришів.

Але Баль не попристав лиш на такім виводї і пішов ще дальше. Він подав можливість походженя імен власних гетитських з вірменських, що на думку автора значно ослабило виводи Баля про іранське походженє Гетитів. Автор зазначає попри те, що Баля не інтересує, чи етимольоґія вірна чи нї, лише се, чи ті самі власні імена іранські находять ся в мові гетитській.

Се власне дало повід, що учений Ензен висьміяв методу Баля, хоч сам признав походженє гетитських імен власних від вірменських. Власно він закинув Балеви, що імена порівнувані ним етимольоґічно по більшій части не кілїкійські та що при поясню ваню не використав він написий. На його думку метод Баля не лїпший від сього етимольоґічного (тут додає він sic!!) метода, по котрому без труду можна пояснювати імена готентотські з мови Ескімосів. Притім подає Ензен свій

власний погляд, що мова написий гетитських се мова фриґійських індоґерманізованих Вірменців.

Одначе Гоммель, автор нинїшньої розвідки сумнїває ся, чи толкованнє гетитських написий Енвена вірне. Він уважає гетитське питаннє трудним і полишає його остаточне рішенє до часу, коли знайде ся більше материялу до него, але тим часом ставить кілька власних гадок у сїй справі.

В 1892 р. видано в Льондонї таблиці Тель-ель-Амарна з етимольоґічними виводами власних імен. На текст сих таблиць покликує ся П. Рост у своїх „Untersuchungen zur alt-orientalischen Geschichte“; особливо в однім роздїлї сеї розвідки п. з. „Das sog. Mederreich und das Emporkommen der Perser“ каже він, що текст вище згаданих таблиць вказує нам на ряд прибережних міст у Палестинї, котрі не дають нам ні на хвилю сумнївати ся, що десь при кінцї 15 в. ще перед панованєм Гетів оселили ся тут мабуть деякі Арийцї.

Автор уважає деякі виводи Роста вірними не вважаючи на те, що не подано до них ніякого коментаря, але додає до сего ще свої замітки, а то етимольоґічні поясненя до ряду імен іранських королїв. Питаннє про іранське походженє королїв Мітаннї, Вана (Урарту), вавилонських королїв з племени Касситів, гетитських королїв з часу Рамзеса II, а особливо князїв мітанських та гетитських, що були сусїдами Скитів, уважає автор зовсїм безсумнївним.

Дальше подає нам Гоммель етимольоґічні виводи цїлого ряду імен династиї мітанської, ванської, касситської та гетитської і по сих виводах приходить до виводу, що взагалї іранські елементи в власних іменах гетитських з часу Рамзеса не впадають так дуже в очи, як в іменах королїв Мітаннї, Касситів і Урарту. Оден факт позволяє авторови виводити, що начальники Гетитів мали імена, котрі були принайменше мішаниною елементів іранських та аляродийських, а то факт, на який вказують таблиці Тель-ель-Амарна, що слїди іранських імен знаходимо у Палестинї, Вавилонії і що цїлий ряд малоазийських імен, легко можна означити яко іранські. На се вказують і сьвідоцтва з клясичної старини: тут названі ворожі Сезострісови народи Скитами, замість Гетитами. Тому автор не сумнїває ся, що Скити були Іранцями, а на доказ вказує нам численні грецькі написи, в котрих заховали ся скитські власні імена. Окрім сего подає досить богато уступів з Юстина, Геродота, Діодора і Страбона, котрі подають нам вісти про Скитів та про їх боротьбу з Рамзесом-Сезострісом.

Дальше подає автор уступ з Соліна про Кілїкійцїв, на котрий звернув вже увагу учений Леман. Коли порівнати сей уступ Соліна з вістями повисше наведених клясиків, то на гадку автора вийде на

се, що Кілїкійцї се нїхто иньший як Скити. Се посьвідчають нам також єгипетські написи. Юстин вказує на Кападокію, яко край кольонїзований Скитами, що лежить між Кілїкією і Понтом. Вже за Рамзеса сей край був в союзї з Гетитами. Не диво отже, кінчить автор, що тут в тім краю спорідненім з Гетами мусимо шукати іранських елементів в гетитських іменах власних.

Ся розвідка, хоч мала розмірами, містить в собі богатий, разом згромаджений материял, що має на цїли пояснити гіпотезу про іранське походженє Гетитів та Скитів. На нашу думку булоб лїпше, колиб автор не був так стїсняв сего доволї богатого материялу, через те розвідка сталаб яснїйшою, як нам тепер представляє ся. Окрім того можна доволї часто зауважити, що автор розвідки за надто певний в сих питаннях та нераз передчасно говорить так, нїби річ не підлягає найменьшому сумнївови. В кінцї гіпотеза лишить ся гіпотезою, бо-ж і сам автор каже, що се питаннє полишає для остаточного рішеня ще до часу, як збере ся до него більше материялу. *Б. Б.*

Ольгердъ Вильчинскій — Очеркъ древнѣйшей культуры русскихъ областей, Спб., 1897, ст. 46.

Автор отсїеї книжки, що надрукована була в додатку до росийського переклада Істориї культури Гельвальда і вийшла осібною відбиткою, мав замір дати систематичний, коротенький, але більш меньш повний огляд археольоґічних звісток прó східню Европу; цїль дуже гарна й корисна, але виконанє її ми не можемо вважати докладним. Не можемо сказати, що д. Вільчинський не знає археольоґічної лїтератури: ми зустрічаємо у нього досить часто вказівки на специяльні археольоґічні працї й моноґрафиї, але автор не міг систематично обробити зібраний материял і через те його праця втрачує своє значінє.

Передовсїм — як розуміти титул книжки — „русскихъ областей“ — територия сьогочасної Росиї, чи руських Славян? Автор дотикає ся басейна Днїпра й Оки, знаходок у Галичинї й культури Мерян. Далї автор не уявляв собі докладно для якого читача він пише — чи звичайного, середнього, — що вперш бере книжку по археольоґії, чи трóхи обзнаємленого вже з сегочасним станом археольоґії: для останнього дуже богато в отсїй книжцї буде зайвого, а для першого — чи зрозумілі такі терміни й вирази — як період Мустє, неандерська раса, кроманьонська раса, Солютре, Батава й Гуаича й т. и.?

Пишучи свою книжку, автор не мав певної, цїлком виробленої схеми, й через те ми зустрічаємо разом з заголовками роздїлів як бронзовий період (с. 29), залїзний період (36), і заголовок — „період шкла“ (39); періода камяного нема зовсїм, а роздїл „період шкла“ —

починаєся досить характерним виразом — „Дрібні шкляні вироби з'явили ся давно“ (с. 39) — як давно, в якім періоді, може в камянім? Треба зауважити, що в сім розділї, де подано досить богато побічних звісток, анї жадним словом не згадує ся про технїку й клясіфикацию шкляних виробів.

Зібраний автором материял дотикаєся ріжних країн і ріжних епох, але автор не вміє його уґруповати систематично, через те виклад починає ся з південної Росиї, далї йдуть — басейн р. Дона, Тульська ґуберня, Крим, басейн Оки, потім після кількох дрібних заміток про кургани — знов південна Росия, Волинь, Галичина, — маленький уступ про кургани, Ладозьске озеро й знову південна Росия (11—29).

Властиво - археольоґічний виклад автор перебиває ріжними замітками й вказівками по історії культури загальної чи по фільософиї історії; часто вони бувають наївні, щоб не сказати більше. Ми наведемо кілька прикладів — „для жителів периоду Мустє найбільш важно було збудовати оселю (6), люде потребували оселї (7), мерців з початку лишали на землї, потім згодом стали їх ховати, робили для мерця труну й насипали з землї курган (11); досить цікаві також й такі вирази — час минав, Русь заселяла ся більш і більш (5, звідки? як? ким?), осадники Руси посували ся вперед крок за кроком (10 — лише низше можна дізнатись, — що по шляху культури), частина людей займала ся грабуванєм і війною (42 — а решта?).

Щоб закінчити отсю замітку, згадаємо ще про вказівки д. Вільчинського що до давньої ґеоґрафії й етноґрафії. Первісні осадники південної Руси були Кімерийцї (12), вони жили також і в Криму (13), ховали власних мерців в курганах коло Сміли й Гатного (28, 41), робили напади на Волинь і жителї Волини для оборони робили городища (23); взагалї — Кімерийцї — нарід суворий і жорстокий, але цілком орґанїзований (45), на чолї його стояли князї (46) й кождий князь мав власну дружину (45). Неври — се кроманьонська раса (35), культура їх зробила більш успіху нїж кімерийська (35), вони мали політичну орґанїзацию (35) і насипали замки (43) коло сьогочасного Полоцька. Взагалї — каже автор — племена, що заселяли Русь, розвивали ся по власним ідеалам і шли по свому власному шляху просьвіти (44). Інтересно, правда?... *О. Г—ий.*

В. Латышевъ — Объ островѣ св. Эѳерія (Замѣтки по древней географіи сѣвернаго побережья Чернаго моря, V). (Журналъ Министерства Нар. Просв. 1899. V. 73—87).

Імператор Константин у своїм трактатї, звичайно відомім під латинською назвою De administrando imperio — в оповіданню про „путь

изъ Варяга въ Греки“ в човнах по Дніпру — згадує і про острів св. Етерия в Дніпровім лимані. Майже всї приймають індентизм острова св. Етерия з місцевостю „у святаго Ельферья“ — умови Ігоря з Греками. Починаючи від Карамзіна за острів св. Етерия вважають Березань, що лежить в морі проти Дніпрового лимана. Брун висказав гадку, — що острів св. Етерия називає ся так з того часу, як на нїм умер епископ херсонський Етерий, а ранїйше звав ся він Аас, а сю назву д. Василєвский вважає зіпсованою з Альос чи Альсос.

Так стоїть досї справа з островом св. Етерия; після коротенького вступа про історию отсего питання д. Латишов — висловлює гадку, що Ἄλσος — не се одиничне власне імя, а досить росповсюджене топоґрафічне імення; вперш зустрічаємо ми його у Страбона — ἄλσος Ἀχιλλέως, потім у Птолемея ἄλσος Ἑκάτης: оба вони не можуть бути Березаню, як не може бути Березаню і о. св. Етерия, що по Константину має лежати в лиманї, тим часом як Березань — в морі за лиманом. Звичайно приймають, що Птолемеєвська ἄλσος Ἑκάτης то сегочасна Кінбурнська коса. Д. Латишов приймає ідентізм о. св. Етерия — й ἄλσος Ἑκάτης Птолємея і Амміана Марцелліна, й висловляє гадку, що в ранїйші часи Кінбурнська коса мала протоку і таким чином був тут острів, котрий мав назву ранїйше Ἄλσος Ἑκάτης, а потім св. Етерия.

Припускаючи ґеольоґічну можливість істновання колись такого острова, критика має право вимагати доказів історичних, — себто означення такого острова на давних географічних мапах: д. Латишов не дає поки-що таких доказів і його гадка лишаєся поки-що дотепною гіпотезою. *О. Г—ий.*

Собраніе сочиненій К. Д. Кавелина. Том I, Спб, 1897, ст. 32+1052 (в дві шпальти) + 3.

Проф. Корсаков забрав ся до видання збірника писань свого свояка — звістного росийського ученого й публїциста пок. проф. Кавелїна, виданнє обчислене на чотири томи: в перший пішли історичні працї, в другий — публїцистичні, в третїй — загального наукового змісту, та статї по психольоґії й фільософії, в четвертий — по історії права й етноґрафії; для нас отже найбільший інтерес матимуть томи перший і четвертий. Перший том уже маємо і в нїм компактно і дешево видані історичні писання Кавелїна, що досї не стратили значіння при оцїнцї кардинальних питань давньої руської історії, хоч писані ще в 50-х і 60-х рр.: „Взглядъ на русскую исторію“ і широкі критичні статї на працї Поґодіна, Соловйова, Чічеріна. *М. Г.*

В. К. Серґѣевичъ — Русская Правда и ея списки (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I с. 1—41).

Се дуже користна інструктивна статя, написана звістним авторитетом в історії давнього руського права не тільки основно, але й дуже ясно і легко. Автор починає коротким оглядом студий над Правдою, далї уставляє редакциї Руської Правди (приймає їх як звичайно тепер — три, коротшу, ширшу і скорочену), описує їх й уставляє час і місце їх утворення, потім застановляєть ся над кодексами ширшої редакциї: уставляє їх ґенеальоґію (найбільш близьким з виданих до архетіпа уважає він Троїцький кодекс), дїлить на ґрупи та вказує на слїди дальшої редакторської роботи над сею редакциєю. По сїм дає він короткий огляд змісту Правди незалежно від редакций, уставляє джерела, з котрих зложило ся право Правди — судову практику, княжі постанови і рецепцию византийського права, в кінцї застановляєть ся над питаннєм — чи був то збірник урядовий чи приватний, і арґументує сей останнїй погляд.

Такий зміст сеї прекрасної статї. Кілька уваг, які я хочу додати, розуміеть ся, не зменьшають її вартости.

Д. Серґєєвіч занадто слабо зазначив осібність і більшу давність перших 17 параґрафів коротшої Правди, себ-то найдавнїйшої, мабуть перед-Ярославової редакциї. Його ґенеальоґія рукописей ширшої Правди оперта тільки на кількох виданих досї кодексах, а при тім оперта на однїй писарській похибцї — отже основа для сеї генеальоґії досить слаба. Серед джерел Правди признана (досить обережно) можливість рецепциї скандинавського права, але близше на сїм питаню автор не застановляєть ся, як робить се з византийською рецепциєю. Тим часом, коли вже не відкидати зовсїм сеї скандинавської рецепциї, як робить се инший авторитетний історик руського права д. Владимирский-Буданов, то випадало вже означити близше, в якім розмірі, на гадку автора, можна припустити сю рецепцию; зроблена автором замітка про подібність в числах викупів з ґерманським правом сього не вичерпує.

Статя ся в цїлости, без перемін увійшла в друге виданнє „Изслѣдованій и лекцій“ автора (див. про нього Записки т. XXX), служачи найбільш користним доповненнєм сього нового видання.

М. Грушевський.

И. А. Рожковъ — Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ (Ж. М. Н. П. 1897, XI с. 11—60, XII с. 263—329).

Друкуючи свою працю тому два роки, д. Рожков заповів, що се тільки виїмок з приготованої ним книги, яка незабаром вийде п. т. „Опытъ объясненія Русской Правды“; але заповіджена книга не вийшла,

скільки знаємо, й досї, тому даємо короткий огляд сеї статї, пропущеної свого часу в наших оглядах.

Статя ся містить в трох роздїлах (начерках) огляди права карного, права цивільного і процеса Руської Правди, з деякими пропусками в роздїлї про процес — про поводи до процеса, обговорені ним у давнїйшій статї (див. Записки т. XIII) і про судовий устрій. Загальний погляд автора на Р. Правду — що се право переходове, де поруч примітивного матеріалїзма ми маємо вже початки нових проґресивних напрямів. В аналїзї правних постанов він переважно еклєктик; ориґинальних поглядів не богато, і не завсїгди можна з ними згодити ся, але цінне те, що автор при кождій точцї подає докладний перегляд поглядів, висловлених що до неї в науковій лїтературі, і критику їх; таким чином його праця дуже добре уводить в лїтературу питань, і з сього погляду може бути користнїйша для обзнайомлення з предметом, нїж загальні курси руського права, що меньше займають ся историєю й лїтературою поодиноких питань.

Спосіб виклада досить важкий і непрозорний; він робить вражіннє якогось конспекта, і можливо, що в заповідженій автором книзї сих хиб не буде; тепер же його працю приходить ся читати з значним напруженнєм. *М. Грушевський.*

А. Шахматовъ — Древнѣйшія редакціи Повѣсти временныхъ лѣтъ (Журналъ Минист. Нар. Просвѣщенія, 1897, X ст. 209—259).

Подаючи огляд нових розвідок д. Шахматова звязаних з нашою найдавнїйшою лїтописею (Записки т. XXV), я проминув головну, що почалась друком при кінцї 1897 р. і потім перервалась; я називаю її головною, бо в нїй автор мав розвязати основне питаннє своєї теориї про ґенезу сеї лїтописи; але статя полишила ся нескінченою, автор пустив ся за новими фактами, тож поки що належить обговорити сей недокінчений початок.

Автор ставить собі задачею — віднайти другу редакцию найд. лїтописи; в теперішнїх кодексах полудневої редакциї ми маємо її, на його думку, вже не в чистій формі, а змодифіковану на підставі першої редакциї. За те вона мала увійти, як джерело, в склад новгородської компіляциї, зладженої в серединї XIII в.: автор її називав Софійським временником (= „новгородський ізвод XIII в.“). Але й сього Софійського временника ми не маємо; на думку автора він переховавсь в повній своїй формі тільки в Нїконовській компіляциї, в скороченій — в Тверській, Воскресенській, Софійській, Софейській, 4 Новгородській; останнї оперті тільки на нїй, Тверська і Воскресенська користали ще з иньших джерел:

Тверська з суздальської компіляциї, подібної до Переяславської, що кінчилась десь 1206 р., Воскресенська — з компіляциї подібної до Іпатської й иньших подібних. Але Софійський временник користав з 2-ої редакциї найдавнійшої лїтописи не безпосередно, а з суздальської компіляциї, зробленої десь в 2-ій чверти XIII в.; сеї суздальської компіляциї ми теж не маємо і можемо її студиювати тільки на основі тих опертих на Софійськім временнику компіляций. В сю Суздальську компіляцию увійшла „південно-руська лїтопись“, а на початку сеї лїтописи стояла „Повість временних лїт другої редакциї“. Як бачимо, теория автора дуже скомплїкована; між тією другою редакциєю початкової лїтописи і тими компіляциями, де автор хоче її шукати, стоять аж три посередні компіляциї: „південно-руська лїтопись“, Суздальська компіляция, Софійський временник, всї три для нас, мовляв, затрачені.

Цінні спостережения автора над поодинокими компіляциями, особливо Ніконовською — найбільш загадковою з них; автор приймає за С. Платоновим, що ся компіляция зроблена за м. Данила (с. 219) на підставі таких джерел: хроноґраф, Софійський временник, Лаврентиєвський кодекс; автор детально і докладно показує в цїлім ряді фактів залежність Нікон. л. від Лаврентиєвського кодекса специяльно, рівнож виказує ріжницї від иньших компіляций, але минї здаєть ся, що він перескочив через питаннє — чи можливо всї ориґінальні звістки Ніконов. л. звести до Софійського временника, як се виходить з слів автора, і взагалї його гадка, що в Нікон. л. ми маємо Софійський временник, се не що як тільки гіпотеза поки що. Відносини Воскр. до полудневої лїтописи автор зачепив тільки побіжно, по дорозї. *М. Грушевський.*

А. Павловъ — Номоканонъ при Большомъ Требникѣ, Москва, 1897, ст.

Д. Павлов назвав се виданє новим, хоч іще в р. 1872 видав він по раз перший критично оброблений текст Номоканона. Одначе в так довгому часї прийшло стільки нового материялу, що се виданє годї було назвати другим. Виданє се доповнене новими фактами, дальше — законами, як належить відправляти сповідь і новими замітками і поясненями.

В першій частинї своєї працї д. Павлов розводить ся над істориєю Номоканона, яко памятки грецького церковного права і над його істориєю в славянських церквах.

Сей Номоканон знаний був у славянському перекладї, а про грецький ориґінал учений сьвіт довідав ся допервa в р. 1872 (І вид. А. Павлова). Автором грецького ориґіналу (сеї редакциї) уважає д. Павлов по деяким заміткам (І Кіев. вид. з пер. сл. Памви Беринди, і ІІ Кіев. вид. з пер.

слов. Зах. Копистенського) якогось черця з гори Афона. Час, в якому повстав прототип, назначає автор на I-шу половину XV. в. Далї порівнює д. Павлов наш Н. зі старими грецькими памятками, схожими з нашим Н. по свойому змістови, як і по своїй цїли, себ-то 1) покаянний Номоканон, який приписуєть ся конст. патриярху Івану Постнику (Ἀκολουθία..... Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ), 2) збірник епітімійних законів, названий від свойого видавця Котелєровим. Окрім сих двох ще богато є таких подібних грецьких версий номоканонів, але вони або незвісні нам, або ще невидані. А про те вони богато причинили ся би до роз'ясненя неодного спірного питаня. На разї мусимо ограничити ся до тамтих двох звістних нам видань, з яких виходить, що автор нашого Номоканона користував ся більше Постниковим Номоканоном нїж Котелєровим. За те Котелєровий мав більший вплив у полуднево-славянських церквах, де був знаний під назвою „Зонаръ" або „Зинаръ".

Номоканона грецького (πάνυὀραῖον) уживано аж до початку нашого віка себ-то до виданя „Екзомольоґітарія" Нікодимового в р. 1796.

Опісля переходить д. Павлов до історії Н. в славянських церквах. Перші переклади появили ся у Сербів та Болгар у сербській мові при кінцї 15-го, і з початком 16 вв. Доперва в р. 1620 появило ся перше виданє в Київі зладжене Памвою Бериндою і присьвячене руським сьвященникам. Уже в р. 1624 показала ся потреба нового виданя. Тодї видав його Захарія Копистенський, додаючи вступне слово і „съ большимъ исправленіемъ" у-друге в Київі, але присьвятив його вже цїлій духовній єрархії. Замітне се переднє слово і сим, що автор його подає також книжки, які кождий духовний повинен прочитати. Виданє З. К. також дуже скоро розійшло ся, тому в р. 1629 появляєть ся третє виданє Петра Могили, тодї ще архимандрита К.-П. Лаври. До київских видань треба додати ще львівське виданє Номоканона з р. 1646. Видав його Арсеній Желїборський і подав при нїм переднє слово.

Се були би всї українсько-руські виданя.

Московські виданя Н. починають ся доперва з р. 1639. Там видають його все з Требником, але не яко осібну книжку. Ориґіналом служило для нього II-ге київське виданє. Перше московське виданє, як вже зазначено, появило ся в р. 1639, де лишень зазначено, що за благословенем і порадою патриярха Йоасафа воно „прилежнѣе исправися". Тут де-що скорочено, а де-що інтерпретовано в иньшому значіню. Друге виданє появило ся за патриярха Йосифа, в р. 1651., а третє за патриярха Нікона в р. 1658. Се останнє виданє ще більше змінено. А від 1687 р. при Малім Требнику друкуєть ся „изъ Номоканона нужнѣйшихъ правилъ изъявленіе".

Опісля синод хотїв видати справлений Н. по законам апостолів і отцїв церкви, другий раз знов хотїв його справити по грецькому ориґіналу, але обі сесї справи не мали усьпіху, бо люде, яким се дїло поручено, не справили ся з тим, як слїд.

І так поволи Н. стратив своє практичне значінє, бо або вже сам синод постановив деякі нові, і навіть протилежні правила, або, як цїла частина про сповідь, вони не мали цїлковито основи дальшого бутя. Лишень кілька правил принято в теперішнїх православних автокефальних церквах.

Сам Н. має тепер тілько значінє для історії церковного права, має лишень значінє історичне. А про те Н. видаєть ся ще дотепер в цїлости при Більшому Требнику, а при Малім лишень його частина.

Отсе справозданє з першої частини книжки д. Павлова.

Далї наступає вже грецький текст по кодексу Британського музея, а славянський текст по першому київському виданю — се для першої частини Номоканона п. з. „чинопослѣдованіе сповѣди“. Другої частини текст такий, який є при Требнику. Тут додані численні критичні замітки й поясненя та уваги, о скілько ті правила мають канонїчне значінє.

Вкінцї бачимо ще доповненє і прилоги, які займають ся спеціяльними питанями. Між иньшим подано там усї переднї слова до всїх українсько-руських видань.

Праця д. Павлова, як бачимо, богата дуже цїнними критичними увагами і замітками. Нас, що правда, інтересують передовсїм лишень українсько-руські виданя. Мушу одначе зазначити, що сеся частина, де ш. автор говорить про славянські редакциї Н., досить загально трактована: д. Павлову хотїло ся передовсїм зрівнати текст грецький і славянський.

Далї д. Павлов надає як південно- так і північно-руським Номоканонам значінє чисто правниче і історичне. Я додав би лишень те, що, як для нас, то сесї виданя мають і деяке лїтературне значінє, хоч-би лишень через те, що їх видали наші значнїйші письменники.

М. Гл.

А. Лященко — О Моленіи Даніила Заточника (изъ Jahresbericht der Reformierten Kirchenschule für 1895—6), Спб., 1896, с. 46.

Про сю маленьку, але інтересну розвідку не було ще згадано на сторонах нашої часописи, хоч для читачів її вона має свій специяльний інтерес, полємізуючи богато з уміщеною в наших Записках розвідкою про Слово Данила дра Щурата (т. IX).

Д. Лященко переглядає й збиває погляди своїх попередників в дослїдах над Словом, головно Безсонова, Модестова і Щурата та доводить такі тези:

Данило зовсїм не був епічною фіґурою, а Слово — чисто лїтературним утвором, навпаки се дїйсно посланиє засланого дружинника до свого князя.

Початкове, автентичне посланиє складало ся: з похвали князю, оповідання про гірке житє засланця, виправдування, відповіди на можливі запитання князя (міркування про злих жінок і черненче житє — то інтерполяциї) і закінченнє: Сія суть словеса, да не уже много глаголю...

Посланнє було адресоване Ярославу Всеволодичу, внуку Мономаха.

Головний інтерес розвідцї дає арґументация автора за сею останньою тезою; вона дїйсно має значну правдоподібність з огляду на те, що в декотрих редакциях князь зветь ся Ярославом Всеволодичом, що той князь був разом і переяславським і новгородським князем, і що його батька Всеволода дїйсно міг автор назвати царем.

Причиною заслання д. Лященко, розвиваючи гадку, кинену побіжно уже Ґолубінским, уважає теж дуже правдоподібно — що він показав ся боягузом. Залежність Слова від византийських утворів, з котрими звязував його д. Щурат, д. Лященко рішучо заперечує.

М. Грушевський.

В. Истринъ — Хронографы въ русской литературѣ (Византійскій временникъ, 1898, I, ст. 131—152).

А. А. Шахматовъ — Пахомій Логоѳетъ и хронографъ (Ж. М. Н. П. 1899, I, с. 200—7).

— Путешествіе М. Г. Мисюря Мунехина на Востокъ и Хронографъ редакціи 1512 г. (Извѣстія Академіи Наукъ 1899, I, с. 200—229).

Статя д. Істрина — се вступний виклад; титул його не зовсїм відповідає змісту, бо він говорить взагалї про історичні працї й компіляциї з всесьвітньої історії, які обертали ся в давнїй Руси: про переклади византийських хроністів (Малялї, Амартола, Манасиї й Зонари, с. 131 — 9) і тільки потім переходить до таких компіляций як Елинський і Римський Лїтописець, Хроноґрафічний збірник архива міністерства загран. справ і до властивих хроноґрафів. Ел. і Р. Лїтописець і Хроноґраф. збірник автор уважає компіляциями зробленими в землях Руської держави, хроноґраф першої редакциї виводить в Сербиї, де він був зроблений за взором грецьких вульґарних хронїк, що кінчили ся 1453 р.; сей перехід з Сербиї мав іти через Україну.

Иньшу гадку про початок хроноґрафа висловляє д. Шахматов; його статейка — се тимчасовий комунїкат автора про довшу працю, що має

вийти незабаром, як він заповідає, в збірнику петербурської академії. Поки се буде, нотую головні виводи автора: основна редакция хроноґрафа зроблена була Пахомієм Льоґотетом у 40-х рр. XV в. (автор підносить вказівку на 1442 р.). Редакция представлена Толстовським кодексом зладжена на Україні, найскорше — в Київі (при кінцї XVI в.) так, що редактор попропускав у ній переважну частину руських звісток початкового хроноґрафа. Натомісь редакция Русского временника або Костромського хроноґрафа пропустила всї не-руські статї.

В другій своїй замітцї шан. академік доводить, що редактором Хроноґрафа 1512 р. був звістний в московськім письменстві псковський монах Фільотей; на сю гадку привело його те, що при однім кодексї Хроноґрафа знайшли ся ґеоґрафічні статї, записані по всякій правдоподібности на основі оповідань московського дяка Мунехіна; автор добачає в сїй редакциї деякі подібности стилю й гадок з писаннями Фільотея, що був близьким чоловіком до Мунехіна, і звідти догадуєть ся про ролю Фільотея; се можливо, хоч сї подібности не можна признати дуже визначними, так щоб здогад автора можна було признати зовсїм певним. *М. Грушевський.*

Памятники славяно-русской письменности, изданные археографическою коммиссіею, т. I: Великія Минеи Четіи, ноябрь дни 1—12, Спб., 1897, ст. IV+884, 4⁰.

Одною з дезідерат, які кождий хто займав ся староруським письменством певно ставив, зістаєть ся повне виданнє Міней митр. Макария. На жаль, виданнє їх поступає дуже поволї. Петербурська археоґраф. комісия від 1868 р. встигла видати в семи томах тільки два місяцї — вересень і жовтень і тепер початок третього. Така повільність поясняєть ся, окрім великости самих Міней, ще тим, що окрім коляционованя кодексів самих Міней редактори порівнювали сї материяли по можности з їх грецькими джерелами. За всїм тим така повільність видання дуже прикра, а комісия, певно, могла-б прискорити його темпо, бо инакше закінчення видання прийдеть ся ще чекати ціле столїтє. Занотований тут семий том має новий титул „Памятників славяно-русской письменности“. З передмови довідуємо ся, що редакцию його вів пок. Васїлевский, отже редакция Міней має знову змінити ся. Саме виданнє текстів зроблено дуже старанно і можна тільки пожалувати, що результати своїх студий редактор не пояснив ширше при дотичних памятках. *М. Г.*

А. Архангельскій — Къ исторіи древне-русскаго луцидаріуса (Ученыя Записки императорскаго казанскаго университета, 1898, I, X і XII і 1899, II, IV, V і VI).

В своїй статї розбирає проф. Арханґельский з усею докладностию память нашої давньої лїтератури з XVI віку — рід загальної енциклопедиї, званої Люцидаріусом. Енциклопедия поділена на дві книги, кожда знов книга ділить ся на глави, виклад має форму диялоґу; ученик ставить питаня, на котрі йому учитель відповідає; насамперед провадить ся розмова про річи віри; потім переходить вона на річи більш сьвітові: про зьвірята, море, зьвізди і таке ин.

Памятка ся дійшла до нас у досить численних копіях із XVI, XVII і XVIII віку. В статї своїй проф. Арханґельский бере під увагу і розбирає передовсїм два кодекси: один виданий Тіхонравовим 1859 р. з московської синодальної бібліотеки і другий виданий проф. Порфірєвим 1891 р. з соловецької бібліотеки казанської дух. академиї, обидва з XVII в., а се тому, що вони репрезентують дві верзиї, й иньші кодекси можна зачислити або до одної або до другої. Розібравши детайльно оба ті кодекси, приходить автор до виводу, що ріжниці між ними обома досить великі і що оба попсовані, чи то додатками переписувачів, чи иньших редакций. Для близшої аналїзи сих двох бере автор ще третїй кодекс — Моск. Румянц. Музея з 1700 р., що зближає ся місцями до редакциї Порфірєва, місцями знов до редакциї Тіхонравова і представляє ся якби якоюсь посередньою верзиєю між ними обома. По переведаню сеї аналїзи автор ставить здогад, що радше треба приняти за первістну редакцию Люцидаріуса текст виданий Порфірєвим: се доводить він тим, що цитати з текста Люцидаріуса, наведені Максимом Греком, отже ще з першої половини 16 в., мають більше схожости з кодексом Порфірєва ніж Тіхонравова.

Дальше переходить автор до порівнаня сих верзий з нїмецькими текстами. До сего порівнаня бере він насамперед текст Порфірєва, яко повнїйший, а з нїмецьких видане Simrock'a (Die deutschen Volksbücher. Gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt von Karl Simrock, XIII Band, Basel, 1867) З сього порівнаня автор підносить великі ріжниці їх: руські чи східно-славянські верзиї поділені на дві книги і глави, коли противно нїмецький текст окрім диялоґу не має жадного иньшого поділу. Вправдї наводить видане Simrock'a варияити, де є який-такий поділ як: „Von den Glauben“, „von Himmel und Erde“, „Von dem Mond“, „von den sieben Tageszeiten“, але се не те саме, що поділ руських верзий, а вкінци в більшій части нїмецьких видань такого поділу нема, лише оден диялоґ. Що до поділу славян-

ського Люцидаріуса на книги, наводить автор цікаве видане німецького Люцидаріуса в 1514 р. Ein liepliche Hystory von den hoch gelerten meister Lucidario (Strassburg, 1514). „Цілий текст книги“, каже автор, „поділений тут на невеликі уступи — кождий з таких уступів текста обіймає собою меньшу або більшу ґрупу таких питань-відповідий. Цікаве се, що декотрі з тих уступів рівняють ся з так назв. „главами“ славянського люцидаріуса, — як стрічають ся ті глави в ріжних руських кодексах памятки, напр. в соловецькім виданім проф. Порфірєвим“. Поділ, але лише на глави, знаходить автор ще в франкфуртських виданях в 1589, 1593, 1595, 1598 і пізн., і число тих глав однакове 25. Що до другої части нашого Люцидаріуса, каже автор, що вона мабуть повстала через се, що в німецькім тексті на тім місци було слово „amen“, або що говорилось про цілком иньший предмет. Вивівши се все, твердить автор, що текст руського Люцидаріуса стоїть в безпосередній звязи з звістною верзиєю під заголовком: „Diss buch heysset Lucidarius. Das spricht zu teutsch also vil als ein erleuchter“, бо і в руськім тексті заголовок подібний: „Сія книга Лусидаріусъ сирѣчь „Просвѣтитель“, яже глаголется толкованіемъ“.

Тут розбирає проф. Арханґельский ще один сумнїв, піднесений проф. Порфірєвим, що на руськім Люцидаріусі видно також безпосередний вплив латинського Elucidarium-а, подїленого на три книги, а вплив той обявляє ся в тім, що друга книга нашого Люцидаріуса відповідає третій латинського. Автор признає вплив латинського текста на наш, але лише посередній, через текст німецький. Німецький текст був виготовлений за часів Генрика Льва на підставі чотирох латинських підручників: 1. Elucidarium, 2. Imago Mundi, 3. Philosophia Mundi і 4. Gemma animae одного і того самого автора Гонорія Отенського (Honorius Augustodunensis), з дуже великими змінами, бо коли сї латинські книжки були чисто теольоґічного змісту, німецький Люцидаріус був книжкою цілком популярною.

До тої другої части руської верзиї, про котру Тіхонравов каже, що вона відступає від німецького текста і не має ніякого лїтературного інтересу, вертає автор ще раз і говорить, що вона була лише частиною німецького: „Друга частина пізнїйших кодексів — се лише частина переклада того-ж німецького ориґінала, як і перша частина і через те має зовсїм однаковий з нею лїтературний інтерес... Та друга частина свідчить не про те, що наш Люцидаріус поповняв ся і скорочував ся, а тілько про те, що поруч з коротким перекладом німецької памятки (текст Тіхонравова) у нас був ширший її переклад (текст Порфірєва), — хоч все таки не повний“.

При кінци розвідки підносить автор, що руський текст значно скорочений, бо коли в німецькім є 216 питань і відповідий, в руськім в обох книгах є їх лише 180.

Декотрі питаня і відповіди в руськім тексті пропущені, декотрі знов зливають ся разом.

Ще порівнює він руський текст із чеським текстом, але тут анальоґія дуже слабонька. *Й. П.*

Dr. A. Prochaska — W czasach husyckich (Rozprawy akademii umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVI, 1897, ст. 166–288).

В сїй своїй працї оглядає др. Прохаска становище Польщі і Литви в часах гуситських і відносини тих двох союзних держав до Гуситів і до Жиґимонта, короля Чехиї й Угорщини. Цїлу сю статию можна поділити на три частини так, що кожда з них буде подавати нам історию відрубних справ, котрі лучать ся в одну цїлість, бо з одної випливає друга: 1. Спір Литви і Польщі з німецьким орденом, 2. Участь Польщі і Литви в гуситських справах, 3. Зріст Литви і стараня Витовта добути собі королївський вінець. Як видно з титула, автор найбільше займає ся гуситською справою. Автор старає ся головно подати причини, задля яких Ягайло і Витовт, королї християнсько-католицькі не виступали ворожо проти гуситів, а противно Витовт вислав їм навіть поміч; він подає дві причини сего: 1. засуд вроцлавський, 2. стараня Жиґимонта не допустити короля Ягайла до полагодженя чеської справи.

Справу спору межи Польщею й Литвою з одного боку, а ордену з другого віддано Жиґимонтови, а сей у Вроцлаві присудив орденови такі користи, яких сам орден нїколи не міг сподївати ся. По думцї автора зробив се Жиґимонт тому, що присудженєм орденови просторих земель бажав він позбавити Польщу впливу на орден і ослабити її могучість на сходї, далї через се думав Жиґимонт позискати собі електорів, що сприяли орденови, нарештї хотїв він замотати Польщу в війну з орденом і тим відсунути її від участи в справі Чехиї. Засуду вроцлавського і Ягайло і Витовт не прийняли. Ягайло вправдї не виступив ворожо проти Жиґимонта, навіть не прийняв корони Чехиї, котру йому давали Гусити, але Витовт виступив отверто проти Жиґимонта і вислав до Чехиї Жиґимонта Корибута з дружиною, і то тільки для пімсти Жиґимонтови, а не для попираня Гуситів. Се доводить автор словами самого Витовта, де той каже, що вислав Корибута не з бажанєм боронити геретиків, анї ведений бажанєм корони Чехиї, але з мести королеви угорському, бо той під покривкою приязни хотїв наші землї від нас відділити.

Другу причину видить автор в самім Жиґимонтї, що бояв ся, аби Ягайло не засів на престолї Чехиї і старав ся не допустити його вмішати ся в справу Гуситів. Супроти закидів Жиґимонта, що Ягайло явно голосить, нїби хоче примиреня Чехиї з католицькою церквою, а потайки сприяє Гуситам і що висланє Корибута стало ся за його відомостею і волею, д. Прохаска стає в оборонї Ягайла і наводить в оборону короля його власноручний лист, де він каже: „Многі без нашої відомости і волї" взяли участь в виправі Корибута. Стараня Жиґимонта недопустити Ягайла до утихомиреня Чехиї уважає автор головною причиною неудач Жиґимонта. По його гадцї, коли-б Польща і Литва були виступили проти Чехів, то тоті не були-б в силї боронити ся. Се попирає він ось сим фактом: коли банда Гуситів напала на монастир на Білій Горі, а король завізвав лицарство до збросня, то оба володарі в кількох днях виставили по 150.000 люда.

Що до становища Витовта до Ягайла, то автор виходить тут з інтриґ Жиґимонта: коли неудала ся Жиґимонтова справа з орденом, постановив він поріжнити обох братів, викликати заколот в Польщи і Литві і сим способом відвернути від справ Чехиї Ягайла, котрому папа Мартин V поручив заспокоїти Гуситів. Жиґимонт офірує Витовтови королївський вінець, а Витовт, як каже автор, дав себе опанувати пустому бажаню і не мав досить сили оперти ся покусам. Кінець розправи занятий історисю змагань Витовта. Автор переконаний, що Витовт перед смертию погодив ся з братом і боронить сього опираючи ся на листї Ягайла, де говорить ся про згоду, і на меморялї маґістра нїмецького ордену, де великий маґістер хвалить ся, що погодив обох братів між собою.

Й. Ч.

A. Lewicki — Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II (Rozprawy akademii umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVII, 1899, ст. 292—410).

В першім уступі, неначе у вступі, каже автор, що про союз Жиґимонта в. к. литовського з Альбрехтом II королем римським написано до тепер дуже мало і то недокладно. В хронїках сих часів нема майже жадних вістей про сей союз, є лиш деякі листи, що належать до нього; на підставі їх постановив автор розповісти про союз Жиґимонта з Альбрехтом II, заявивши виразно, що „зужитє сих листів буде змістом отсеї працї".

Головною причиною союза, уважає автор бажаня Жиґимонта вибити ся з під залежности Польщі. Жиґимонт уложив вправдї 1432 р. в Гроднї умову з Поляками, де з біди признав себе ленником Польщі,

але в дійсности Жиґимонт уважав себе незалежним; на доказ наводить автор лист Жиґимонта до Альбрехта, де той каже: „Ніколи не були ми чиїмись невільниками, анї наше велике князївство нїколи нїкому, як далеко людська память сягає, не було піддане, і не від них (себ то від Поляків) його держимо, але від Бога і нашнх предків“. Близшою причиною союза, по думцї автора, було місто Луцьк, котре Поляки обіцяли видати Жиґимонтови, але не віддавали довший час. Жиґимонт задумав отже вибити ся з під Польщі, але сам не чув себе в силах, тому старав ся дійти до союза з німецьким орденом і з Альбрехтом II. Тут поясняє автор, чому Альбрехт II прийняв вість про союз з Жиґимонтом дуже радо: по смерти цїсаря Жиґимонта Польща старала ся здобути Чехию для своєї династиї, проти змагань Альбрехта II; боротьбу, що вивязала ся з сеї причини, уважає автор наче б панслявістичною: боротьбою народа, що хоче добити ся свободи елекциї, боротьбою Славян проти Нїмцїв, котрі гнетуть все що слабше. Автор думає, що і тодїшнї Чехи і Поляки уважали сю боротьбу боротьбою Славян з Нїмцями: на доказ сього наводить він одно аґітацийне чеське письмо, котре радить вибрати короля з поміж Славян, коли вже неможна вибрати його з Чехів, бо під кождим иньшим володарем буде Чехам лїпше як під нїмецьким; польський король Володислав, по запискам Длуґоша, каже: „Чехи і Поляки мають один язик і одно походженє, а з Нїмцями не мають нїчого спільного“; крім сього Поляки і Чехи обіцяють собі, що жаден Нїмець не буде у них урядником. Отже поміж Польщею і Альбрехтом II прийшло до конфлїкту, і Жиґимонт скористав з прикрого становища Польщі. Від тепер зачинає ся біганина послів від Альбрехта до великого маґістра Павла Русдорфа, від Жиґимонта до ордену і на відворот; переговори розбили ся о рішучий опір Русдорфа, що не хотїв виступити проти Польщі. Жиґимонт сам не відважив ся вести боротьби з Польщею і затих.

Таку звязь подій розвиває автор. Против такого осьвітленя полїтики Жиґимонта нема що сказати, та тільки докладнїйших вістей про той союз Жиґимонта з Альбрехтом II ми як не мали так й не маємо. Про сам союз каже автор дуже мало і то лиш посередно. Богато місця в досить короткій статї його (16 сторін, коли возьмемо саму розправу без додатку) займає угода Жиґимонта з Польщею, справа Луцька, спір про чеську корону, змаганя змусити Павла Русдорфа до помочи Жиґимонтови, заколот в Інфлянтах, а все то вяжеть ся з союзом лишень посередно і дуже мало його поясняє. Про сам союз подає автор дуже скупі і неясні вісти. Жиґимонт обіцяє Альбрехтови напасти на Польщу з помочию Прусиї й Татар. Тільки всего певного. В другім місци каже

ще автор, що посол Альбрехта Марцінко з Баворова вернув від Жиґимонта до Праги „z projektem formalnego przymierza“, але що то був за проєкт, що в нім було, чи і які умови ставили собі оба монархи, не пробує вияснити. Вправді Жиґимонт висилає послів до Альбрехта, Альбрехт до Жиґимонта, але тоті посольства десь застрягають в дорозї. Автор не пробує вияснити причин, чому союза не доведено до кінця. Раз каже він, що союз не станув задля опору Русдорфа: „Бо орден супроти сих налягань Альбрехта і Німеччини заняв відпорне становище“, в другім місци каже, що „з причини розділу в ордені не прийшло до остаточного союза помежи Жиґимонтом і Альбрехтом II“, то знов що Жиґимонт, „в виду сеї опозициї на Литві мусїв уступити“, себ то супроти сторонництва, котре було прихильне Польщі і до котрого належав здає ся також і син Жиґимонта Михайло. Цїла акция в сїй статї обертає ся коло німецького ордену, коло старань Альбрехта і Жиґимонта наклонити його до боротьби з Польщею, і статя більше обясняє тоті змаганя, що лиш посередно дотикають союза, як сам союз, і тому вона мало що нового приносить про сам союз беспосередно. *Й. Ч.*

Przemysław Dąbkowski — Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI, Львів, 1898, ст. 55 (Відбитка з часописи „Przegląd prawa i administracyi“).

Автор подає наперед лїтературу предмету, котра остаточно, о скільки справа належить до Галицької Руси, таки починаєть ся з сею працею, опісля на основі судових записок Галицької Руси обговорює останки приватної пімсти в XV в. на Гал. Руси, нормованої закладами (vadium) та поєднанем, вкінцї переходить до зверхнїх форм поєднаня, себ то окупу і покори. В обговорюванім часї приватна пімста за забійства була ще толєрована судовою практикою і в переходї до наданя злочинам публичного характеру уживано тодї т. зв. композицийної системи; в тім виявляло ся старанє публичних урядів перепиняти сю приватну пімсту. До того служив найчастїйше заклад (vadium), накладаний розмірно до провини, економічного та социяльного становища сторін, до дуже значної висоти; його приходилось платити тому, хто по такій умові зривав ся до пімсти. Таке вгамовуванє доводило звичайно до поєднаня при помочи посередників, що мало теж силу судового осуду. Головною, а найчастїйше одинокою вимовою поєднаня за забуте був окуп. Висота його була ріжна, залежна від умови. Галицько-руська специяльність була ся, що коли в Польщі плачено за голову селянина звичайно 15 гривен, то тут нормальна висота окупу за селянина була лише 10 гривен. За те окуп за Жида рівняв ся шляхотському, і навіть перевисшав його. Окуп належав

завсїди родині убитого, без огляду на підданство. Коли покривджена сторона не вдоволяла себе окупом і бажала ще моральної заплати, то другою вимовою поєднаня була **покора**: кривдник падав на колїна, просив ласки, а покривджений робив мечом рухи, немов би його убивав, і висказував слова пробаченя. Автор розріжняє дві стадиї сього звичаю, властиву покору (humilitas, humiliatio) і лагіднїйшу її форму, перепросини за поданєм собі рук (perrogatio, reconciliatio), називаючи другу пізнїйшою і більш культурною формою. На нашу думку се полученє не цїлком відповідне. Обі сї форми мають не однакові психічні мотиви і могли істнувати завсїди побіч себе. Стан не увільняв від обовязку покори.

Вкінцї обговорює автор початок і характер покори на Галицькій Руси і її розвиток. Уважає, цїлком справедливо, що її спроваджено з Польщі і тому відкидає думку Владимирського-Буданова про істнуванє покори теж у руськім праві, на що одначе нїяких позитивних доказів нема. На нашу думку проти руськости покори промовляє теж її цїлком сьвітський характер на Гал. Руси, не так, як у Польщі, Чехиї, про що на иньшім місци говорить автор. Обговорюваний час зове автор вже часом упадку покори, хоч радше можна-б було сказати, що вона нїколи не була на Руси у розцьвітї.

Се коротенький огляд працї, написаної дуже сумлїнно і ясно, докладно й обережно, котру мусимо назвати гарною вкладкою в історию права на Галицькій Руси. *С. Т.*

Θедоръ Вержбовскій — Матеріалы къ исторіи московскаго государства въ XVI и XVII ст. Выпускъ I: Посольство Іоанна Кобенцеля въ Москву въ 1575—1576 гг. Варшава, 1896, ст. 68, **Выпускъ II**: Война съ Польшею въ 1609—1611 годахъ, 1898, ст. 89.

В I випуску автор видав 26 документів до історнї посольства Кобенцеля в Москву, вийнятих із віденського держ. архіва. Документи по части цїлком нові, до тепер не знані, по части перший раз повно й ориґінально видані. Обіймають вони хід дипльоматичних переговорів литовських панів і цїсаря Максиміляна від 20 марта 1575 р., коли то литовські пани післали цїсарю довірочне письмо з однодушною згодою на кандидатуру архикнязя Ернеста (N 1) — аж до повороту Кобенцеля з Москви. З поданого материялу найважнїйше для нас те, що дотичить переговорів цїсаря з Литвою. Перше місце займає тут інструкция Николая Христофора Радивила послови до цїсаря Юрію Ганновіюсу 16 червня 1575 по зірваню сойму в Стенжици (N 5). Тут признаєть ся Радивил цїсарю, чому самі литовські пани запрошували царя до польсько-литовської корони. Вчинили вони се тому, що й Поляки кричали за московським кан-

дидатом. Обі сторони не бажáли собі Івана Страшного, лиш обопільно себе страшили, аби перецерти иньших кандидатів.

Політика литовських панів визначала ся взагалї дуже малою ініцятивою та рішучостию у відносинах до Польщі, тому то звернути треба увагу на одно інтересне місце інструкциї. Коли Поляки не хотїли-б архикнязя Ернеста, а радше волїли-б самого цїсаря, то Литвини після вибору сього оголосили-б архикн. Ернеста великим князем Литви, котрий опісля загорнув би й Польщу — такий плян подає Радивил цїсарю. Видно, ще був у сьвіжій памяти подібні випадки за Жиґимонта I, а скорше ще за Казимира Ягайловича, що завсїди давали Литвинам перевагу над Польщею. Та що ж! Се тепер лиш було pium desiderium Радивилів та кількох иньших вельмож. Загал литовської шляхти не хотїв іти за їх проводом ще підчас Люблинської Унії, тепер вона тим більше нахиляла ся до Польщі (N 10), а деяка частина (Русини) навіть до Москви, як бачимо низше (N 8).

Посилав також незабаром (10 серп. 1575) Ян Ходкевич, виленський каштелян, посла Нарбута до цїсаря, намовляючи його післати скорше послів у Москву для переговорів із царем, котрий міг би стати королем у Польщі завдяки Русинам, що чують якусь симпатию до нього (Quoniam vero in praeterita hac electione frequens in ore hominum Moschus esse inceperat, non mediocris, nec levis occasio obtulit, non istis modo Rutenis, qui in Polonia sunt, sed etiam et iis, qui hac Russiae partes (Литва) inhabitant, quod impudenter iam de Moscho nescio quae sibi pollicentur, illumque in dominum accipere vellent, si prae nobis, quae capita sumus et a Moscho abhorremus, id facere possint. N 8). Радить проте також, аби архикнязь осїв скорше у Литві і видав листи для Поділя і Волини з зазивом до послуху (literas de oboedientia, fide), а тодї цїла Польща сама прийде до ніг (ad oscula pedum procedet).

Польські сторонники взяли одначе гору над австрийськими та московськими, і семигородський князь став досить несподїване королем Польщі.

В II випуску надрукував проф. Вержбовский рахунки видатків на польське військо, що воювало в 1609—1611 рр. у Московщинї, вийняті з Вар. Каз. Палати. Більше загального інтересу сї материяли не мають, одначе вчитавшись у них можна дійти до деяких цїкавих результатів. Богато тут певних хронольоґічних дат, подана численність війська, його рід, убуток і ин. Видатки на нього вяжуть ся з податками, тому сї материяли мають значінє і для історії польських фінансів. Для нас ще важне се, що подекуди розсипані звістки про козаків, специяльно про апорожців, що брали участь у тій війнї, число, висоту платнї пооди-

ноких відділів, подані імена вождів і т. ин. Відомости се виключно дрібні, але вони можуть при детайльнійшій студиї кинути деяке сьвітло на участь козаків у польсько-московській війнї. *С. Томашівський.*

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, т. VI, вип. IV, Краків, 1899, с. 223—369+XCIII—CXXXIV+1 таблиця, 4⁰.

Сей зошит „Справоздань" не богато дає для нас цікавого. З поміж статей тільки деякий дальший інтерес для нас мають статї: Е. Лопацїньского З історнї мулярського і камінярського цеху в Люблинї, де автор подає деякі не дуже інтересні відомости з XVII в., А. Єльского Про фабрику шкла в Уричу (недалеко Слуцька), з XVIII в., і Ф. Копери: З польських памяток в Петербурзї: тут між иньшим автор описує находку з Брончина (пов. Калїшський), де разом з західними монетами, з початку XI в., знайшло ся було кілька інтересних срібних прикрас: бляшка з характерним для нашої штуки перлястим орнаментом, два ажурні київського типа ковтки і дві пари ковтків, що представляють комбінацию ажурних галочок, зовсїм анальоґічних з одним висше згаданим ковтком, з випуклою бляшкою і трема ріжками. Шкода, що д. Копері зісталось незвістним істноване сих орнаментацийних мотивів в руських находках: тодї-б замість своїх, досить дивних здогадів, мігби був прийти до більше рациональних виводів про сї предмети.

В дальшій поданій тут частинї катальоґу „польських" печаток, Ф. Пєкосїньского, є кілька інтересних для нас (декотрі з них Бог зна на якій підставі заведенї сюди). Так під числом 311 описана печатка на умові галицько-володимирських князїв з р. 1316; другої печатки сього документа — з іменем князя Юрия автор не описує, а і звістне обяснене сього імени зісталось, очевидно, йому невідомим. Під ч. 452 описана печатка міста Львова з р. 1359. Під ч. 483—7 описані руські печатки з документа Дмитра-Любарта в музею князїв Чарторийских. Під ч. 500 і 504 описані печатки Володислава князя Опольського з титулом князя Руси. Під ч. 502 печатка Олександра Коріятовича. Під ч. 572 і 573 видані печатки князїв Корибута і Лигвена, при тім одначе їх руські написи транскрибовані автором зі страшними помилками. Ч. 579 печать львівських лавників з XIV в.

В статї М. Берсона: Кілька слів про давні деревляні біжницї в Польщі описана дуже інтересна біжниця в Погребищу Київської ґубернії (і се Польща!): зверхньою будовою зближаєть ся вона до деревляних церков, особливо формами свого даху Автор датує її початок що найменче першою половиною XVII в. З внутрішнього уряджения варті

уваги деякі предмети, як два мосяжні сьвічники, срібна корона, деревляний олтарик і т. и.

У витягах з протоколів занотуємо замітку проф. Соколовского про уживанє горнців з акустичними цілями в церковній будові, ст. CXIV; з другого реферату п. Мончиньского про біжницю в Камінці Струміловій з XVII в., інтересну своєю поліхромією, подані самі загальні звістки, а публїкацию працї і рисунків обіцяно на пізнїйше. *М. Г-а.*

Władysław Abraham, — Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8. O materyałach do dziejów polskich w wiekach średnich (W dodatku: Sprawozdanie z poszukiwań za listopad i początek grudnia 1898) (відбитка з Archiwum komisyi historycznej, t. VII), Краків, 1899.

Від 1885 р. працюють у Ватиканськім архіві висланники краківської Академії Наук, що не жалує для них материяльної підмоги. Австрийський і краєвий уряд причиняють ся теж грошем до піддержаня сеї т. зв. римської експедициї. Перший раз був у Ватиканї проф. Абрагам і проф. Дембіньский, перший глядав материялів до середньовічної, другий до новітньої історні. Результати їх трудів оголошено в Archiwum komisyi historycznej, t. IV i V. Опісля працьовано десять літ під проводом проф. Смольки над новітньою історнєю Польщі і плоди того показано у справозданю Корженьовского в VI т. Archiwum komisyi historycznej і в рукописнім (хоч і надрукованім!) катальоґу п. з. Spis tek rzymskich. У жовтнї 1896 р. виїхала ще одна експедиция під проводом проф. Абрагама, що назад звернула ся до середнїх віків і працювала майже до кінця 1898 р. Результат сих трудів виложений власне у книжцї, що її заголовок поданий у горі.

Проф. Абрагам переходить поодинокі архіви та бібліотеки, описує їх і подає реєстр знайдених документів. Таким способом се справозданє обійняло: ватиканський архів, Archivo di stato (скарбові акти), ватиканську бібліотеку, бібліотеку Barberini, Vallicellana, флорентийську бібл. nazionale centrale і тамошній Archivio di stato. Признати ся мушу, що я беручи книжку у руки і переглядаючи покажчик, надіяв ся знайти поданий дуже богатий материял, тимчасом сподїваня мої показали ся передчасними, особливо що до самого Ватикана. На 230 сторін самого справозданя опис і обговоренє ватиканських архівів займає понад 150 сторін, одже більшу половину, а тимчасом нового показано там дуже мало. В головнім редукуєть ся ся частина до провірки Тайнерових видань. Деиде поправляє д. Абрагам дату у Тайнера, але таких випадків дуже мало, більше поправляє сиґнатури його (sic!), а найбільш ограни-

чаєть ся ось на яких зіставленях, напр.: F. 244, Nr. 2648 Theiner l. c. Nr. 386; F. 245, Nr. 2650 ibid. Nr. 385; F. 245, Nr. 2699 ibid. Nr. 387 і т. ин. Такі реєстри займають чи не $^2/_3$ книжки. Часом подає д. А. дещо більше про документ, зазначуючи, що Тайнер видав його з хибною сиґнатурою. Буває знов таке: згадуєть ся якийсь документ важний, немов би новонайдений, тимчасом він уже надрукований у Тайнера, або знов збуває нас справоздавець таким комуналом: „дещо з того" або „більшу частину того видав уже Тайнер...". Треба признати, що усе те, чого не надруковано у Тайнера, а видобуто на сьвіт експедициєю — досить другорядної вартости. Взагалї ся частина виглядає так немов би писана була „на уряд", з обовязку.

. Иньші частини виходять користнїйше і подають богато нового материялу, хоч видно тут поспіх і мабуть... чи не голе виписуванє заголовків і всяких архівних та бібліотечних покажчиків.

Видобути з сього справозданя се, що булоб особливо придатне для нас, було доволї тяжко, бо описи занадто загальні або й навіть темні. Приходилось нам провірювати теж Тайнера, аби знати, що вже видано, а що нї. Низше списуємо се, що видобуто з сього справозданя і що важне для нашої історії.

В архіві Ватиканськім у відділї актів замку св. Ангела в Armarium VII cap. I знаходимо ряд документів до берестейської унії. Значну частину з них видав Тайнер M. P. III Nr. 185, але котрі ще не видані, д. Абрагам не згадує докладно. З порівнаня заголовків у справозданю з Тайнером виходило-б, що невидані ще листи руських епіскопів, в яких вони обіцяють розширяти унїю (12/12 1494).

У ватиканських реґестах згадати треба з XIV в. T. 63. F. 358, Nr. 102 лист Йоана XXII до руських князїв з зазивом до унії (Авін. 3/2 1318); 104 лист до князя литовського, щоб прийняв християнську віру (під тоюж датою). T. 97, F. 312, Nr. 720 дозвіл тогож папи польському законови Ord. Pred. купити землю під закладини дому у Жмигородї versus Ruthenorum metas (Авін. 1/3 1331). T. 264, F. 3 лист папи Григорія XI Andree epo cerethensi, віддає йому юрисдикцию над католиками галицької диєцезиї. T. 486, F. 155 лист папи Пія II орґанїзує уніятську київську митрополїю (Рим 5/9 1455); документ надрукований уже в Полнім Собранію лѣтописей VI, ст. 319, але з копії.

У відділї авіньонських реґестів: T. 126, F. 474. Папа Іннoцентий VI надає відпусти каплиці castri Vrowenborch tharbat. divi in fronteria Ruthenorum (Авін. 30/1 1354). Д. Абрагам попав на слїди якоїсь Хронїки Бенедиктинів на Руси з XVII в. (ст. 149), одначе рукописи знайти не був у силї. Серед Miscellane-ïв знаходимо ось які збірки: Arm. IX, T. 241, Polonia. Обіймає реляциї нунциїв з Польщі

за Жиґимонта Авґуста про мову, осьвіту, торговлю, право й т. ин. Arm. XV t. 141 Marini Marino. Codex diplomaticus Rutheno-Moscoviticus monumentis e tabulario Vaticano depromptis congestus. Про склад його д. Абрагам не говорить нїчого. У ватиканській бібліотецї знайдено між иньшими: 6198 f. 270 лист Григория IX до руського короля Данила з зазивом мати в опіцї латинників; 6536 реляція нунція del Vescoro між ними: de articulis, quos Rutheni a romana ecclesia petunt (з рр. 1568, 1560); 6902 трактат п. з. discorso del abb. Stepano Gradi sopra la christianita del rito greco in lingua slava; і такий самий трактат Мойсея Контевича, Василянина; 8302 Anonymi notizie sopra i libri liturgici degli Armeni, Copti, Melchiti, Illirici ovvero Slavi e Greci; 8335 anonymi ristretto del negozio circa l'unione da farsi con la sede apostolica romana dal schizmatici Ruteni; 8634 рішеня і диспензиї для два рази жонатих сьвященників в Угорщинї і на Руси з рр. 1704, 1711, 1718; 8474 рішенє в справі канонїзациї св. Йосафата; 8684 обіймає листи і письма з XVIII в. до справ унїятської церкви на Руси і Василиян; серед того ухвали капітул того монастиря з XVIII в.; кодекс має 708 листків (д. Абрагам не подає близше його змісту); ч. II лист незнаної особи без дати зі згадкою, що лист перемиського епископа показала папі і сей дуже утїшив ся і велїв передати йому благословенство за те, що так працював коло наверненя Русинів на католицтво. У віддїлї Ottoboniani сеї бібліотеки 2461 подибуємо лист папського нунция 1659 р. про плоцьку митрополїю.

У бібліотецї Vallicellana: C. 128. Antiquae tabulae ruthenicae exhibentes s. homines illustrires religiosa veneratione cultas apud Ruthenos et Moscos ante XI J. C. saec., обіймає 5 друкованих таблиць зі сценами із житя сьвятих і руськими підписами під кождим образком, L. 23. de congregatione monachorum Ruttenorum ord. s. Basilii. N. 34, f. 160 лист кардинала Горація Юстинїяна про Русинів-унїтів з 1595 р.; f. 156 домаганє короля зложити синод межи Русинами-унїятами і православними; про посольство Русинів до папи Климентія VIII. N. 35 домаганє до польского короля, щоб Русинам-католикам дано усї права; інструкция еп. Фїлонарду на синод Русинів-унїтів і православних 1639 р.; акти конґрегациї 16 марта 1645 про унїю Русинів; інструкция архиеп. Торреса 1645 про унїю; compendiosa narratio negotii unionis Ruthenorum a. 1648. O. 60 de Ruthenis et eorum unione varia monumenta. До істориї Молдавії в кінцї XVI в. належать рукописи N. 16 і N. 39. У флорентийській бібліотецї nazionale centrale: Clas. XXXVII, cod. 90, f. 7 v. Сикст IV надає повновласть законови Мінорритів на місию між схизматами на Литві, Руси, Волощинї й ин. (31/8 1481); f. 196 лист тогож папи до саксонського князя Ернеста про напад Русинів на Ливонїю (29/3 1482). *С. Томашівський.*

С. Голубевъ — Матеріалы для исторіи западно-русской церкви (XVIII стол.) (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца, кн. IX, ст. XVII+192 і Кн. X, ст. 193—301), Київ, 1896.

Д. Голубев подав тут 33 документи та попередив їх вступом, де подає виводи, до яких дійшов на підставі оголошеного материяла. Сї документи належать до виленського сьвято-духовського монастиря 1749—1761 рр., отже безпосередно не належать до нашої історії, але цікаві ріжними анальоґіями. Сьвято-духівський монастир та виленське братство мали таке саме значінє для литовської Руси, як львівська Ставропигия для Галичини; вплив їх обіймав цілу литовську Русь; взагалї в сїм монастирю, під доглядом якого були иньші монастирі, та коло тамошного братства, що користувалось правами Ставропигиї, концентрувалось духове житє православних. Тож доля сего монастиря та тамошнього братства служить мовби зеркалом житя та долї православних і православія на Литві під пнованєм Польщі. Нагромадились сї документи в процесї Теофана Дорумина, бувшого виленського ігумена в київській консисториї. Відповідаючи на ріжні закиди, малює він докладно невідрадний стан православія під Польщею.

При кінци XVI і з початком XVII в. більшає пропаґанда зі сторони католиків і униятів. Се викликує цїлком природно рух в противнім таборі для охорони прадїдівської віри. Виленське братство заводить школу, засновує друкарню, видає твори релїґійного і полємічного змісту, веде юридичну боротьбу з латинниками та униятами і взагалї піклує ся про привернене прав своїх та своїх одновірців перед королем та на соймах. Розмірно щасливе для православних підданих Річи посполитої пановане Володислава IV дало спроможність виленському братству розвинути просьвітну діяльність. Одначе вже в другій половині XVII в. настав в полїтиці польського правительства некористний для православної церкви зворот, і всї стремлїня фанатичних Поляків були звернені в тім напрямі, аби примусити православних до переходу на католицизм або на унїю. В таких обставинах сьвятодухівський монастир, не вважаючи на підпору з Росиї, клонить ся поволї до упадку. Найлїпше сьвідоцтво, в якім невідраднім становищу був виленський монастир в половині XVIII в. — отже саме в тім часї, до якого належать оголошені д. Голубевим документи, — дає реляция до синода про стан згаданого монастиря та иньших йому підвластних. З сеї реляциї видко, що деякі православні монастирі забрали силоміць латинники та униати, а ті, що вістали ся ще під зверхностию виленського старшинства, находили ся в крайно нужденнім станї. Сам виленський монастир мав в той час лише 1 ігумена, 3 єромонахів, 3 монахів, 4 послушників і 6 селян. За материяльним упадком монастирів та ослабленєм їх просьвітної діяль-

ности наступає і упадок морального житя серед монахів. Очевидно, що серед таких обставин ніхто не бажав старшувати в виленськім монастирю. Київський митрополит, до котрого епархиї належав сей монастир, висилав туди монахів на старшинство лиш на 3 роки. А вже справдї безвихідна біда настала для монастиря, коли 1749 навістив його огонь. До того ще тамошнїй біскуп робив перепони при відбудованю.

На щастє в сїм критичнім часї був старшим Сильвестер Добриня, що стояв на висотї своєї задачі та невтомно заходив ся коло монастирських справ. Він не лиш сам їздив часто до Петербурга і Москви, щоб зібрати фонди на відновленє монастиря, але робив також всякі можливі заходи в судах для відібраня утрачених монастирів, хоч сї останні його стараня не принесли для монастиря нїяких реальних наслїдків. Але й за старшованя Добринї поніс виленський монастир нову втрату, бо в часї подорожей його до Москви і Петербурга в монастирських справах захопив жмудський біскуп Тишкевич сьвятотроїцький монастир, що був в залежности від виленського. Заходив ся Добриня також коло піднесеня релїґійно-просьвітної дїяльности в підчинених собі монастирях, та — на жаль — не знайшов в сїм змаганю підмоги зі сторони київського митрополита, що не хотів прислати Добринї здатних до сего дїла людий. Для характеристики Добринї треба сказати, що се був чоловік мягкий, лагідний і згідливий. З нього були вдоволені не лиш виленські братчики, але й латинські та уніятські власти, а виленський біскуп в письмі до кн. Чарторийского каже, що „нынѣшній игуменъ съ братіею живетъ спокойно и гордымъ предкамъ своимъ не послѣдуетъ“.

Наступником Добринї на виленськім старшинстві став Теофан Леонтович Дорумин. Се був чоловік доволї учений, але при тім гордий, честолюбний, палкої вдачі та не податливий. Для характеристики нового ігумена доволї буде навести ось який факт. У Польщі виробив ся звичай, що коли в православній або взагалї дисидентській церкві латинський сьвященик лиш один одинокий раз прочитав службу божу, то там вже не міг дисидент правити богослуженя по своєму обряду під загрозою кари смерти. Незабаром отже по приїздї Теофана до Вильна прибігає до його келиї перестрашений Добриня і каже, що латинський сьвященик править в монастирській церкві богослуженє. Леонтович не надумував ся довго, але зібрав монастирську службу і казав ксьондза викинути з церкви. Або иньший факт: Доманьский, виленський міщанин, залягав монастирови з заплатою чиншу та не вважаючи на численні присуди не хотів заплатити довжної суми. Тодї пійшов Леонтович з двома маґістратськими урядниками та кількома жовнїрами, випрошеними у російського ґенерала, що перебував тодї в Вильнї, до Доманьского, та відчитав йому

московський декрет себто казав дати Доманьскому 100 різок. Очевидно, що такий енерґічний чоловік був не на руку Полякам, а в першій мірі тамошньому біскупови. Сей останнїй рішив ся за всяку цїну позбутись Леонтовича з Вильна. В тій цїли порушив всїх і вся і се дійстно йому вдало ся. З припоручення Синода, щоб оминути дальших злих наслїдків, призначив київський митрополит на місце Леонтовича Амвросия Фльоринського.

Леонтович дуже невдоволений таким оборотом справи вдав ся до Петербурга, щоби виправдати перед синодом своє поступованє в часї побуту в Вильнї. В Петербурзї одначе не лише що не хотїли й слухати його виправдань, але ще до того й взяли його під сторожу. Видобув ся Леонтович з лабет Синода доперва завдяки інтервенциї мінїстерства заграничних справ. Йому видав ся він користним, як чоловік добре обізнаний зі справами і положенєм православія в Польщі. З ініциятиви отже його післав Леонтовича Синод до Київа, де він мав написати „жалобу грекороссійской въ Польщѣ церкви на римскаго папу и польскія права“. Леонтович дійстно зладив її, але митрополит не одобрив його працї, бо він дораджував безоглядно поступати. В київській консисториї також розбирали справу Леонтовича. Що Леонтович був чоловік неспокійний, тож за напади на новгородського митрополита заслано його в Далматів, а відтак туруханський монастир та наложено на него ще иньші кари, але згодом його звільнено. *П. Р.*

Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa von Dr. Alfred Halban. Archivalischer Reisebericht. (Zeitschrift für Savigny-Stiftung für Rechts-Geschichte, XIX (XXXII) т., 1898, с. 1—15).

Професор Альфред Гальбан відбув у 1897 р. проїздку до Харкова. Тут звидів архів, що стоїть в тїсному звязку з унїверситетом. Про сей архів, як і про акти, що находять ся в ньому, надрукував він коротку статю. З сеї статї дізнаємо ся, що Харківський архів в дуже сумному станї, що тут повний безпорядок в управі, недоладність та безсистемність в нагромаджених материялах; що тут потрібна належна орґанїзация в кождому напрямі.

Д. Гальбан роздивляв ся поперед усего в тих актах, що тикають ся нїмецького права на Українї.

Автор говорить, що Харківський архів має багато інтересних материялів що до вживаня нїмецького права військовими, козацькими, значить позаміськими, по краєвому праві орґанїзованими судами; є тут значний засіб актів про вплив та перехід міського права до краєвих, зна-

чить козацьких судів; обговорює по тому взаємини між нїмецьким і краєвим правом; доривково говорить про заходи российського правительства, аби запровадити на Українї свої закони і постанови. Під кінець статї зазначує коротко вплив нїмецького права на витворенє цехових звязків і на сїльське право. Нїчо иньше, по думцї автора, з нїмецьких чинників не мало так значного впливу на українські землї як право. Се був би короткий зміст статї. Але ми в тому оглядї добачуємо стілько безсистемности, скілько автор помітив у харківському архіві. Яку цїль мав автор пишучи його, годї нам порозуміти. Се, що зазначене в титулї, не виповнене. Автор переповідає історию місцевого права за Міллєром не повно, коротко; з сього переповіданя дуже мала користь. Автор не підносить докладного характера місцевого нїмецького права, тому то неясними вийшли взаємини між краєвим і нїмецьким правом; далї депутация міст до российського правительства, тай перехід міщан в козаки обговорену дуже загально і неясно. Важно в тій статї хиба те, що автор накликає до студийованя нїмецького права у всїх напрямах на Українї. *Ю. К.*

Stanisław Schnür-Pepłowski — Cudzoziemcy w Galicyi (1787—1841), Краків, 1898, ст. 263.

Перед кількома роками вийшла праця тогож автора п. з. „Galiciana“, обговорена в Записках т. XVIII; книжка, котру нинї маєм обговорити, служить продовженєм сеї працї. Автор, д. Шнір-Пепловский поклав собі метою зібрати усї звістки про Галичину, які появились від 1787—1841 р. головно у нїмецьких авторів, нинї вже забутих, що або довше перебували в Галичинї, займаючи державні австрійські уряди, або лише в переїздї мали нагоду оглядати нашу Галилею. Автори, обговорені в сїй останнїй книжцї, се Трауннаур, капітан цїсарської армії, Кортум, адмінїстратор галицьких камералїй, якийсь Файерабенд, Шультес, віденський лїкар, Микола Штеґер, професор йосифинського університета у Львові, і ще кількох меншої ваги. В своїй книжцї д. Пепловский подає про кождого з них короткі біоґрафічні замітки і наводить в перекладї більші ексцерпти з їх писань, що безпосередно дотикають ся відносин тодїшньої Галичини.

З якого становища пишуть сї Нїмцї про Галичину? Розуміє ся, що з австрійсько-нїмецького! Є в них отже за богато може сарказму супроти дїйсно нужденного суспільного житя в Галичинї в порівнаню з иньшими провінциями держави, але се не позбавляє їх справедливости. Рівно можуть вони закпити з лїнивого галицького шляхтича, що ледво раз на два тижні зміняє своє білє, мізерний свій двір палацом називає, а хлопа обдирає через пленїпотента Жида до останньої нитки, — як і вказати на надужитя державних урядників, хоч би вони були й Нїмцями.

Шляхтич, селянин, Жид, урядник, головні галицькі типи, підхоплені у декотрих із них вірно! Але важно тут не лише мальованє типів.

Згадані нїмецькі автори, напр. Кортум, Штеґер придивляють ся пильнїйше, поважнїйше галицьким відносинам. Беруть на увагу не лише суспільні, але полїтичні і економічні справи краю і шукають причин культурного занепаду Галичини.

Нездатність шляхти, горілчана джума серед селян, проворність Жидів в першій мірі представляє ся їм найголовнїйшою причиною невідрадного стану галицьких відносин. Галицький Жид проте займає в їх писанях перше місце. Творячи 6% цілої людности втискає ся він усюда, як посередник і фактор: між пана і хлопа, між хлопа і міщанина та здирає одних і других. Торговлю і лекші роди промислу захопив він у свої руки, а тяжшу працю, як ковальство, мулярство і иньше лишає християнському робітнику. Від управи рілї утїкає, бо сей рід працї не можна погодити з приписами тальмуда і численними жидівськими сьвятами. Радо возьме Жид землю в державу, але коли можна працювати на нїй чужими християнськими руками. На зменшенє деморалїзациї, яка випливає з поступованя Жидів, на гадку Кортума, майже нема ради; анї просьвіта, анї рівноправність не зроблять нїчого, хиба що полїцайні розпорядженя і повертанє Жидів на християн, але і про се він дуже не певний. Иньші зі згаданих письменників мають на Жидів відмінні, але так само крайні погляди. Уважають їх одиноким інтелїґентним елементом, що немов ратує ситуацию в Галичинї. Сей погляд вже хиба й на ті часи зовсїм хибний!

Знаходимо також досить богатий статистичний материял, замітки про гірництво, господарку лїсову, про комунїкацию краєву, врештї описи головнїйших міст, місцевостий, гір; все те заслугує уваги в ексцерптах із нїмецьких письменників, поданих в книзї д. Пепловского.

Лишає ся ще сказати пару слів про становище самого автора — д. Пепловского що до оброб̆леного ним материялу. Вже само виданє сих материялів сьвідчить, що автор знав їх вартість і стійність; врештою на кількох місцях у своїй книжцї він се потверджує. Де автори Нїмцї звернули ся против Поляків з гризучими закидами, чи справедливо, чи нї — в се не входжу, там він робить свої застереженя, і се по части зрозуміле, коли возьмемо на увагу, що автор Поляк. Одначе закид чорної невдячности Кортумови за те, що він колись був секретаром Станїслава Августа, а потім писав докори Полякам, випадає дуже сентиментально; випадало-б замісь відкликуватись до вдячности або невдячности, з цїлою остротою критики збити хибні погляди, як вони є, і на тім покінчити.

Ф. М.

В. Хижняковъ — Черниговская Старина (1775 (?) 1810 гг.). По архивнымъ бумагамъ городской думы (Кіевская Старина 1899, VI, ст. 367--407).

Статя ся, написана на основі архівальних актів чернигівської міської ради, має на зверх вигляд звичайного справозданя зі змісту згаданих актів, творить однакож доволї повну цїлість, з котрої можемо легко представити собі образ Чернигова на кінцї XVIII і в початку XIX столїтя.

Автор подає нам у сїмох невеличких роздїлах своєї статї погляд на жерела доходів міста, на розвій міської самоуправи в початках, від заведеня „городового положенія" 1785 р., зупиняє ся над вичисленем предметів, що входили в її обсяг, згадує про чернигівських Жидів, про проїзд царицї Катерини II і кінчить статю замітками про топоґрафію Чернигова тодїшнїх лїт.

Міська рада Чернигова розпоряжала, як видно із зіставлень Хижнякова, чималими доходами, що впливали в касу то з земель сусїдних, відданих місту казенною палатою по заведеню самоуправи, то з посїлостий по иньших містах. Окрім сього стягала міська рада значний гріш з виарендованих міщанам купецьких склепів, комір, шинків та винної продажі, що творила рід місцевої пропінациї. Купецтвом і арендою займали ся з права самі тілько міщане Чернигова. Імен жидівських не подибуєть ся в актах. Доперва згодом зачинають Жиди заходити в Чернигів, по більшій части із Польщі, на велике невдоволенє місцевої людности.

Заряд містом радою був в початках недоладний. Д. Хижняков поясняє сю обставину тим, що чернигівські міщане, зайняті купецтвом, мало знаходили інтересу в громадських справах, а при тім не вміли ще зжити ся з самоуправою — забуваючи, що на Українї міська самоуправа була річею дуже давньою; так само хибно толкує він самою нездатністю громади до самоуправи той факт, що вища ґуберніяльна адмінїстрация часто вмішувала ся в міські справи, наказувала усувати непорядки в містї, велїла міській радї заняти ся розширенем місцевих гуманїтарних інституций та иньшим, напр. будовою свого власного дому, бо наразї рада відбувала свої засїданя по домах міщанських та цехових. Вмішуванє висшої адмінїстрациї в справи міста дійшло до того, що міська рада мусїла навіть предкладати казенній палатї справозданє з ходу внутрішнього заряду і грошевих операций, отже довільно розпоряжатись своїми доходами не могла. Але і той примус і ті спонуканя зі сторони вищих інстанций не могли додати міській радї енерґії. Ледво за пожичені гроші, бо своїх не було, побудовано дім для занять ради, відданий до ужитку доперва 1806 р.

Окрім міської ради, зарядом міста займалось ще кількох урядників. Гроші на удержанє ради і урядників ішли з міської каси, але нїхто з міщан не квапив ся на сї почестні місця, тим більше, що грошева платня за них була дуже мала. Перший міський голова по заведеню самоуправи, міщанин Бублик зрікає ся навіть свого так почестного становища, виправдуючись хоробою, аби лише не брати участи в параді при переїздї цариці Катерини II 1787 р., в ролї представителя міста. Вибори на радних відбували ся цехами, серед непорядків, так якби сей вибір не мав для міста нїякого значіня. Взагалї в усїм оттім бачить Хижняков лиш байдужність міщан для загальної справи, і навіть нездатність до якогось спільного, з'орґанїзованого полїтичного житя.

Проїзд Катерини II через Чернигів описує автор докладнїйше по звісткам актів. По тім наступає вичисленє предметів, що входили в круг заряду міської ради: полїция на першім плянї, огнева сторожа, осьвітленє міста і ин.

Найцїкавійша з цїлої статї частина — се загальна характеристика відносин тодїшнього Чернигова, в шестім роздїлї. Довідуємо ся з неї про істнованє в містї гуманїтарних інституций, шпиталїв для хорих і вбогих і одного дому для виховуваня дїтей бідних міщан. Що до гуманїтарних інституций, а в рівній мірі що до шкіл і публичного вихованя стояв тодї Чернигів, на гадку д. Хижнякова, мабуть чи не вище теперішнього. Окрім „главнаго народнаго 4-хъ классного училища“, що було перемінене в ґімназию, є ще в актах згадка про чотироклясові народнї „школи“. Кілько їх було всїх, не сказано.

Торговлї широкої в Чернигові не було, вона обмежувала ся лише потребами місцевої людности. Фабрик також не було, окрім „винокурень“ — горалнь. Домашній промисл не був високо розвинений і зіставав ся в більшій частинї в руках захожих Великоросів. Д. Хижняков приходить і з сього до пересьвідченя, що на Українї взагалї не міг промисл розвинути ся задля довговікових війн, татарських набігів, що руйнували усе до ґрунту. Одначе й на сю тему можна-б ще з автором спорити.

Остання точка статї — моноґрафія тодїшнього Чернигова, цїкава особливо для тих, що бачили теперішній Чернигів. *Ф. М.*

Д. И. Эварницкій — По слѣдамъ Запорожцевъ, Спб., 1898, ст. 324.

Відомий специялїст по історії Запорожя Д. Еварницький написав не дуже давно книжку „По слѣдамъ Запорожцевъ“. В сїй книжцї він переказує живі типи та пригоди, які йому траплялись за часи його поїздок за для археольоґічних, історичних і етноґрафічних студий в землї

колишнього Запорожського війська. Наукові здобутки сих поїздок він переказав у трьох книжках — „Запорожье въ остаткахъ старины“, „Вольности запорожскихъ козаковъ“ і „Исторія запорожскихъ козаковъ“. Тепер же типи та пригоди, які він бачив, зібрав він у книжцї, що носить наголовок „По слѣдамъ Запорожцевъ“, бо тут йому все більш трафляють ся нащадки колишнїх Запорожців.

Досить гарний оповідач щоденних подій, д. Еварницький малює нам у своїй книжцї дуже дивних людей, часом дуже не схожих на дїйстних, всїм нам відомих. Хоч він і каже, що усе в його книжцї взяте з справжнього житя, крім хиба назвиск людей та сел, про те все-ж якось не ймеш віри в ті чудасиї, які він виводить.

Запросив його наприклад до себе поміщик села Чертополохова Олексій Олексієвич Царенко начеб для того, щоб показати йому деякі давнини Запорожців; приїхав д. Еварницький до дому Царенка і на домі вздрів напис „входь як до дому“. Іде д. Еварницький в хату далї і бачить в передпокою зовсїм голого чоловіка, а при йому величезного пса. Дуже здивовав ся д. Еварницький, коли сей голий чоловік привитав його: се був сам хазяїн. І він зовсїм не соромив ся свого „убрання“, зараз повів д. Еварницького знайомити його з тими людьми, що були на той час в Чертополосї. Привів він свого гостя в залу, де стояли самі тілько лавки, вкриті українськими плахтами і килимами, і тут познайомив його з своїми приказчиками, усе шахраями і пройдисьвітами, як він їх рекомендував, далї, в другій кімнатї він познайомив його з сусїдними поміщиками, усе більш земськими дїячами, що пили і їли у Царенка, розмовляючи то обсуджуючи усякі земські справи, на котрі великий вплив мав Царенко. Великий пир, що застав Еварницкий, тягнув ся і далї ті кілька днів, що він пробув в Чертополосї. Чимало цікавого довело ся тут дізнатись д. Еварницькому. Довідавсь він, що часом кухар недогодить свому панови, тодї сам пан іде на кухню і там бє, скілько влїзе, кухаря, розбиває при сьому посудину, робить великий галас. Їсть сам пан страшенно богато і пє теж чимало, а наївшись та напившись зараз наказує запрягати собі трійку коний, дуже жвавих, прудких, сам одягаєть ся в широкі українські шаравари, в білу з мережками і з червоною стяжкою сорочку, підперезуєть ся червоним поясом, бере на себе сиву смушкову шапку і їде кудись на проїздку. З початку він править коний по дорозї, а далї, як вже конї розійдуть ся, закидає віжки на дугу, звернувши з дороги, і їде просто по полю не вважаючи нї на що. Люде всї уступають ся тодї від навіжених коний і тілько й думають, як би скорійше се лихо пронеслось. Один раз він забрав з собою попа, і той піп, бачучи, що трійка летить в провалє, спробовав скочити з саний і поранив собі все лице. Звісно, такому

панови часто треба грошей. Тодї він зараз їде до міста і там продає значну скільківть хлїба і бере завдаток. Звичайно його пропозицию приймають і гроші йому дають, бо думають, як буде брехати такий заможний чоловік, як Царенко. А в його хлїба нїякого нема, і він радий, що розжив ся грошей. Після вже, як час доставляти хлїб, він знов їде до міста і каже, що хлїб подешевшав і що йому самому треба тепер мати чималу кількість хлїба для нового заводу, що він у себе збудовав, через сеж то він і привіз завдаток назад. Звістно, куповщики дуже раді, що вертаєть ся до їх завдаток, коли хлїб подешевшав, а Царенко зовсїм задоволений, що здобув собі на якийсь час грошей. І таких шахрайств він робить чимало. Нарештї одного разу тонув якось по веснї пором на р. Самарі, Царенко сам кинув ся ратувати людей і дуже перестудив ся. Простуда швидко перейшла в сухоти. Схуд він страшенно. Знав він, яка у него хороба, і от всеж таки перед смертию попрохав дати йому велику карафу горілки, налив собі велику чарку і хотів пити її та не міг, сказавши: „иньше дїло хотіть, а иньше могти“. На сім він і умер.

Щоб були досї на сьвітї такі люде — дуже богато сумнївів. Царенко, здаєть ся, вигаданий тип, і тодї можемо тілько дивовати ся, на що він уміщений в сїй книжцї. Ноздрьові дуже добра річ, тількож у книжках лїтературних, а не історичних.

І таких малюнків, як сей Царенко, зовсїм не мало в книжцї д. Еварницького, хоч в Царенку більше вигадок нїж в иньших. От ще, напр. Онися Степановна Кулябко, дуже виразна копія з Гоголевої Коробочки, теж невідомо на що наведена в книжцї, що має на метї описувати дїйстність, а не лїтературні фантазиї.

Далеко більш відповідно до тої мети, яку постановив сам автор своїй книжцї, виходять у його перекази про людей не інтелїґентних. Тут він краще розуміє людське горе, тут краще він переказує ті почутя, які викликає се горе у людей. Розуміє він добре і радість простих людей і дуже иноді добре переповідає їх веселі перекази, а записи його казок, пісень і причитувань можуть бути дуже користні задля етноґрафії запорожського краю.

Їхав якось д. Еварницький до с. Гуляйполя та дорогою заблудив. Наставала ніч і ще до того починалась буря. Блудив він з своїм фірманом і нарештї приїхав до якогось хутора „куркулїв“. Куркулями звуть в Новоросиї тих, що вийшли з иньших ґуберній та купивши в степу невеличкі шматки поля, заводять невеличкі хуторцї, отже назва „куркуль“ загальна і означає чоловіка прийшлого з других країв. Хутор „куркулїв“, до якого доїхав д. Еварницький, не мав навіть нїякого свого власного призвища. Навернули ся вони до одної хати, де сьвітило ся, стали просити ся на ніч. Чоловік, відчинив їм, відповів, що мабуть їм

не добре буде ночувати в його хатї, бо в його саме в той день померла жінка і дочка плаче над матірю та причитує і голосить. Ну, та дощ ішов великий, конї притомились, не можна було їхати дальше, і д. Еварницький рішив переночувати в сій хатї. І багатож він наслухав ся тут горя. Вже доросла дочка помершої і при тому дуже слаба причитала над матірю і голосила: „Ой, ненько моя рідненька, зозуленько, сивая голубонько! На щож ти мене нещасну бросила, на щож ти мене, моя ненько, безщасну покинула? Чи я своє щастя в недїлю проснїдала, чи я своє щастя в пятницю проспівала? Доля моя безщасна, доля моя безталанна! Минула ся моя доля і воля без моєї неньки рідненької. Не стало моєї зозуленьки, — нікому тепер мене пожалувати, нікому тепер зо мною ласкавого словечка сказати. Встань, моя матїнко, встань, моя рідная!" і т. д. Таке причитування дуже горяче розберало почування і тяглось воно цїлу ніч. Ранком дощ перестав іти і д. Еварницький зараз же поїхав, згадуючи великий сум бідної дївчини. Причитання її дуже характерне і варто щоб його заведено було в етноґрафічні збірки.

Дуже гарно виведений ще слїпий баян, як зве його д. Еварницький, Хома Василевич Провора. Чоловік се 55 літ, і живе він у селї Богодарі Олександровського повіту Катеринославської ґубернії. Слїпим він став з малечку. Одного разу мати покинула його, шестинедїльного, на печи, де було насипане просо, щоб висушило ся. Дитя прокинуло ся, від горяча почало кричати і кидатись на всї боки і від сего горяче просо понабивало ся йому і в рот, і в уха і в очи. Коли мати прибігла з панщини, то рот і уха дитяти встигла вичистити з проса, що понабирало ся туди, а очей не вміла вигоїти, вони почали киснуть і потроху зовсїм витекли, так що хлопець зостав ся слїпим. Хома Провора нїколи не просив милостинї і все жив в свойому Богодарі; він швидко вивчив усї піснї, які тілько сьпівали люде навкруги, і ще до того навчив ся дуже гарно грати на сопілцї. Часом по веснї нічною добою відчиняв він своє віконце і починав грати на сопілцї найкращі піснї. Грав він довго, цїлу ніч, начеб то відповідаючи соловейкови, що теж сьпівав у ночи. Тілько ранком ішов Провора спати. Дуже гарні запорожські піснї доводилось чути від него д. Еварницькому, піснї старинні, що сьпівають ся тепер хиба людьми старої дати. Особливо велике почутя збужувала в Проворі піснї про Василя, що його мати оженила і взяла невісточку не до любови і потім, як одного разу поїхав з дому Василь, вона заслала невістку в поле полоти лен і обернула її в билину, високу, кучеряву. Як Провора сьпівав сю пісню і доходив до місця, коли Василь повернувши ся до дому, по наказу матери йде рубати в поле билину, і билина озиваєть ся до него, просячи його не вбивати її, то голос його рвав ся, і він починав плакати; скілько разів не починав він сьпівати сїєї піснї,

що раз починав хлипати, дійшовши до рубаня милої. Д. Еварницький наводить в книжцї своїй 25 казок з щоденного житя, але з сих 25, на жаль і диво, кількох казок росийська цензура не пустила.

Деякі з сих казок записаних від Провори, дуже цїкаві; деякі трапляють ся в „Малорусскихъ народныхъ преданіяхъ и разсказахъ“ М. П. Драгоманова, та тілько в иньших варіянтах. От, напр. казка про те, як чоловік скарб собі знайшов, дуже схожа на казку в збірцї Драгоманова п. т. „Болтливая жена“ (чоловік, знайшовши мішок грошей, та боячись, що жінка зараз все роскаже, переказав їй нісенїтницю, як з початку неслась на його бублїкова хмара, а потім кизякова і як з кизякової хмари упав йому на віз мішок з грішми). В казцї „Хто найвірнїйший у чоловіка друг“ переказуеть ся, як одного разу чоловік виратував чорта від вовка, що підкрадав ся до його, щоб з'їсти, і як вдячний чорт сказав чоловікови прийти до його з найвірнїйшим другом, і він йому тодї заплатить. Чоловік і прийшов на другий день з жінкою, котру уважав найвірнїйшим собі другом, прийшов та дожидаючись чорта і заснув, а жінцї наказав себе ськати. От прийшов чорт, маючи вид дуже гарного молодця, бравого, гарного. Він підлещив ся до жінки, сказав їй, що він буде їй чоловіком, аби вона вбила свого поганого старця. Жінка і кинулась убивати чоловіка ножакою, що подав їй той молодець. Саме тодї чорт збудив чоловіка і доказав тому, що жінка далеко не найвірнїйший друг. Тодї чоловік питає: „хтож в мене найвірнїщий друг?“ „Той Рябко, що лає коло твої хати“, відповів чорт. Теж саме переказано у Драгоманова в казцї „Чортова расплата“ і у І. Рудченка в казцї „Стрілець і чорт“. „Чортова расплата“ записана в Зїнківському повітї Полтавської ґубернії, а „Стрілець і чорт“ в с. Неторожі Звенигородського повіту, київської ґубернії.

Дуже ще цікавий вариянт звістної казки про „Марка багатого“, записаний від Провори. Далї занотуємо ще казки: „Дурному нї в людях, нї дома“, „Чоловік на роботї у чорта“, „Запорожець та мертвяк“, „Чудова коробочка“, „Без Бога нї до порога“, „Щира любов“, „Як треба і як не треба казать“ і иньші. Сими всїми казками дуже гарно описаний і самий переказчик їх слїпий Провора. Не інтіліґентні фіґури, кажемо, виходять далеко краще у д. Еварницького, ніж інтеліґентні типи, котрі він зве живими.

Доволї інтересний ще розділ: „Въ поискахъ за архивными документами“. Д. Еварницький, шукаючи по всїх усюдах документів про Запороже, між иньшим поїхав шукати їх в Соловецький монастир на Білому морі, де був замкнений останнїй кошовий отаман війська запорожського Петро Іванович Кальнишевський. Він побачив там надтрунову плиту Кальнишевського з таким надписом:

„Господь Іисусъ Христосъ положилъ душу свою на крестѣ за всѣхъ насъ не хочетъ смерти грѣшника. Здѣсь погребено тѣло въ Бозѣ почившаго Кошевого бывшей нѣкогда запорожской грозной Сѣчи козаковъ Атамана Петра Кальнишевского, сосланнаго въ сію обитель по Высочайшему повелѣнію въ 1776 году на смиреніе. — Онъ въ 1801 году по Высочайшему повелѣнію снова былъ освобожденъ, но уже самъ не пожелалъ оставить обитель, въ коей обрѣлъ душевное спокойствіе смиреннаго христіанина искренне познавшаго свои вины. Скончался 1803 года октября 31 дня въ субботу 112 лѣтъ роду, смертію благочестивою доброю. Блаженни мертвіи умирающіи о Господѣ. 1856 А. А.“ Тут-то колись без усякої вини кінчав житє своє славний отаман колись славного війська запорожського, на далекій півночи, серед страшенного холоду після того, як жив в Українї серед теплих вільних степів. Памятник йому постановив архимандрит Соловецького монастиря о. Олександр по фамілїї Павлович, родом Українець, потім зроблений владикою в Полтаві. Добре ще, що хоч знайшлась щира душа з Українцїв, що помянула памятником щирого Українця Петра Кальнишевського.

Роздивляв ся далї д. Еварницький ті вязниці, де перебували соловецькі арештанти. Деякі він бачив своїми очима, а про деякі наводить звістки з „Русскої Старини“ 1875 р., XIV, 413, 414. „Колись то, читаємо в „Русскій Старинї“, всї вязнї подїлялись на три катеґориї. Перші — се ті, що були на каяттї, їх держано в вязницї, і вони обовязані були ходити в церкву що дня. Вязні другого порядку сидїли замкненими в окремих кімнатах і під ключом. Їм дозволялось, коли буде ласка архимандрита, иноді виходити: зимою на прогулянку, лїтом на роботу. Нарештї вязні третього порядку могли виходити тілько три рази на рік, а весь останнїй час мусїли сидїти під ключем. В монастирі сих звичайно назвивано великими грішниками. З сих грішників декотрі сидїли ще в рогатках. Се був приряд, що надївали на голову. Він складав ся з залїзного обідя, що тяглось від лоба аж до потилицї і замикалось двома ланцюгами, що спускались униз від скронь до замка під підборідя. До сего обідя було приroблено перпендикулярно кілька довгих шпеньків. Таким робом сї рогатки не дозволяли лягти чоловікови нї на бік, нї на спину, і він повинен був спати стоячи. Вязнї сеї третьої ґрупи звичайно або скоро помирали, або ставали божевільними і тодї жили довго.

Окрім того показували в Соловецькому монастирі ще дві вязниці, що вийшли вже з уживання — Журовину і Корчаґіну. В Корчаґінїй можна було стояти тілько скорчившись, а в Журавинїй було страшенно душно. Усї тюрми знаходились в монастирській стінї, кімнати були дуже малі, а вікна були такі маленькі, що можна було тілько просунути руку. Були одначе ще гірші вязницї, нїж опи-

сані: була напр. така вязниця в башті Корожній. Ся башта стояла вище, на сухому ґрунті, і через се яма, що була в ній викопана, була без води, тоді як в иньших баштах в ямах була завжде вода і навіть хоронено в соловецькому монастирі людей просто в воду. Яма в Корожнїй вязниці була обкладена камінєм і не було там нї вікон зверху, нї печей. Переступникам, що визначені були сидїти в такій ямі, звичайно сковували обидві ноги і лїву руку залїзом і лишали вільною одну руку, потім по драбині спускали переступників в яму. Витягнувши драбину, яму замикали залїзною лядою або покришкою, через яку потім давали вязневи хлїб та воду. В ямі він дубенїв від холоду, не знаючи нї тепла, нї сьвіту; тїло покривало ся язвами, в кости входив страшенний ревматизм. Шматя його звичайно зогнивало, його виміт труїв міазмами повітрє і нарештї пацюки нападали на нещасливого. Иноді, і то після дозволу з Петербурга, давали чоловікови палицю, щоб він міг оборонятись від сих пацюків. Вязні рідко довго жили в сїй ямі: вони або мерли, або божеволїли. Сюди замикали тяжких злочинців: батьків, що зґвалтовали своїх дочок, братів, що теж робили сестрам, розбійники, що живились крівавим розбоєм. Тепер сї ями вже не істнують, вони вже давно заложені цеглами. Далеко краще сеї Корожньої були вязниці по баштах в першому поверсї. Ось напр. вязниця в Прядїльній вежі. Вона зроблена аркою і має вид звичайної варистої печи довжиною $4^1/_2$ аршина, висотою трошки більше двох. Нї печи, нї вікон, нї мебель, щоб спати, чи сидїти, тут не має, сьвіт трошечки проходить через щелину. Камера замикалась двома грубими дверима: одною залїзною і другою деревяною, що обита була повстею, аби захистити від холода; обидві двері замикали ся пудовими замками. Сьвіт в камеру нїколи не заходить.

В сїй Прядїльній вежі і був, як кажуть ченцї, посажений кошовий Петро Кальнишевський. Иноді виводили атамана на сьвіт божий. Кажуть, ченцї одного разу з ним балакали: він спитав, хто тоді був царем. Та, звістно, не довго тревала ся балачка, бо се забороняли. 1801 року цар Александер І ослобонив Кальнишевського, що мав тоді 110 років. Він, як каже напись на памятнику, зістав ся тоді в монастирі доживати свого віку. Від него лишило ся монастиреви євангеліє, дуже гарно оправлене, що важить 2 пуда 20 фунтів. Се дарунок його, зроблений за гроші, які були у Кальнишевського; про се довідав ся д. Еварницький з документів Соловецького архіва, котрий він тут розглядав; бачив він тут акт заслання Кальнїшевського в Соловки, довідав ся і деякі иньші дрібниці про його. Взагалї в сїй частинї книжка д. Еварницького доволї інтересна і тут у його менше наговорено такого чому не йметь ся віри.

Л. Ч.

Staromiejskie. Ziemia i ludność, opracowała Zofia Strzetelska Grynbergowa. Льв., 1899, ст. VIII+678.

Powiat Trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny, zebrał nauczyciel ludowy Jan Aleksander Bayger. Льв., 1899, ст. VIII+319.

Bronisław Sokalski — Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Льв., 1899, ст. XVI+496.

Ще 1893 р. оголосив Музей ім. Дідушицких конкурс на опис якого будь повіту Галичини. В означенім речинци надійшло на конкурс 16 праць, що містили описи 14 повітів. Конкурсова комісия признала нагороду шістьом авторам: 1) Б. Сокальскому за опис Сокальського повіту; 2) З. Ґринберґовій за опис Староміського пов.; 3) К. Мрочкови за опис Снятинського пов.; 4) К. Фалькевичови за опис Городецького пов.; 5) І. Байґерови за опис Теребовельського пов.; 6) В. Сарнї за опис Короснянського пов.; як видно, нагороджено авторів описів майже виключно руських повітів. Окрім того признано похвалу отсим авторам: 1) С. Полячкови за опис Хшанівського пов.; 2) Я. Миколаєвичови за опис Каменецького пов.; 3) Ст. Орачевскому за опис Лиманівського пов.; 4) А. Сальоні за опис Ланцутського пов.; 5) Ст. Бриєвскому за опис Новотарського пов.; 6) К. Антоневичови за опис Турчанського пов. Про иньші чотири праці не згадано в передмові ґр. Вол. Дідушицкого до опису Сокальського пов. — значить, вони не витримали конкурсу. Деякі в названих праць надруковано вже давнїйше і про них були рецензиї в попереднїх книжках Записок (т. IX — камінецький пов., т. XXVI — городецький); деякі не появили ся ще друком. Тут хочу дещо сказати про три праці, нагороджені на конкурсї, яких наголовки подано висше.

Найбільша що до великости праця, то опис Староміського повіту д. Ґрінбергової, над нею належить проте довше затримати ся. Щоб докладнїйше її оцінити, буду подавати як найбільше — по можности цитатів, бо без них вийшла би оцінка не докладна. Зачну від анекдота, бо й авторка послугуєть ся ними як найчастїйше, хоч у такій працї, як опис повіту, повинно їх бути найменьше.

Коли авторка була учителькою в Топільници (Стар. пов.), видано там при якійсь нагодї одноднївку. Між сентенциями, які там надруковано, була одна така: „Pióro dobre dla kobiety — ale za kapeluszem“. Авторка цитує сю сентенцию (видно, що без неї не міг обійти ся опис повіту!) і дуже гнїваєть ся на неї, хоч не каже виразно, чи то до неї вона була звернена, чи нї. Я прочитавши з правдивою мукою її книжку, мушу сказати, що то якась злобна рука схарактеризувала так авторку. Бо прошу собі представити: друкувати книжку на близько 700 ст. друку,

не маючи понятя, як треба писати, що належить втягнути до праці, а що викинути, на що звертати увагу, а на що нї, що акцентувати в праці, а що нї — то називати того по імени не хочу. Видно, що авторка забажала вправити ся стилїстично, тому втягала до праці все, що де коли чула, виділа, читала, але без ніякого розбору, аби лише більше було материялу. У неї повторень що не міра; що скаже на однїй сторонї, те пише знов кілька сторін далї; говорить про річи, на яких анї трошки не розумієть ся; подає навіть латинські цитати для наданя більшої поваги своїй праці, хоч виразно зазначує в однім місци, що по латински не розуміє! За те не згадує анї слова про такі річи, як просьвітні і економічні, товариства в повітї, не подає ніяких дат статистичних, не згадує нїчого про просьвіту селян, про стан народнїх шкіл, фреквенцию у них, число дітий, викладову мову, про зріст фреквенциї шкільних дітий або її упадок, про число письменних і анальфабетів, про продукцию повіту, про домашнїй промисл, про национальні відносини і т. и. Видно, що усе найважнїйше для науки, у неї не має місця, натомісь усе зайве — аж за богато. Дивувати ся авторці, що вона таку працю зробила, здаєть ся, не можна з уваги на пословицю: Як умію, так пію; але конкурсовій комісиї, що не лише пустила таку працю, але ще й нагородила її і поручила видати чужим накладом — надивуватись не можна. На неї спадає відповідальність за працю, а що вона вже перед нами, тож придивім ся її.

Більшу половину книжки, бо 383 сторонї друку, займає історня — думав би хто, що повіту — Польщі! По що вона тут, до Старого Міста причіплена, не знаю. Та коли б вона була бодай самостїйною працею, опертою на поважних жерелах і документах історичних, можна-б з уваги на те власне дарувати ще авторці її фантазию; але повторюванє історії Польщі на підставі дуже часто навіть не наукових, але популярних підручників — се ж цїлком безпотрібна робота. Якеж розумінє тої історії у авторки, до того най послужать деякі виїмки.

„Pod względem historycznym powiat staromiejski można podzielić na dwa okresy. W górach Ruś objąwszy dziedzictwo pierwszych Słowian z wprowadzeniem chrześcijaństwa rozpoczyna kulturę, a Polska prowadzi ją dalej na nizinach. Pierwotnie ludność szukała zawsze naturalnych twierdz, któreby jej broniły od napadów wroga, od zwierza dzikiego i żywiołów nieprzyjaznych; toteż góry bywały najlepszą taką twierdzą naturalną. A Polacy jakby wierni swej nazwie, jako Polanie na nizinach osiadali, z piersi swych robiąc niejako tarczę dla kraju“ (ст. 31).

Перед Володимиром Великим „pracownikami i panami“ в Староміщинї були „Lechici“. Як Володимир В. підбив червенські городи, тоді

жителї їх стали називати ся Русинами. Багато їх перенесло ся тодї в околицї Попраду і Сандоміра, тому деякі історики говорять про Русинів над Попрадом і про границї Руси коло Сандоміра (ст. 50).

Перед руською культурою мусїли в Староміщинї бути Поляки. Доказом того гора „Lachów Werch“ над Либохорою (у авторки Libuchowa). Вправдї селянин на питанє авторки відповів, що то „Libuchowski Werch“, а побіч нього Росийський Верх, але коли „Старемісто старе і Старасіль“ також, то чомуж би назви, що пригадують Ляхів, не могли походити з часів перед Володимиром? Може то останки Ляхів сидїли на однїй горі, а на другій поселили ся Русини, що прийшли з Володимиром. Дїйсні Сабінцї і Римляне! (ст. 51).

Назва Топільницї може бути „chrobacką“. На доказ того наводить авторка 7 арґументів на однїй сторонї, иньші подає десь дальше. Вистане навести один (2): На скрутї до Топільницї чуєть ся зміну температури; вона стаєть ся тепла! — Перемишль із здогадуваним промисловим округом був ляцький перед приходом Володимира (тут вже нема арґументів) (ст. 52).

Старасіль „ze stojącą zapleśniałą na zielono wodą“, із старими домами тепер пустими, а покритими „dwuszkarpowemi“ як решето діравими дахами, з мурованою брамою нинї непотрібною, із старим костелом і церквами, що стоять нїби на пущі – мусить мати дуже давну минувшість. Вправдї анї костел, анї дахи не походять із хробацьких часів, але коли риси останнього поколїня мають цїхи вікового вироблення, то се мусить служити доказом, що прабатьки того поколїня могли бути потомками вироблених вже віковою працею людий“ (ст. 53).

Володимир В. не міг поминути Красного Спаса, тим більше, що йому не входив нїхто в дорогу. Хто знає, чи він не заїхав тодї на гору в Топільницї; може то він як князь золотого Київа загубив на тій горі золоте кільце з уздечки, найдене селянином коло 1860 р. і перероблене на кілька кульчиків і перстенїв (ст. 61).

„Призадумуючись над фактом, що грамоти Ягайли були писані по руськи, переконуємо ся, що в тих часах не опирано народної сили на правах мови. Як легко Литвини русчили ся, так скоро потому спольщили ся. Ягайло писав по руськи, бо по польськи може ще не вмів. Як то він там говорив з початку з Ядвіґою — цїкава річ!“ (ст. 134).

„В Полоннім козаки лапали Жиденята, мацали, чи товсті, забивали, оглядали їх в серединї (висьміваючи роботу жидівських різників), краяли на кавалки і продавали, як кошерне мясо; в Барі варили його і їли. Поетична Козаччина — Україна!“ (ст. 267).

„Від хвилї забору Галичини австрийським урядом, „культурний уряд“ не робить нїчо иньше, лише помітує фінансово „ті краї без куль-

тури“ (скобки авторки). Таке вражінє приходить само собою. Під тим зглядом — Німцї були все знамениті вертачі“ (ст. 330).

Такі історичні виводи можна найти у авторки ще на ст. 55, 77, 86, 101, 383 і т. д.

Якими історичними документами послугуєть ся авторка для своїх доказів, най послужать взірцем отсї цитати.

„Що гірські околицї, підбескидська людність мало більше зносин з Угорщиною, нїж нинї, доказує подібність його до людности по тамтім боцї Бескиду і багато характерних прикмет, спільних людности з одного і другого боку гір (ст. 59—60).

Назва Самбора походить від „sobranje, sobór, zbór“. І там дїйсно збирали ся на лови і т. д. Документ на се у авторки: „Здогад сей чула я від одного руського сьвященника з тої околицї. Він казав, що свої виводи опирає на якійсь історичній підставі, але не вмів її докладно подати. Те саме казав також другий руський сьвященник“ (ст. 62).

„Кажуть, що через Пікуй (гору) не могла йти дорога і камінь той (з якимсь руським написом) не мав рациї істнованя; але можна думати, що Пікуй не міг бути так дуже недоступний, коли на ньому по переказам відбували в XVI в. лови женщини, а то Бона. Менї оповідав про те хлоп провідник і т. д (ст. 102).

Старемісто було давно польське. „Вираз „miesto czy miasto“ служить доказом польських елєментів, що в щоденнім житю мали вплив на руську мову“. Коли-б воно було руське, було-б звало ся „Старий град“ (ст. 106).

„Нестор писав так, як говорив народ під Київом, а народом тим, як відомо, були Поляни (у авторки = Поляки). У Нестора є такі вирази: dom, domowi, strzecha, izdebka, ryskal, gumno, błonie, ruczaj, potok, człowiek, synowie, dziewica, kmieć, papież, mnich, Rusini i t. d. Pomimo tego Polacy nie mają uroszczeń do ziemi pod Kijowem“ (ст. 209—210).

Таких історичних „документів“ можна навести ще далеко більше, але я обмежу ся сими і перейду до дальшого.

Наукова певність авторки показуєть ся взагалї всюди тим, що вона уживає майже на кождій картцї виразів: mówiono mi, słyszałam, opowiadają, і т. д. або таких як: „Zwróćmy się teraz do Dniestru, badajmy go i pytajmy o wszystko“ (ст. 17); „wszak w pewnem dziele“[1]) (ст. 33) і т. д. Не можу одначе повдержати ся, аби не навести ще

[1]) До того додає авторка таку замітку: „Pierwiastki dziejów ojczystych“. Kto jest autorem tego dzieła i tej wzmianki, nie umiał mi objaśnić ten, który mi je polecał. Podobno profesor Smolka przychylnie to dzieło ocenił.

двох місць в ориґіналї, в яких пробиваєть ся знанє авторки як найлїпше. 1) „Wyraz hramota pochodzi podobno nie stąd, że pisma z początku przeważnie z chramów (świątyń) wychodziły, gdzie sztuka pisania była uprawianą, lecz od wyrazu greckiego: grammata (pisma, liczba pojedyńcza gramma)“ (ст. 95). 2) „Może być, że wszystko, com o przedhistorycznych dziejach tej okolicy, o Lachach i Chrobatach napisała, jest domniemywaniem tylko, które krytyki naukowej w zupełności nie wytrzyma; lecz pokusa była zbyt silną: nie mogłam powstrzymać się od zaznaczenia niektórych faktów i wniosków. Może one przydadzą się do wprowadzenia jakiej prawdy. Na robienie studyów nad Chrobatami i czytanie Chrobacyi Wojciechowskiego, czy innych dzieł odpowiednich nie mam już czasu“ (ст. 57).

Коли я вже влїз в історию, то буду дальше йти, порушуючи й такі справи, як польсько-руські відносини, до яких авторка з замилованєм звертаєть ся, де лише може, зовсїм без потреби, — перероблюючи їх, натурально, на своє копито, — та до її патріотичних „wywnętrzeń“. При тім мушу деякі місця привести в ориґіналї, аби в перекладї не стратили своєї краси.

„Ci Mazurzy, to nie jest żywioł brutalnie pożądający lepszej doli kosztem drugich. On nie będzie napadać cudzej, raczej swojej bronić będzie własności, bo.... ma już czego bronić, bo mają mu już czego zazdrościć biedniejsi od niego ludzie (себ то Русини)“ (ст. 3).

„Бог не призначив з гори певного кавалка землї анї для одного, анї для другого народу виключно. Котрий вложив в неї більше працї, той має до неї більше право, але і то на стілько, на скілько дїйсно працював більше. Лише насильство повинно бути відперте, але його розумінє дуже змінне. Навіть право меча було давнїйше не насильством, але героїзмом. Де його не було чути, там не було насильства. Як Ляхи не можуть пошукувати своїх прав на Русинах, що до Червенських городів, так Русини не можуть твердити, що та земля належить лише до них. Бог не уложив вічної мети для народів“ (ст. 57—58).

„Не можна казати, що ся земля належить одному або другому племени, що вона польська або руська, так помішало ся на нїй право тих народів, здобуте десятивіковою спільною працею. Анї Поляки не можуть домагати ся, аби Русини уступили з первістних ляцьких городів Червенських, коли до тої назви Червенські приросла назва Русь і зробила ся з того потім Червона Русь, анї Русини не можуть жадати, аби Поляки винесли ся з неї тому, що Володимир В. здобув колись сю землю, опанував народи без народного почутя і що кілька віків панували на нїй в своїх дїльницях руські князї. Бог не назначив з гори кождому народови вічного місця побуту і власности, не зробив етноґрафічної

карти будучої Галичини по руській або польській волї, не призначив її для одного племени, але дозволив здобувати її правами сильнїйшими від права меча, а то працею і кровию пролятою в її обороні“ (ст. 111—112).

„Прикмет (руських) не нарушувано (в Польщі) брутально, хоч в цїлім сьвітї тодї забори при помочи релїґійного оружа були приняті і уважані навіть за обовязок. Але Поляки не були елементом „brutalnie zdobywczym“, вони працею і кровю зарабяли на своє істноване на сїй земли, добуваючи її самохіть без насильства тим, чим аж пізнїйше почато воювати „narodowościowo“. Тодї не уживано ще такого оружя, нїхто не воював ним, тому нїхто не боронив ся від нього; воно не було кривдою. Культурний вплив відбував ся спокійно, а навіть в користь завойованих елементів. Поляки не всякли також так як иньші завоювачі в місцеву людність, бо не здобували її насильно (ст. 143—144).

„W r. 1875 wojna w Starejsoli między Polakami i Rusinami. Przedmieścia ruskie będące przy wyborach w większości, chcą w radzie miejskiej wziąć górę, wybierają burmistrzem Rusina, pognębiają miasto i Polaków. Praw swoich dawnych bronią dzielnie - mieszczanie Polacy, z burmistrzem swoim zacnym Wojtasiewiczem na czele, który jako małżonek Starejsoli, będzie mógł niedługo z nią złote wesele odprawić“ (ст. 371).

„W ostatnich czasach dosyć żywe współzawodnictwo Rusinów z Polakami objawiło sie w Starejmieszczyźnie przy wyborach. Mamy pewne wiadomości, że najwyższe władze krajowe, które w ten powiat i tak wszędzie Rusinów na najwyższe stanowiska urzędowe wysyłają i mianują — objawiły życzenie, by także Rusin został wybrany posłem do Sejmu. Tymczasem pomimo starań tych władz, został nim znów Kazimierz Bielański. Z a p e w n i a n o nas, że nawet gospodynie ruskich księży (!?) przeciw niemu agitowały i niektórzy przeciwnicy jego Polacy z Rusinami przeciw niemu się związali. Tu gdzie walczyły na miecze prawie — zastępy szyzmatyków z unitami, walczą dziś gospodynie księży. Czasy a czasy!“ (ст. 380—381).

Взірцем „порядного“ Русина був для авторки о. Волошинський зі Страшевич, що умер 1899 р. Про нього написала авторка цїлу тираду, та наводити її вже не буду.

Дальша наука така: „Най Русини не вичерпують сил на некористну боротьбу насильства, най не тратять часу на безплідну боротьбу ненависти. Най не кличуть: За Сан! бо Поляки можуть закликати: Проч з ляцьких городів Червенських! Коли не зрозуміють своєї вартости, не зрозуміють, що нинїшним оружем є праця, коли схотять прийти до всього правом насильства, то докажуть, що не належать до народів будучности. Треба закинути безплідну систему бездїльности, ненависти,

лїнивства, самолюбних забагів до прав, що прислугують обом народам сеї землї..... Поляки (яких самі Русини, називають по тихо — що так скажемо — добродушними) будуть працювати самі над руським народом, на чім власне залежить тому лїнивому Славянинови. Але Поляки мусять мати певність, що з того Словянина не стане потім Монґол рабівник, що любить жити чужою працею. Не роблячи нїчо — прийти від разу до всього — на то не дозволює навіть сема заповідь“ (ст. 518).

Таких цьвітів розсїяних по книжцї тілько, що з них можна зібрати окрему брошуру. Для цікавих я зазначу ще сторони для скорої ориєнтациї: 4, 5, 123, 317; 57, 77, 109, 181, 365, 383, 516—518, 561, 566, 609 і богато иньших.

Які иньші чудасиї розкидані по книжцї, вистане, коли згадаю, що авторка описує нпр. школу, в якій учила і зазначує: „W szkole tej urodził się Opis powiatu staromiejskiego“ (ст. 595), се очевидно замітка для її будучого біоґрафа. Описуючи хату селянина (як!) каже про піч, що він собі зробив: „A to wszystko tak sprytnie urządził, że w zimie piec się od kuchni doskonale ogrzewa, a w lecie jest chłodny“ (ст. 430). Кушнїрі шиють у неї не кожухи, але сердаки (ст. 409). Від часу до часу вона пробує навіть пускати „віци“ пр.: Siciński zakłada pierwsze „Liberum Veto“. Dzisiaj nazywa się to „obstrukcyą“. Такі річи тягнуть ся в безконечність.

Відділ етноґрафічний не лїпший у неї нїчим від історичного. Бойки, яких вона мала описувати, описані так: „Два тисячі лїт перешуміло над ними, а вони законсервовані, зістають у на пів поганськім характері (?!), дикші нинї може ніж тодї, коли виходили з краю, де встає сонце і війшло найскорше сьвітло цивілїзациї, де чоловік не гноблений так як тут супротивними силами природи, міг скорше думати про осьвіту свойого духа“ (ст. 48).

Бойки з Угорщини, сусїди Староміських, виглядають так: „Лиця їх худі, довгі, з довгими носами, прозорими очима — пригадують звірята і то кози (!). То лиця бездумних ідиотів. Ковнїри їх сїраків, що спадають з заду аж до пояса (!) своїми френзликами, широкий, міховатий крій одежі, в якій виглядають нїби в пелеринї, з'огиджують їх чоловічу постать“ (422).

Її знанє народної словесности пробиваєть ся дуже красно в отсьому уступі: „Хто перегляне „Zbiór pieśni ludu galicyjskiego“ Вацлава з Олеська (про иньші збірки вона не чувала) переконаєть ся, що польські піснї взагалї більше своєвольні, меньше скромні, але в любовних справах оспівують все (!) історию нещасливих дївчат; руський народ знов співає або сентиментально, або „ponuro, tragicznie“, але коли бесїда про любов, то змістом буває все подружня невірність, а не утрата

дівочого вінця. Видно, що ті пісні, які натурально повстали давнїйше, добре відбили характер того народу, що і люстратори (!) королївських посілостий, а радше праводавці (!) ствердили“ (ст. 234).

„Вірші про панщину мусїли повстати в касарни, або серед маршів і військових біваків(!), а розширили ся тим способом, як ширять ся всї співанки — через військо! (ст. 363). В піснях про панщину згадуєть ся лише, що наставничок „гойкат“, аче про бите нема окремих пісень! (ст. 364).

„Na co się czortopołonnyka używa, nie możemy wyjawić(!), bo się nie nadaje do publikacyi ta praktyka i o chorobie tej trudno pisać“ (ст. 439). Так розуміє авторка задачі фолькльору.

„Число весїльних латканок нескінчене (?), можна би томи списати; мельодия їх дїйсно проймає, але трудна до підложеня під ноти, 'бо то заводжене, в якому не можна дослухати ся мельодиї і такту (ст. 476).

„Мельодия (обжинкових пісень) трудна до запамятаня і підложеня під ноти, але дуже сильна, ориґінальна, дотепер невикористана; виражає вона досконало те, що хоче виспівати. Є тут і якась омлїлість людий, що працюють цїлий день у поспіху „аби були в кінци, аби ішли дївки в вінци“, є тут патриярхальний тон люду привязаного до своїх панів опікунів добрих і хлїбодавцїв; не чути тут ніякої ненависти“ (ст. 481).

„Я бажала все дійти, яким способом повставали народнї пісоньки, коломийки, краковяки (між Бойками!). Більші річи (sic!) діставали ся певно до народа за посередництвом дворів, теорбанїстів і лїрників (красні народнї пісні!); менші мусїв він сам творити. Два рази удало ся менї спіймити на горячім учинку твореня коломийки шкільного хлопця“ (ст. 484).

„Вояцькі пісні, особливо марші варті аби їх зібрати. Подаємо тут одну — про люльку, розповсюднену по селах, а правдоподібно вояцьку“ (ст. 490). Тою вояцькою піснею має бути звісна гумористична пісня:

Ой учора із вечера люлька ся курила,
Спала з гори на долину, до цебра ся збила і т. д.

Що вона має спільного з вояками, то хіба авторка потрафила би пояснити.

Повище сказала авторка, що вояцькі пісні варта зібрати (вона видно навіть про Кольберґа нїчого не чула), а дальше говорить: „Кажуть, що є дуже жалісні і красні вояцькі пісні, але ми не могли їх чути“ (ст. 494). Що вона властиво чула і на якій підставі заявляла, що варто їх збирати, не знаю.

„Ze wszystkich czułych kołomyjek dwie zaledwie odnoszą się do mołodyci" (ст. 503). Яка заслуга авторки, що їх відкрила!

Говорячи про церкву, мовить, що „lud wcale ładnie śpiewa „Radij (sic) sia newisto! i Matce Boskiej musi to być przyjemne". Дальше співає сьвященник: О всепітая Мати! „a lud za nim ciągnie tę rzeczywiście piękną pieśń cerkiewną, której melodya wpada czasami w nutę staropolskiej pieśni: Wezmę ja kontusz, wezmę ja kontusz, szablę przypaszę!" (sic, ст. 614).

Думаю, що я тільки нацитував тут з книжки д. Ґрінберґової усяких куріозів, що кождий може докладно оцїнити її „працю" нагороджену на конкурсї. На закінчене наведу ще усякі слова, аби показати, як авторка знає мову того народа, який забрала ся описувати, якого дїти вона учила колись у школї. Слова ті звучать: A wi diwki, daj Boże zdrowiczko, Bożoju łasku (acc.), naszoj cisariwni, jehawjem, dla Kasuni mołodi (dat.), wyrażenie „hołosznie" urobiło się zapewne od tego, że niemi okrywa się gołe nogi (! ст. 422), z rozumu zejde, ludy nadejszły, kto, upiry kiński, se siłu, kazali, widejszow, wytiachnuw, z kim hocz z tym hocz, nie tańciujesz, my popłatemo, pił chaty (пів), sedyt sobi seritkoja, horeńko kamennaja, sławiwnyj, mowiły, narobisz, szinkaroczko і т. д.

Коли-б хто запитав тепер мене, яка користь з сеї книжки, для кого вона написана, то я не знав би, що йому відповісти. А прецїнь менї доводилось читати на неї рецензию чоловіка, навіть співробітника етноґрафічного польського журнала і він похвалив її. Чим він водив ся при оцїнцї, не знаю — хіба куртуазиєю. Ся книжка надавала ся б хіба на одно: аби хто засїв до неї і переробив її на гумореску. Не зле булоб також, якби хто з істориків виказав ті підручники, з яких відписана у нїй патриотична істория Польщі.

Зовсїм иньше вражінє робить друга книжка — опис Теребовельського повіту д. Байґера. І вона написана не без деяких прогалин, часом навіть хибних поглядів, та все приносить богато цїкавого, і навіть нового. Вона складаєть ся властиво з трьох частин: 1) ґеоґрафічної, де описуєть ся положенє повіту, великість, границї, ріки, стави, мочари, підсонє і т. д., 2) етноґрафічної, де описують ся оселї, подаєть ся характеристика народа; його звичаї, обряди, перекази, повірки, описуєть ся одїж, помешканє, пожива і и. 3) історичної, де головна вага спочиває на описї міст і місточок повіту та історичних памяток. Загальний історичний перегляд очевидно слабший хоч би тим, що його автор мусїв переказувати за другими, коли тимчасом при льокальних описях він користував ся місцевими документами і особистою обсервациєю. Я піднесу з працї дещо характеристичнїйше.

До слабого боку праці належить зачислити те, що автор даючи погляд на загальне положенє повіту послугував ся декуди зовсім не потрібно поезиєю. Так само наведенє латинських назв звірят або ростин без усяких пояснень не може нікого інтересувати крім специялїста. Цїлком непотрібною балаканиною треба уважати деякі уступи автора при характеристицї людности повіту. Вони не доказують нїчого і хіба пригадають, що подібні місця читало ся вже до не схочу у всяких людий, що старали ся нарід характеризувати. Подам приклад: „Ми далекі від того, аби робити тутешньому народови закид лїнивства, якого він зовсім не заслугує. Зауважаємо одначе, що вроджена його повільність і тяжкість в роботї бувають причиною, для якої його праця не так видатна як могла би бути при більшій енерґії" і т. д. (ст. 37).

Давнїйша істория випадає також подекуди слабше, нпр.: В початках словянської ери були Червенські землї, отже і нинїшнїй Теребовельський повіт, заселені леҳіцькими племенами, що завойовані аж 981 р. — по сьвідоцтву Нестора — Володимиром В., приймили з протягом часу мову, звичаї і віру від Русинів і з'асимілювали ся вповнї з тим народом" (ст. 26).

Дуже слаба сторона автора — та то вже не лиш його, але взагалї всїх авторів Поляків — се те, що він Русинів і Поляків дїлить не по якимсь национальним прикметам і ріжницям, але по обряду. У нього кождий греко-католик Русин, кождий римо-католик Поляк, хоч нераз сї Русини і Поляки живуть побіч себе і в нїчому більше не ріжнять ся, крім обряда, ба навіть належать до тих самих родин. Виходить таке, що вчора був хтось Русин, але змінив обряд на римо-католицький і нинї став Поляком! Через те статистика повіта представляєть ся от як цікаво: Римо-католиків у повітї було 25.633; греко-католиків 38.13?, вірмено-католиків 19, неунїятів (?) 56, евангеликів 22, Жидів 7.963. Що до мови, то людність послугувала ся: польською мовою 31.968 (44.50%) [значить усї римо католики, тай ще Жиди; яка се правда, кождий може легко сам переконати ся], руською мовою 39.504 (55.04%), нїмецькою 179, иньшими 122. (По жидівськи, як видно, не говорить у повітї нїхто). Тимчасом сам автор заперечує ті урядові дати, коли каже; „Що до народної мови, то треба передовсїм зауважати, що загально уживана руська мова з виїмком Підгайчиків, Лошньова і Вербівця, де селяни, що походять з Мазурів, говорять майже виключно по польськи. Володїють при тім плавно руською мовою, якої й уживають в зносинах з Русинами. Панує руська мова, якою селянин послугуєть ся найохотнїйше без огляду на обряд і народність, до якої належить. У Боричівцї нпр. де людність виключно польська з виїмком одної руської і кількох жидівських родин, трудно почути селян, аби говорили

по польськи. Навіть шляхта в Застіночу і иньших оселях уживає переважно руської мови. І так дїєть ся, хоч у кождій місцевости, де переважає польський елємент [як ми бачимо — то він переважає у трьох селах!], його мова викладова в школї... По просту встидаєть ся своєї родинної мови, говорячи, що то „панська“, а руська — то „хлопська“.

„Польської мови уживають селяни переважно лише з потреби, в зносинах із своїми сьвященниками, дїдичами, урядниками і учителями і взагалї з інтелїґенциєю, на скілько вона узнає за відповідне і потрібне з польським селяном говорити по польськи. Багато осіб грішить головно тим, що з „засади“ говорить до хлопа по руськи, а до Жида по нїмецьки, понижуючи тим способом ненароком вартість родинної мови.

Повисша увага не дотикає сьвященників, котрі що до переховуваня і ширеня польської мови серед парохіян мають безперечні і нїчим не захитані заслуги. Багато також иньших людий в посеред осьвічених верстов нашої суспільности перестерігає того, аби в розмові з Поляками уживати польської, а з Русинами руської мови, що цїлком добре і справедливе“ (ст. 131—132).

Те саме потверджує ще автор на иньшому місци, де каже: „Тим способом відбуваєть ся весїльний обряд у всїх майже місцевостях нашого повіту в однаковою проґрамою так у Русинів, як у Поляків. Мови і співи майже виключно руські, лише в містах і деяких селах, де польський елємент переважає, дають себе чути побіч пануючих руських пісень і польські“. (ст. 96).

Супроти такого стану річий усї дати і цифри, які наводить автор, а які говорять про обі народности — треба уважати фальшивими і на них зовсїм не покликувати ся.

Найцїкавійший роздїл у автора — то статистичний, де він подає число людности кождого села, подїл на обряди, погляд на еміграцийний рух, на відносини санїтарні, церковні, на шкільництво, товариства, рільництво і промисл та кредитові інституциї. З роздїлу того найлїпше можна оцїнити, як далеко Теребовельщина посунула ся в просьвітї, що доси зроблено для піднесеня селянства, а що треба ще зробити.

Етноґрафічна частина працї зроблена досить побіжно, але багато в нїй інтересного, а в порівнаню з н. Ґрінберґовою — навіть дуже гарна. Навіть у мові не подибуєть ся у п. Б. багато похибок, а й ті що є, то маловажні, пр.: łza bje (лоза), wij sia winoczku, na tisowim stoli, mołodszyj sestri (dat.), szłam, ej prosoż wołaju, pływała szczupa ryba, rosu kosu (русу), Julcune, dat. i voc.), zamek У автора зрештою не багато руських текстів, то може й тих помилок мало. Досить неприємно вражає в його працї те, що руські терміни наводить він у спольщеній

формі, через що виходять такі дивогляди язикові, як dziaduch — дїдух, studeniec — студенець, strychacze і pleskacze — сніпки на хатї і т. д.

В усякім разї праця д. Байґера не без вартости, особливо-ж цінні ті місця, де він цитує місцеві архівні документи і подає описи місцевих памяток. З того боку його праця буде становити дуже добру підставу до лїпшої моноґрафії повіту, яка повинна колись появити ся і яку тепер буде далеко лїпше зробити, чим було то для автора, що перший взяв ся за таку роботу.

Найлїпша без сумнїву з усїх трьох названих висше праць — праця д. Сокальського і її належить ся зовсїм справедливо признана нагорода. Поперед усього автор старає ся наводити як найбільше фактів; не говорить — як д. Ґрінберґова — про річи, яких не розуміє; уміє розріжнити, що для його працї має вагу, а що нї, тому не подає в нїй нїчого такого, що не належало би до річи; праця написана надто ясно, зрозуміло для кождого, хоч автор і не надав їй форми гуморески, як д. Ґрінберґова своїй.

Праця поділена подібно, як Байґерова, хоч в дечім ріжнить ся від неї. В першій частинї, ґеоґрафічній, подає автор положенє повіту, його величину, границї, форму і характеристику землї, ріки, озера, підсонє. В другій частинї, етноґрафічній, подає число людности, характеристику народа, описує його ношу, загороду, поживу, звичаї і обряди, забави, хороби і лїки на них, характеризує коротенько мову і подає словарець менше уживаних виразів. Ся частина працї оброблена в автора дуже добре; я піднесу в нїй що найхарактеристичнїйше.

Всеї людности було 1890 р. 90.025 душ, з того 44.506 мужчин. До руської народности зачислило себе 60.063, до польської 16.063, до жидівської (звертаю увагу, що автор признає жидівську народність; иньші зачисляють Жидів у нас без пардону до польської народности) 13.604, до нїмецької 295. „Русини визнають греко-католицьку релїґію, Поляки римо-католицьку, Нїмцї переважно римо-католицьку і протестантську. Руської мови товариської уживає 58.422, польської 29.662, нїмецької і виїмково сербської та чеської 1.491 душ". (Ст. 45).

Як баламутні усї слова в скобках видно з того, що автор для означеня народности уживає обряду, зачисляючи римо-католиків до Поляків, а греко-католиків до Русинів (як Байґер і як взагалї роблять у нас Поляки!). Розуміє ся, що такий поділ тілько варта, що цифри уживаної товариської мови. В автора руської мови уживають навіть не всї греко-католики (по думцї автора, Русини), натомісь польської усї нїби то Поляки і Жиди. На якій підставі дає автор Жидам за товариську мову — польську, не розумію. Жиди — особливо в таких місточках, як у Сокальщинї — говорять дома не инакше, як по жи-

дівськи (жидівсько-німецьким жарґоном). Лише дуже незначне число інтелїґентів — урядники, лікарі, адвокати — послугує ть ся польською мовою в родині. За те кождий Жид говорить у зносинах з иньшою людністю по руськи (нераз дуже добре) і по польськи. На тій підставі можна так само, і навіть з більшим правом, сказати, що мова товариська Жидів — руська! Чому у всїх римо-католиків такаж товариська мова — польська, трудно зрозуміти, особливо супроти слів висказаних автором на иньчім місци: „Сїльська людність, як Поляки так Русини, говорять із собою виключно по руськи, а говорить взагалї добре і поправно. Польської мови уживають мешканцї міст і місточок та польських сїл, нпр. Острова, на скілько вони латинського обряду (?), і Жиди в зносинах з інтелїґенцию. По селах уживає руська людність польської мови або польських пісень виїмково в часї родинних празників, нпр. весїля". (Ст. 261). Чиж не суперечить тут собі сам автор? До поясненя треба лише додати, що при весїлях уживають справдї декуди певних сталих формулок і нечисленних пісень у польській мові.

Людність повіту уважає автор мішаниною ріжних народів, хоч доказів на те не дає ніяких: „Підлягли (зайди) перевазї тубильцїв, врущили ся, переймили ся їх звичаями, заховуючи деякі відрубні прикмети в ноші і вимові, що з кождим роком затирають ся що раз більше; по кількох лїтах тяжко вже буде пізнати, що колись наплила тут чужа людність, що з тубильцями змішали ся Мазури, Волохи (Волевин, Яструбиця), Мадяри (Угринів, Хоробрів), Литвини (Тудорковичі, Войславичі) і Татари (Бобятин, Паркач); останнї причинили ся в богатьох місцевостях до опоганеня красного славянського типу". (Ст. 50). Відповідно до того автор ділить людність на кілька типів, яких подає границї і характеристику. Вірність тих його поглядів можна очевидно справдити лишень на місци. Переважній частинї людности признає роботячість і енерґію. Поступовість її видить в тім, що ношу свою заміняє що раз більше купною, а доми стараєть ся ставити такі, як по місточках. В кождій громадї Сокальщини мають бути також громадські шпихлїрі, що на передновку підпомагають сильно біднїйших селян.

Між звичаями звертають на себе увагу особливо отсї: 1) Потрусини. „В селї Лучицях обходять окрім хрестин і похрестин третього дня ще й потрусини. Куми (2 парі) сходять ся до дому, де були хрестини; під позором полїпшеня комина, складають ся на горівку і пють. Жінки (також куми) беруть горнець з глиною і йдуть голити кумів. Мажуть їх глиною по лици, а потому обшкробують тріскою (нїби голять). Куми-мужчини обтріскують за те жінок порядно глиною або сажею так, що виглядають потому, мов би тачали ся по болотї... Всї натурально пяні. Як хто тримав перший раз до хресту, то куми примушують його всякими

примівками купити лїтер горівки і трохи пива. Називають те „фризованем“ (фрицованем)“. Ст. 90.

2) Як молодий з молодою прийде до свойого дому і засяде до вечері, тодї гасять сьвітло і він її цїлує. В часї вечері гасять так сьвітло три рази і цїлують ся не лише молоді, але і свати, а парубки цїлують дївчат (Лучиці, Довжнїв, Стемятик. Ст. 113).

3) В деяких селах Сокальшини заховав ся ще рід перезви, що обявляєть ся в от сьому: Молодим стелять солому в коморі, підкладаючи під неї каміня, а під голову пеньок і шлюбні вінки. Приданки (женщини) розбирають молоду до сорочки, навчають, аби не бояла ся, бо то добре і ведуть до комори. Там здоймає вона молодому чоботи, за що дістає від нього 20 кр. і бє його холявою. По сьому йдуть обоє спати. По часї вибігає молодий тайно з комори, аби нїхто його не увидїв, бо инакше мусів би поставити кварту горівки, і приносить молодій води, аби вмила ся. До води вкидає її одного золотого. Потім входять родичі молодих до комори з прядивом і хлїбом (як до поліжниці) і віншують: „На щастє, на здоровлє с молодим чоловіком і т. д.“ (ст. 133). Ревізия сорочки, як на Українї декуди, не відбуваєть ся. Звичай сей в Галичинї дуже мало знаний.

4) Колодка. Її обходять в понеділок по сиропустній недїлї так: „Вже в недїлю вечером збирає ся кілька жінок в одної, творячи рід „комітету“, приготовляють в значній скількости мясо, ковбаси, сир, масло, а потім ідуть до коршми, де розпочинає ся піятика, що триває звичайно до північи. В понеділок рано сходить ся вже більше число жінок (тілько замужних) кожда з поживними запасами. Нові ставляють на стіл по пів лїтра горівки. Баба, що веде перед у всьому, має при собі шнур, а на ньому привязаний кавалок деревяного клецка (колодка). Скоро до коршми увійде мужчина, привязують йому до ноги сю колодку. Викупити ся від неї мусить певною мірою горівки, за що жінки частують його їдою. За кілька годин переповнюєть ся коршма хлопами і бабами і тодї піятика доходить кульмінацийної точки. Починають ся бесїди (імпровізовані) і порноґрафічні співи. От одна делїкатнїйша пісня:

Ой колодка, колодка,
В мене губа солодка;
В кого єдна, в мене дві,
Солодкії обидві.

Запивають ся до непритомности, багато мужчин і женщин храпає на лавках у коршмі, вкінци лїзуть пяні до домів, допускаючись нераз згіршеня навіть на улицях“. (Ст. 202—203).

5) Бабин празник або проводи. Проводи присьвячені памяти померших. Їх обходять в пятницю або суботу провідного тижня по

Великодни. Того дня приходять до церкви самі баби і приносять із собою по три книші і тілько білих яєць, кілько в родинї померло старших осіб, та тілько писанок, кілько умерло дїтий. Окрім того кожда жінка має в кобели ковбасу, сир, масло, яйцї і т. д. По богослуженю сїдають на цвинтари, пють горівку і їдять ; як непогода, то йдуть до коршми, або до якої хати. Як поїдять усе, то запивають ся ще нераз у коршмі до пізної ночи. Мужчинам приходити між бабів тодї не вільно. Бабам вільно того дня ходити в церкві з тацою і збирати між собою складки, та звонити по душах померших.

На ст. 199 подає автор знану пісню:

A Hawryło ze sosny spuskaẃ si,
Padł na lód, a lud załomił si.
I siekierki zatopił,
Tabakierki zamoczył na wieki.

Ся пісня не може бути записана з народнїх уст: Русини співають її по руськи, Поляки-ж коли-б її перекладали, то певно не таким диким способом, як тут показуєть ся. Се найпевнїйше переклав якийсь інтелїґент, для глуму над польською мовою руських селян, а звідти попала вона у збірку д. Сок. Так само не народнього походженя пісня 1 на ст. 91.

Декуди подибують ся хибні погляди в автора, особливо коли він висловляє свої здогади, нпр. „Piosnki tenie są kolędami i rzadko bardzo zawierają jakąś myśl głębszą, a melodya ich monotonna nie wywiera miłego wrażenia“, так говорить він про щедрівки, не знаючи, що мельодиї деяких щедрівок дуже красні, а зміст повний краси і поезиї.

Третя частина книжки історична; в ній так само найцїннїйші звістки про місцеві памятки, як у Байґера; загальний історичний огляд слабший. Четверта частина книжки, економічна, не зла, але могла-б бути далеко ширша.

Руської мови не знає д. Сокальський, як і попередні автори; наведу тут приклади: pryszow, jihała, a naszeji babusi (dat. sing.), w sej hodyni, pariboczki, diwoczki, tylko, swoju rodojku, prosył, pohyłoje derewce, ukłony sia ze sto raz, teszcza zieta wytaje, wyjdy starosto na pidsinejku, powyj witrojku, na toj kałyni, hde, naj sia tatuniu kaje, wid pani mołodoj, świeczoneju wodońkoju, Mychaś mene mylszyj, tam widaw (вида́в, видїти), w piatym lisi, pidwireńko, z dorohymy przyprawamy, rutu zamrozyła, błahosłowy tateńko, skenu, kaminnoju horońku, plite (плете), pryjmyj bateńko, na riki, ja szcze dziwońkoju, sywij sokił, korowaj mysył, w naszim korowaje, posedity, zadławyły sia, ne mijesz wdaty, kruto sia dywył i т. д.

Що автор не міг позбути ся тенденцийности у своїй праці — зрештою цінній — про се, крім вказаних місць, в яких говорить ся про национальні відносини, сьвідчить ще й отся увага: „Niepodobna pominąć milczeniem tej okoliczności, że w niektórych wsiach opisanego powiatu, księża ruscy wywierają stanowczy wpływ na kojarzenie się małżeństw (польські з того боку, як звичайно, ангелики!). Wiele małżeństw nie dochodzi do skutku dla tego, że jegomość się nie zgadza, ażeby parobek gr.-kat. obrządku żenił się z dziewczyną obrządku rzym.-kat., lub przeciwnie. Smutne, jednak prawdziwe". (Ст. 95). Сю увагу найліпше можна порівнати ся з Жидом, що бив хлопа і кричав, що його бють!

Як видно, праці д. Сокальського не багато можна зробити закидів а добра сторона говорить сама про себе. Тим вона й найвартнійша з усіх описів, про які була тут мова.

Зводячи все сказане ще раз до купи, приходимо до отсих виводів, спільних усім авторам:

1) Усї автори не використали до своїх історичних нарисів докладно архівів (нпр. львівського, бернадинського і иньших), через що умалили добровільно їх вартість. При описї повіту треба було стягнути всякі можливі документи, аби образ відносин повіту представити як найдокладнійше.

2) Усї автори, говорючи про национальні відносини Русинів і Поляків, тенденцийні. Тенденцийність та походить деколи з незнаня правдивого стану річи, деколи знов із врodженого, або розбудженого шовінїзму.

3) Усї автори не знають докладно руської мови, хоча стикаючи ся з народом, могли її вивчитись. Сей факт повтаряєть ся одначе не від нинї; він тягнеть ся у польській етноґрафії червоною ниткою ще від Вацлава з Олеська і Жеґоти Паулї, втягає в себе навіть такого етноґрафа, як Кольберґ, і кінчить ся на наших авторах. Тим самим дає він нам підставу догадуватись, що Поляки взагалї нездібні заволодїти вповнї українсько-руською мовою, через що усім їх записам з уст руського народа не можна вірити, а усї фільольоґічні спостережаня треба уважати за хибні.

4) Усї автори не обізнані ще з порівняним методом в етноґрафії, через що не старають ся порівнувати своїх записів хоч би з такими збірками, які навіть на провінциї не трудно було їм дістати (пр. Materyały do antrop. kraj., видавані краківською Академією, що є по бібліотеках кождої ґімназиї).

Гадка отже опису повітів Галичини, піднесена Музеєм Дзєдушицких, добра і може принести не малі користи для науки, але до неї треба брати ся з иньшого боку, як згадувані автори. З огляду-ж, що є багато

таких річий, які в польських описах представлені тенденцийно або замовчані і такі будуть завсїгди, доки Поляки не позбудуть ся национального шовінїзму, показуєть ся потреба руських описів руських повітів Галичини. *В. Гнатюк.*

Извѣстія общества любителей изученія Кубанской области. Выпускъ I, подъ редакціей В. Сысоева и А. Дьячкова-Тарасова, Катеринодар, 1899, сторін IX+166.

В груднї 1897 року почало функционувати в Катеринодарі на Кубанї нове наукове товариство — „общество любителей изученія Кубанской области“ і отсе перед нами лежить перший випуск його „Извѣстій“. Мета молодого товариства — „всестороннее изученіе Кубанской области“: — її климату і взагалї фізичних умов, фльори, фауни, мінеральоґії, етноґрафії, археольоґії, істориї і т. и. Проґрама широка і цїкава, тим то можна тільки побажати молодому товариству як найкрасшого успіху в'його важній та не легкій роботї.

Звертаючись до першого випуску „Извѣстій“, мусимо насамперед зауважити, що зміст його дуже ріжнородний, аж надто вже. Тут здибуємо статї по етноґрафії і по ветеринариї, по історнї і по мінеральоґії і т. и. Сю хибу свого видання добачає добре і сама редакция і „виправдуючи її браком материялу в перші часи істновання товариства, обіцює видавати дальші випуски більше систематично. З статей, що складають перший випуск „Извѣстій“ звертають на себе увагу отсї: д. Короленка „Первоначальное заселеніе черноморскими козаками Кубанской области“ — про кольонїзацию Кубани колишнїми Запорожцями за проводом Чепіги і Головатого; д. Дмитренка „Къ исторіи Некрасовцевъ на Кубани“ — про невдатну пробу так званих некрасовських козаків оселити ся на Кубанї, аби спекати ся утисків Московського уряду; статя д. Сисоєва „Очерки изъ исторіи Тмутараканскаго княжества“ переносить читача в давні часи і оповідає про преподобного Никона, черняя з Київської печерської лаври, що вийшовши з Київа, оселив ся в Тмутараканї і засновав там монастир; солїдна праця д. Ваганова „Значеніе кордонно-карантинной линіи на границѣ Кубанской области съ Закавказьемъ въ связи съ условіями животноводства въ области“ цікава для вияснення обставин скотарства на Кубанї і тих заходів, яких уживано для захисту скотини від епізоотий. Окрім занотованих статей „Извѣстія“ містять ще ріжні проґрами, бібліоґрафічний видїл та протоколи засїдань товариства.

Сподїваємо ся, що молоде товариство дальші працї випускати ме справдї більш систематично і провадити ме свою роботу невпинно та енерґічно на користь рідного краю. *С. Є.*

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVII, Краків, 1899.

В сїм томі внаходимо такі статї: В. Кентжиньского „Причинки до історий Пястів і Польщі Пястівської“. С. Кентжиньского „Gall-Anomim і його Хроника“. В. Кентжиньского „Найдавнїйші житня св. Войтїха і їх автори“. Ф. Пекосїньского „Гостї польскі на констанцким соборі“. А. Вінspecific: Віняжа Польске право маєткове-супруже в середних віках“. А. Левіцкого „Союв Жиґимонта в. кн. Литовского з королем римским Альбрехтом II“. С. Врублєвского „Володїнє на основі римского права“. З сих статїй, статя С. Кентжиньского „Gall-Anomim і його Хроника“ і А. Левіцкого „Союв Жиґмонта в. кн. Литовского в королем римским Альбрехтом II обговорені або будуть осібно. З иньших для нас дечим цікаві статї Ф. Пекосїньского і Кентжиньских.

В статї „Goście polscy na soborze konstancyjskim“ (с. 130—158). Автор застановляєть ся над звістками Хроники Ульриха Рейхентгаля „Das Consilium, so zu Constantz gehalten ist worden des Jars, do man zalt von der Geburt unsers Erläsers MCCCCXIII Jar. Augsburg 1483“. Вона подає імена всїх присутних на соборі. Назви що належать до Польщі, як каже др. Пекосїньский, так поперекручувані, що він навіть не старає ся розвязати тих загадок, а подає нам дословний текст тих місць Хроники Рейхентгаля і поясняє лише деякі імена. Наведу тут місця що належать до Русинів.

An dem ein vnd czweinczigosten tag des monetz Januarij do rayt ein eyn erczbischof ausz Kriechenlandt Kifionensis (Kijoviensis поправяє др. Пек.) genannt Georius vnnd hette auch Kriechischen gelauben...

Von dem hochwirdigen edlen wolgebornen herzog Pauls von rechter Reüssen ist vnde herczog Wittolten. Rechten Reüssen уважає др. Пек. за Білу Русь, але додає, що такого удїльного князя Павла не було.

Von dem durchleuchti. fursten herczog Rodur (Федор) von Schmolenczgei in rotten Reussen.

Herr Gregorius Krieh. erczbischoff Kinouiensis in Reussen der Kriechen gelauben vnder Polan vnd Littaw mit dreissigen.

Von dem durchleuchtigsten herczog Fedur von weisen Reüssen und herr czu Scholenczgi.

Bragno ex Cerusia, aus der Ceruye (герб — на синїм поли білий ангел, др. Пек. уважає його гербом України).

Herr Gergo ex Ceruisia, aus der Zerfisia.

Ceruisia уважає др. Пек. перекрученою назвою Червоної Руси.

Herr Lanschga, Herr Gergo, Herr Brango all aus Cernia zwischen Littaw vnd Turgony.

На останку можемо повторити тільки загальну заяву дра Пекосїньского, що з сих поперекручуваних назв потреба користати дуже обережно.

Праця В. Кентжиньского „Przyczynki do historyi Piastowiczów i Polski Piastowskiej“ не становить одноцїльної статиї, але подає відрубні уступи, котрі автор зове причинками. Чи Пястовичі носили заріст? На підставі монет з часів Пястів доказує автор, що Пястовичі не носили заросту аж до кінця XIII в. Виїмок становить Генрик Бородатий, що носив бороду. Борода його була звичайна і не задля надзвичайної бороди одержав він назву бородатого, лиш тому що він проти звичаю носив бороду. Брак заросту пояснює автор так, що в часах поганських князї були також і сьвященниками, коли же Польща приняла хрест, то власть церковна відпала від князїв, а власть сьвіцка заховала лише старий звичай „strzyżenia brody i wąsów“. 2. Імена Пястів. Пястовичі носили імена котрі належали виключно їх родинї, аж доперва в XIV в. бачимо, що люде неналежні до роднни княжої носять їх імена. 3. Ібрагім ібн Якуб і Ат Тартуті про Польщу. Автор старає ся довести, що звістки аль Бекрі і Ібрагима ібн Якуба про Словян не певні. 4. Ґнезненьский з'їзд р. 1000 і його полїтичне значінє. 5. Вислянські князї — звісну відомість з житя Методия автор прикладає до околиць Бельґраду. *Й. Ч.*

В статї: Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie (с. 89—129) тойже автор на вступі зазначує, що він противить ся гадцї Перца і Кендля мовби то автором найдавнїйшої житєписи св. Войтїха був Ян Канапарий, а думає, що ним був Ґавдентий, природний брат св. Войтїха. Противить ся також другому погляду згаданих учених, що автором другої житєписи був св. Брунон. Що до авторства Брунона, то закидає він Перцови, що він не доказав, чи св. Брунон був членом закону св. Алексія і Боніфация в Римі, на чім міг би оперти свій погляд. Не признає він правдивим і погляди Кендля, що св. Брунон написав дві редакциї згаданої житєписи. Що автори і першої житєписи і другої не певні, тож називає найдавнїйшу житєпись Vita I, а другу Vita II.

Насамперед порівнує автор два тексти житєписи Vita II, довший, виданий Бєльовским і коротший, виданий Перцом; з порівнаня виходить що або другий текст був скороченою перерібкою першого, або перший розширеною і поправленою перерібкою другого. Автор виказує, що правдивий текст Бєльовского, а Перців се тільки пізнїйша перерібка. Що до авторства сеї житєписи (Vita II). Признає, що є много схожости між автором сеї житєписи і св. Бруноном, але є і такі ріжницї в способі писаня і в поглядах на полїтичні справи польські і німецькі, що годї

признати св. Брунона автором згаданої житєписи. Отже автор житєписи зістаєть ся незнаним; він мусїв бути членом монастиря св. Алексія і Боніфация в Римі, користав з найдавнїйшої житєписи (Vita I), але переробляв її свобідно, а в дечім має відмінний погляд як приміром на батька св. Войтїха Славника. Потім вичисляєся, які автори користали з тої рукописи, розповсюдненої в Польщи. В II роздїлї застановляє ся автор, хто був автором найдавнїйшої житєписи (Vita I); він збиває гадку Перца, мов би то автором був Ян Канапарий: Канапарий не міг знати всїх подробиць з молодого віку св. Войтїха, Канапарий не мав би потреби закривати хиби Славника, як се робить автор житєписи, се міг зробити Ґавдентій, яко природний син Славника. Що в житєписи говорить ся про сон Канапария, то міг про него чути Ґавдентий, будучи в Римі; Канапарий не виїздив нїколи з Риму, а автор писав житєпись на півночи, бо згадує про Маґдебурґ і називає його urbs sacra, а Прагу sancta civitas. Так міг написати тілько Ґавдентій про свою вітчину Прагу. В III роздїлї говорить д. К. про леґенду: Visio sancti Abalberti martyris: її мусїв написати якийсь польський духовний пізнїйше як дві перші житєписи. Нарештї в IV роздїлї згадує він про житєпись: Sw. Brunona Liber de passione sancti Adalberti; в тїй житєписи говорить ся широко про в'їзд Отона III з Болеславом, і се вказує на авторство св. Брунона. *С. Ган.*

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1899: Лїтературно-Науковий Вістник.
Дїло.
Руслан.
Буковина.
Будучність.

F. Hommel — Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte, 1898.

О. Вильчинскій — Очеркъ древнѣйшей культуры русскихъ областей, 1897.

В. Латышевъ — Объ островѣ св. Эѳерія (Замѣтки по древней географіи сѣвернаго побережья Чернаго моря, V), 1899.

К. Д. Кавелинъ — Собраніе сочиненій I, 1897.

В. К. Сергѣевичъ — Русская Правда и ея списки, 1899.

И. А. Рожковъ — Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ, 1897.

А. Шахматовъ — Древнѣйшія редакціи Повѣсти временныхъ лѣтъ, 1897.

А. Павловъ — Номоканонъ при Большомъ Требникѣ, 1897.

А. Лященко — О Моленіи Даніила Заточника, 1896.

В. Истринъ — Хронографы въ русской литературѣ, 1898.

А. А. Шахматовъ — Пахомій Логоѳетъ и хронографъ, 1899.

— Путешествіе М. Г. Мисюря Мунехина на Востокъ и Хронографъ редакціи 1512 г., 1899.

Памятники славяно-русской письменности, изданные археографическою коммиссіею, т. I, 1897.

А. Архангельскій — Къ исторіи древне-русскаго луцидаріуса, 1899.

A. Prochaska — W czasach husyckich, 1897.

A. Lewicki — Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II, 1899.

P. Dąbkowski — Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI, 1898.

Ѳ. Вержбовскій — Матеріалы къ исторіи московскаго государства въ XVI и XVII ст., I і II, 1896 і 1898.

Sprawozdania komisyi do bad. historyi sztuki w Polsce, т. VI, вип. 4, 1899.

W. Abraham — Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8, 1899.

С. Голубевъ — Матеріалы для исторіи западно-русской церкви (XVIII стол.), 1896.

A. Halban — Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa, 1898.

S. Schnür-Pepłowski — Cudzoziemcy w Galicyi (1787—1841), 1898.

В. Хижняковъ — Черниговская Старина (1775 (?) — 1810 гг.), 1899.

Д. И. Эварницкій — По слѣдамъ Запорожцевъ, 1898.

Z. Strzetelska — Grynbergowa, Staromiejskie. Ziemia i ludność, 1899.

J. Bayger — Powiat Trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny, 1899.

B. Sokalski — Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym, 1899.

Извѣстія общества любителей изученія Кубанской области. Выпускъ I, подъ редакціей В. Сысоева и А. Дьячкова-Тарасова, 1899.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVII, 1899.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222-231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1-16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1-20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jährh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897. dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.